

ΔΑΥΛΟΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΥΒΑΡΑΣ:

Ἡ ἀντιομοφυλοφιλική
νομοθεσία
στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα

ΑΙΜ. ΜΠΟΥΡΑΤΙΝΟΣ:

Πέρα ἀπὸ τὸν
Καπιταλισμὸ
καὶ τὸ Σοσιαλισμὸ

Η. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ: Ἡ «Τιτανομαχία»: Πολεμικὴ σύγκρουση μὲ
χρησιμοποίηση μέσων πανάρχαιας ὑψηλῆς τεχνολογίας;

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ: Οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐλευθερία

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ: Ἀδυναμίες καὶ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης.
ΝΙΤΣΑ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ: Ἑλληνικὴ καὶ
σύγχρονη ἀντίληψη περὶ μουσικῆς.
ΣΠ. ΓΕΡ. Σ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ: ΙΘΑΚΕΣ: γ) Ἡ καθαφικὴ (2).

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΠΟΣ:

Γιὰ μιὰ θεωρία
τῆς Ἑλληνικότητος

ΑΡΘΡΑ — ΣΧΟΛΙΑ — ΙΔΕΕΣ

Δειν. Δικαίος, Ἐρινός, Μετέωρος, Δ.Ι.Λ., Λ. Μαρματσούρης, Τάκης Βαλέρης.

ΠΟΙΗΣΗ

Ἀγγελικὴ Εὐσταθίου, Εὐγενία Γερολυμάτου, Γιώργος Παπατσαρούχας.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Κρίνονται: Fritz-Peter Hager, Γεώργιος Βλάχος, Dagfin Follesdal. **Παρουσιάζονται:** Λογοτεχνικὴ Ἀνθολογία Σιδηροδρομικῶν Ἑλλάδος, Βασίλης Κατσαβός, Μαριέττα Λομπιάνκο, «Καμάρες» (ἀφιέρωμα στὸ Στράτο Χατζηγιάννη), Ἀλέκος Βασιλείου, Δημ. Π. Κρανιώτης, Ἀργύρης Μαρνέρος, Κύπρος Χρυσάνθης, Κώστας Θεοφάνους, Χρυσούλα Τσικριτσῆ — Κατσιανάκη, Νίκος Ἀνώγης, Ἑλπα Σπηλιωτοπούλου, Σωσὼ Πέτρου — Βλάσση, Μιλτιάδης Ζάκκας.

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Αθήνα (105 58).
Τηλέφωνα: 3223957 ή 9823655.

Τα γραφεία του Περιοδικού λειτουργούν
πρωινές ώρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ίδιοκτήτης - Εκδότης - Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ
Αχιλλέως - Μουσών 51, Π. Φάληρο.

Υπεύθυνοι Τυπογραφείου:
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Αθήνα.

Τιμή τεύχ. δρχ. 120 - Έτήσια συνδρομή
δρχ. 1.500 - Όργανισμών δρχ. 3.000 -
Φοιτητών δρχ. 500 - Έξωτερικού δολ. 50.

Διαφημίσεις δεν δημοσιεύονται.

Τα χειρόγραφα συνεργασιών δεν επιστρέφονται.

Έπιτρέπεται ή αναδημοσίευση άρθρων
του ΔΑΥΛΟΥ υπό τον όρον ότι θα αναφέρε-
ται ρητά ή πηγή τους.

Όλες οι συνεργασίες, τα βιβλία και τα
ταχυδρομικά έμβασματα στη διεύθυν-
ση: Δημήτρη Λάμπρου, Μουσών 51,
Παλαιό Φάληρο, Αθήνα (175 62).

ΤΟΜΟΣ Δ' • 47 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1985

Τὸ ἄδοξο τέλος τοῦ Κρατισμοῦ — Κοινωνισμοῦ

Ἡ «Υβρις» ποὺ ἀντιπροσωπεύει
ἢ παρὰ φύσιν μορφὴ Ἐξουσίας τοῦ
καιροῦ μας, ἐπέσυρε ἐπὶ τέλους τὴν
ἐπέμβαση τῆς Δίκης. Τὴν «ἐξηγῶ-
ρον», κατὰ τὴν ἡρακλείτεια ὁρολο-
γία, τὰ ἐκτελεστικά ὄργανα τῆς Ἀρ-
μονίας, οἱ Ἑρινύες, καὶ καταλύουν
τὴν αὐθαίρετη τάξη πραγμάτων ποὺ
ἐπέβαλε στὸν κόσμον ποὺ ἐλέγχει.

Τὸ τρικέφαλο τέρας Ἐξουσία -
Δύναμη - Δόγμα μετὰ τὴν ἀκόρεστη δί-
ψα γιὰ τὴν Ἐπιβολή, ποὺ ἀποκλει-
στικά τὸ χαρακτηρίζει, βίασε βάρβα-
ρα τὴ ἀλήθεια τὴν πολιτικὴ, οἰκοδο-
μώντας τὸ πολιτικὸ του κατασκευά-
σμα πάνω σὲ δογματικά ψεύδη. Ἡ
ύβριστική — μετὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ
σημασία τοῦ ὅρου — κακοποιὸς
δράση του στράφηκε εὐθέως ἐναν-
τίον τῆς Φύσεως — τῆς ἐξωτερικῆς
φύσεως καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀνθρώ-
πινης φύσεως —, γιὰτί ἔτσι μόνο θὰ
μποροῦσε νὰ καταργήσῃ ὅ,τι ξένο
πρὸς αὐτό, γιὰ νὰ τὸ ἀναπληρώσῃ
μετὰ τὴν δική του παγκυριαρχία.

Προσπάθησε νὰ ἐξουθενώσῃ τὸ
Πρόσωπον, τὸ μόνο πράγματι ὑπαρ-
κτὸ ἐνεργὸ κύτταρον τοῦ ἱστορικοῦ
γίνεσθαι καὶ νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ
μετὰ τὸ Ἀπρόσωπον — δηλ. μετὰ τὴ
Τίποτα τῆς ἐξουσιαστικῆς παράνοιας.
Τὸ Πρόσωπον ὡς δημιουργικὴ μονά-
δα παραγωγῆς παντὸς ἔργου σ' ὁ-
λους τοὺς τομεῖς, στὴν Ἐπιστήμη,
στὸ Πνεῦμα, στὴν Οἰκονομία, στὴν
Πολιτικὴ, καταπολεμήθηκε ἀπηνῶς
ἀπὸ τὰ ἐξουσιαστικά ὑποκατάστατά
του. Θεοποιήθηκε στὶς μέρες μας
ὅ,τι παράλογο καὶ νοσηρὸν μπορεῖ νὰ
φαντασθῇ κανεὶς, παίρνοντας τὴ
μορφὴ καστικοῦ ἢ κοινωνιστικοῦ

τραγέλαφου, ὅπου τὰ πόδια εἶναι στὴ θέσῃ τοῦ κεφαλιοῦ, τὸ στομάχι καταργεῖ καὶ ἀναπληρώνει τὴν καρδιά, τὸ αἷμα ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ὀξὺν.

Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος καταστροφῆς τῆς Ἑλευθερίας γιὰ ὅσους ὀρέγονται ἐμφανῶς τῇ Δύναμει. Τὸ δογματικὸ ἐφεύρημα τῆς Ἰσότητος — ἐπὶ τοῦ ὁποῖου στηρίζεται «ἰδεολογικὰ» ὅ,τι παράνοικὸ συμβαίνει στὸν καιρὸ μας — ἀκρωτηριάζει μὲ τὴν ἀποτρόπαια «λογικὴ» του πάνω στὸ προκρούστειο κρεβάτι του καὶ τὸν μικρὸ καὶ τὸν μεγάλον, καὶ τὸν ἱκανὸ καὶ τὸν ἀνίκανον, καὶ τὸν δημιουργικὸ καὶ τὸν ἀχρηστον, καὶ τὸν προικισμένον καὶ τὸν κρετίνον. Καὶ κυρίως ἐνεργοποιώντας καὶ ἀνασύροντας ἀπὸ τὴν μηδαμινότητά του τὸ ἀσήμαντον τὸ ἐξισώνει μὲ τὸ σημαντικὸ καὶ καταπνίγει τὸ δεύτερον ἐξαπολύοντας τὸ πρῶτον ἐναντίον του — καὶ βγάζοντάς το ἔτσι ἀπὸ τὴ μέση ὡς ἐνεργὸ κύτταρον δημιουργίας καὶ ὡς ἐπαλξὴ ἀτομικῆς ἐλευθερίας.

Εἰδικὰ στὸν τομέα τῆς οἰκονομικῆς δημιουργίας τὸ ἀβυσσαῖο μῖσος τῆς Δυνάμεως κατὰ τῆς Ἑλευθερίας, ἀποθεώνοντας τὸν φορέα τῆς πρώτης, στὸν Κρατισμὸ - Κοινωνισμό, καὶ ἐκμηδενίζοντας τὸν φορέα τῆς δεύτερης, τὴν Ἀτομικότητα, καταστρέφει κάθε προϋπόθεσιν γιὰ τὴν ἴδια τὴν οἰκονομικὴ δημιουργία... Γιατὶ «αὐτὸς ὁ κόσμος ὁ μικρὸς ὁ μέγας» ποὺ περιέχεται μέσα στὸ Πρόσωπον, εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ καὶ τῆς παραγωγῆς οἰουδήποτε προϊόντος — ἐνῶ μέσα στὸ Ἀπρόσωπον τοῦ Κρατισμοῦ - Κοινωνισμοῦ δὲν ὑπάρχει κανένας κόσμος, οὔτε μικρὸς οὔτε μέγας, ὑπάρχει ἀπλῶς ἡ

ἀκοσμία τῆς ἐξουσιαστικῆς παρανοίας, ποὺ δὲν ἀποτελεῖ πηγὴ γιὰ τίποτα.

Χτίζοντας τὸ τερατῶδες οἰκοδόμημά της πάνω στὰ δογματικὰ της ψεύδη ἢ σύγχρονη παρὰ φύσιν Ἑξουσία δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ καταντήσῃ ἐδῶ ποὺ κατάντησε: βλέπει τώρα τὸν χάρτινον πύργον τῆς τάξεως πραγμάτων ποὺ ἡ ἴδια ἐπέβαλε, νὰ τρίξῃ καὶ νὰ καταρρέῃ συμπαρασύροντας μαζί του τὰ φαντάσματα τοῦ Κρατισμοῦ - Κοινωνισμοῦ, τῆς Ἰσότητος, τῆς Ἀπροσωπίας καὶ ὄλων τῶν παραλογισμῶν ποὺ εἶχαν ἀναγορευθῇ σὲ εἰδῶλα παγκόσμιας λατρείας... Βλέπει τίς σάρκες της νὰ κατατρώγονται ἀπὸ τὸν δηλητηριασμένον χιτῶνα τοῦ δογματικοῦ Νέσσου, ποὺ ἡ ἴδια ἐπέλεξε καὶ φόρεσε στὸν ἑαυτὸ της.

Φαντάζεσθε ὅτι οἱ τριγμοὶ τοῦ ἐξουσιαστικοῦ πύργου εἶναι ἱκανοὶ νὰ συνεντίσουν τὸν κατασκευαστὴ του καὶ νὰ τοῦ «ἀλλάξουν μυαλά»; Ὅχι — μὴ γελιέστε. Ὁ πύργος καὶ ὁ κατασκευαστής του, ἡ Ἑξουσία, εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πράγμα. Εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Βάρους, ποὺ ἀπλώθηκε στὸν πλανήτη μας, καὶ διεισέδυσσε παντοῦ — εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ὡς τρόπος σκέψεως καὶ ζωῆς! Σὰν γατάκια ποὺ κυνηγᾶμε τὴν οὐρά μας, δὲν θὰ μπορέσουμε γιὰ πολὺ ἀκόμη χρόνον νὰ δοῦμε κάτι πάρα πέρα ἀπὸ τὴν ἐξουσιαστικὴν μύτη μας, θὰ ἐξακολουθήσωμε ἐπὶ μακρόν νὰ λατρεύουμε τὰ δογματικὰ μας φαντάσματα. Ἀμποτε, ἕως ὅτου κατορθώσουμε νὰ κυττάζωμε πρὸς τὴν Ἀλήθεια, νὰ μὴν ἐπέλθῃ τὸ μεγάλο Τραγικὸ Τέλος.

Δ.Ι.Λ.

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΜΠΟΥΡΑΤΙΝΟΣ

Πέρα από τὸν Καπιταλισμὸ καὶ τὸν Σοσιαλισμὸ

Ἄν ὑπάρχη μία βασικὴ κοινωνικὴ διαμάχη, ποὺ ὁ Δυτικὸς Κόσμος ἀρχίζει κάπως νὰ ξεπερνᾷ σήμερα, αὐτὴ εἶναι ἐκείνη ἀνάμεσα στοὺς ὁπαδούς τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἀντιδικία αὐτὴ ἀρχίζει τώρα νὰ χάνη μερικῶς τὸ νόημά της κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση δύο σημαντικῶν ἐξελίξεων. Ἡ πρώτη εἶναι ὠρισμένες πικρὲς ἀλήθειες τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως π.χ. ἡ οἰκονομικὴ καχεξία, ἡ ἀπεμπόληση τῶν ἠθικῶν ἀξιών, ἡ μόλυνση τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀνεργία, ἡ ἀλματώδης αὐξηση τῆς ἐγκληματικότητος, οἱ πολλαπλασιαζόμενες δυσχέρειες τῆς ζωῆς στὶς μεγαλουπόλεις, ἡ κοινωνικὴ διάλυση, ἡ ἐξάντληση τῶν ἐνεργειακῶν πόρων καὶ ἡ ἐξαφάνιση κάθε πηγῆς ἐξουσίας. Ὁ κόσμος ἔχει πιά κουρασθῇ ἀπὸ τὶς ἰδεολογικὰς διαμάχες καὶ τοὺς ἀτελέσφορους πειραματισμούς (στοὺς ὁποίους καὶ ἀποδίδει τελικά τὶς ἀρνητικὰς αὐτὰς καταστάσεις), ψάχνοντας γιὰ πρακτικὰς καὶ ἀνθρώπινες λύσεις μακριὰ ἀπὸ ὁποιοδήποτε «ισμὸ». Ἡ δεύτερη ἐξέλιξη εἶναι ἡ προοδευτικὴ διάδοση μιᾶς καινούργιας εὐαισθησίας στὴν Δύση, γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα τὴν ἀνθρώπινη φύση. Χάρη στὴν καινούργια αὐτὴ εὐαισθησία ὁλοένα πιὸ πρωτεύουσα θέση στὴν προτιμησιακὴ κλίμακα τοῦ σημερινοῦ Δυτικοῦ ἀνθρώπου παίρνουν ἡ δυνατότητα γιὰ τὴν ἄσκηση τῶν ὁποιων δυνατοτήτων του, ἡ ἄμεση διαπροσωπικὴ ἐπαφὴ, ἡ ἐποικοδομητικὴ ἀλληλεξάρτηση καί, πάνω ἀπὸ ὅλα, ἡ ψυχικὴ πλήρωση.

Πρὸς τὸ παρὸν βέβαια αὐτὴ ἡ εὐαισθησία γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα τὴν ἀνθρώπινη φύση ἐκφράζεται ἀκόμη ἀκαθόριστα στὴν Δύση. Ὁ ὑποψιασμένος γι' αὐτὴν πολίτης ἀπλῶς αἰσθάνεται ἀδιάφορος, ἀνήσυχος ἢ ἐχθρικός ἀπέναντι στὸ ἀκόμα κυρίαρχο παλαιότερο κοινωνικὸ - πολιτιστικὸ ἦθος, τὶς δομὲς ποὺ ἐκεῖνο ἔχει ἐμπνεύσει καὶ τὰ κριτήρια ποὺ ὑπαγορεύει· χάνει τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ τὰ καθιερωμένα πολιτισμικὰ κριτήρια, ἀρνούμενος νὰ στηρίξη τὴν ὑπάρχουσα κοινωνία, καθὼς τὴν βλέπει νὰ καταρρεῖ.

Πάντως, παράλληλα μὲ τὰ παραπάνω ἄοριστα αἰσθήματα ἀλλοτρίωσης, ἀρχίζει τελευταῖα νὰ προβάλλῃ στὴν Δύση καὶ μιὰ ἔκφραση πιὸ συγκεκριμένη τῆς νέας εὐαισθησίας γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα τὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι, στὸν ἑνα τομέα κοινωνικῆς δραστηριότητος μετὰ τὸν ἄλλο — στὴν οἰκονομία, τὴν πολεοδομία, τὶς ἐπιστῆμες, τὴν παιδεία καὶ τὴν πολιτικὴ — τὸ ἄτομο ἀρχίζει νὰ μὴ ρωτᾷ πιά, τί εἶναι καπιταλιστικὸ ἢ σοσιαλιστικὸ, προοδευτικὸ ἢ συντηρητικὸ, ἀλλὰ τί προάγει τὴν ἀνθρώπινη εὐτυχία⁽¹⁾ καὶ τί δὲν τὴν προάγει, μὲ τί μπορεῖ νὰ ἀναπτύξῃ πραγματικὴ κοινωνία καὶ μὲ τί δὲν μπορεῖ. Παράλληλα, στὸν ἑνα δημιουργικὸ κλάδο μετὰ τὸν ἄλλο — στὴν ζωγραφικὴ, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, τὴν μουσικὴ, τὴν λογοτεχνία — τὸ ἄτομο ἀρχίζει νὰ μὴ ρωτᾷ πιά τί εἶναι τῆς μόδας καὶ τί ὄχι, ἀλλὰ τί συγκινεῖ καὶ τί προκαλεῖ πλήξη, τί ἐμπνέει καὶ τί ἀπωθεῖ.

Οἱ ἐπόμενες παράγραφοι ἐλπίζεται ὅτι θὰ ρίξουν λίγο φῶς στὴν κατεῦθυνση ποὺ παίρνει αὐτὴ ἡ νέα Δυτικὴ κοινωνικο-πολιτιστικὴ τάση σήμερα, στὰ ἱστορικά της αἷτια καὶ στοὺς πιθανοὺς της ἀντικτύπους.

Ὁ ἀπρόσωπος χαρακτήρας τοῦ παλαιοῦ καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ

Τὸ πρῶτο πρᾶγμα, ποὺ πρέπει νὰ καταλάβωμε σὲ σχέση μὲ τὴν νέα Δυτικὴ εὐαισθησία γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα τὸν ἄνθρωπο, εἶναι τὸ ἄμεσο πρακτικὸ ὄφελος ἀπὸ τὴν προοδευτικὴν ὑπέρβαση τῆς παλαιᾶς ἀντιδικίας καπιταλισμοῦ - σοσιαλισμοῦ, τὴν ὁποία καθρεφτίζει ἡ εὐαισθησία αὐτὴ.

Πραγματικά, αρχίζει πια να γίνεται συνείδηση ότι ο κοινωνικός φορέας, που ποδηγετείται από καπιταλιστικές, σοσιαλιστικές ή άλλες κοσμοθεωρητικές συλλήψεις, όχι μόνο δεν μπορεί να βρή την σωστή λύση στα προβλήματα της εποχής μας, αλλά δεν μπορεί καν να επισημάνει τα βαθύτερα αίτια των προβλημάτων αυτών. Έτσι προκαλεί νέες περιπλοκές, που επισκιάζουν την πραγματική κατάσταση όσων πολιτών επηρεάζονται αρνητικώς από τα προβλήματα αυτά. Ειδικώτερα, ο σοσιαλισμός αντικειμενοποιεί την προσωπική διάσταση του πολίτη — τις επιταγές του αίματος και της ψυχής —, ενώ ο καπιταλισμός την θάβει.

Το δεύτερο πράγμα που πρέπει να καταλάβουμε σε σχέση με την νέα ευαισθησία για το τί ικανοποιεί βαθύτερα τον άνθρωπο, είναι το ιστορικό φόντο και η λειτουργική αλληλεξάρτηση καπιταλισμού - σοσιαλισμού, των οποίων η ευαισθησία αυτή προδίδει την εγκατάλειψη.

Το βασικό δεδομένο εδώ είναι πώς η νοοτροπία του κλασσικού καπιταλιστή και του κλασσικού σοσιαλιστή διαμορφώθηκε μέσα από την επιταγή της *επιστροφής στον άνθρωπο*, που ενέπνευσε και καθοδήγησε ολόκληρη την Αναγέννηση. Η παραπάνω επιταγή είναι εκείνη που επέφερε τις περισσότερες κοινωνικο-πολιτιστικές αλλαγές στον Δυτικό Κόσμο από τα μέσα του 15ου αιώνα και εδώ. Όμως, με τις έντονες φιλελεύθερες και προοδευτικές προεκτάσεις της, η επιταγή αυτή δεν κατέκτησε ποτέ τα άτομα συντηρητικής νοοτροπίας. Οί άνθρωποι μορφές του Μιχαήλ Άγγελου θεωρήθηκαν από τον Πάπα Ιούλιο τόσο ρεαλιστικές, ώστε δεν μπορούσαν να είναι «*θείες*». Η Πολιτεία του Θεού των Ιησουϊτών και των Ινδιάνων του 17ου αιώνα στην Παραγουάη καταστράφηκε από τους Ισπανούς, που φοβήθηκαν μήπως εκείνη παραγινόταν ισχυρή. Ο σέρ Τόμας Μπράουν, ο μεγάλος φυσικός που πρωτοδιακήρυξε την θεωρία της εξέλιξης το 1635, αντιμετώπισε έντονη την αντίδραση της τότε κατεστημένης διανόησης, που μισούσε ακόμα και την σκέψη της αλλαγής. Ο Μάρξ εξόργισε τους Ευρωπαίους άστους με την θεωρία του του ιστορικού υλισμού που τους φάνηκε τόσο επαναστατική, ώστε δεν μπορούσε να είναι ούτε αληθινή ούτε ωφέλιμη.

Από την στιγμή που το κύρος του παρελθόντος κλονίσθηκε στα επιστημονικά έργαστηρια και η σοφία του αμφισβητήθηκε στον ανθρώπινο νοῦ, οί συντηρητικοί όλων των αποχρώσεων έτειναν να απορρίψουν κάθε προοδευτικότητα ως ούσιαστικά διαβολική. Φοβόνταν πώς η αλλαγή στις καθιερωμένες αρχές θα κατέστρεφε την κοινωνία και έβλεπαν κάθε προσπάθεια του εργαζομένου, του φιλελεύθερου ή του κατατρεγμένου να πάρη στα χέρια του το μέλλον, ως επικίνδυνη. Δεν υποψιάζονταν ότι με το να κρατήσουν μία γραμμή τόσο αντιδραστική θα συνέβαλλαν τελικά στην επικράτηση εκείνου, που τόσο έντονα ήθελαν να αποτρέψουν — ενδυναμώνοντάς την με τα προσκόμματα που έβαζαν στον δρόμο της και έπισπεύδοντας την αλλαγή, χάρη στην έπιμονή με την όποία την απέκρουαν.

Οί συντηρητικοί, όμως, δεν κράτησαν το μονοπώλιο της στενοκεφαλιάς για πολλούς αιώνες. Σε τυφλή αντίδραση προς την αρνητικότητά τους οί προοδευτικοί άρχισαν και αυτοί από τα μέσα του 18ου αιώνα να βάζουν εμπόδια στην επιταγή της Αναγέννησης για την επιστροφή στον άνθρωπο, αυτοπαγιδευόμενοι στην ιδεολογία τους. Η Γαλλική Έπανάσταση διακήρυξε την ελευθερία για όλους τους πολίτες, ανακάλυψε όμως γρήγορα ότι ήταν υποχρεωμένη να την προστατεύση με άγρια τρομοκρατία. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική προσπαθεί να δημιουργήσει ένα όρθολογικό τεχνητό περιβάλλον για τον άνθρωπο από τις αρ-

χές του τρέχοντος αιώνα, συνειδητοποιώντας όμως σήμερα ότι ο κοσμάκης ούτε θέλει να ζήσει με βάση τον ὀρθό λόγο ούτε βλέπει τα σπίτια του σαν ἀποκλειστικά λειτουργικούς χώρους. Ἡ Σουηδία, κάτω ἀπὸ τὸ λάβαρο τῆς μέριμνας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἐξάλειψε τὰ περισσότερα κοινωνικά προβλήματα μέσα στὶς τελευταῖες δεκαετίες, γιὰ νὰ ἀνακαλύψει τώρα ὅτι δίχως τὰ προβλήματα αὐτὰ ἡ ἔξω ζωὴ γίνεται πρόβλημα κοινωνικό.

Ἀπὸ τὴν στιγμή πού γκρέμισε τὸν παράδεισο στὸν οὐρανὸ ὁ προοδευτικός, εἴτε φιλελεύθερος εἶναι εἴτε σοσιαλοδημοκράτης εἴτε σοσιαλιστής, πίστεψε ὅτι μπορούσε νὰ τὸν στήση πάνω στὴ Γῆ, μὲ τὰ δικά του χέρια. Ἔτσι ξέφυγε ἀπὸ τὴν ἀρπὰγ τῆς θρησκευτικῆς προκατάληψης τοῦ παρελθόντος, γιὰ νὰ δεθῇ χειροπόδαρα μὲ τὴν ἀλυσίδα τῆς ἀναπότρεπτης προόδου στο μέλλον. Δὲν σκέφθηκε, ὅτι μὲ τὴν υιοθέτηση μιᾶς στάσης τέτοιας ἐπεβράδυνε ὅ,τι εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐπιταχύνει — ἐνισχύοντας τοὺς πολέμιους τῆς ἀλλαγῆς, μὲ τὸ νὰ τὴν ἐπιβάλλει ἐκεῖ πού ἦταν εἴτε πρῶϊμῃ εἴτε ἐπιζήμια εἴτε ἀπλῶς ἄσχετη μὲ τὶς οὐσιαστικότερες ἐπιταγὲς τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Ἡ ἀναζήτησις τῆς βαθύτερης κατανόησης

Σήμερα, ἡ ἄγνοια αὐτῆ τῶν ἀρνητικῶν προεκτάσεων τῆς κλασσικῆς καπιταλιστικῆς καὶ σοσιαλιστικῆς νοοτροπίας δὲν εἶναι τόσο πλατειὰ ὅσο ἄλλοτε. Ἡ νέα εὐαισθησία γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα, πού διαδίδεται συνεχῶς εὐρύτερα στὰ ἄτομα ὅλων τῶν ἡλικιῶν καὶ κοινωνικῶν τάξεων τῆς Δύσης, χρησιμοποιοῖται γιὰ νὰ γίνῃ κατανοητὸ τί ἀκριβῶς σημαίνει νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος — καὶ πῶς μπορεῖ αὐτὸς νὰ ἐκφρασθῇ πιὸ ζωντανὰ στὸ κοινωνικοπολιτιστικὸ ἐπίπεδο.

Ἐνὰ ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἀποτελέσματα τῆς νέας αὐτῆς τάσης εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ καπιταλισμὸς καὶ ὁ σοσιαλισμὸς δὲν μπορούν ἀπὸ μόνοι των νὰ ὀδηγήσουν σὲ μιὰ ζωὴ μὲ μεγαλύτερο νόημα. Οἱ δύο κοσμοθεωρήσεις ἐξασφαλίζουν ἀπλῶς τὰ μέσα γιὰ τὴν πραγματοποίηση μιᾶς τέτοιας ζωῆς μὲ μεγαλύτερο νόημα. Ἔτσι γίνεται συνεχῶς εὐρύτερα ἀντιληπτὸ πῶς τὸ πρόβλημα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἀπλῶς ἂν πρέπει νὰ προχωρήσῃ ἢ νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, ἀλλὰ πού νὰ προχωρήσῃ καὶ πού νὰ ὀπισθοδρομήσῃ — γιὰτὶ νὰ ἀσχολῆται μὲ τέτοια θέματα καὶ πῶς νὰ ἀσχολῆται.

Ἐνὰ ἄλλο σημαντικό ἀποτέλεσμα τῆς νέας εὐαισθησίας γύρω ἀπὸ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ βεβαιότητα γιὰ τὸ ἀναπότρεπτο τῆς προόδου εἶναι τὸ ἴδιο ἀδικαιολόγητο μὲ τὴν ἀμφισβήτηση τῆς χρησιμότητάς της. Ὁ καπιταλιστὴς καὶ ὁ σοσιαλιστὴς μπορεῖ νὰ προβάλλουν διαφορετικὲς θέσεις στὴν ἐπιφάνεια. Κατὰ βάθος ποδηγετοῦνται ἀπὸ τὴν ἴδια θεμελιώδη ἐπιδίωξη τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας καὶ ἀσφάλειας. Ἡ ἐπιδίωξη αὐτὴ ἐπιβάλλει τὴν συντήρηση τῶν διαρκῶν στοιχείων τῆς ζωῆς, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀλλάζουν τὰ μὴ διαρκῆ — καὶ νὰ ἀλλάζουν δίχως τὴν ὑπερβολικὴ ἀναστάτωση τῆς κοινωνίας. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὁ σοσιαλιστὴς χρειάζεται τὸν καπιταλιστὴ γιὰ νὰ συγκρατηθῇ σὲ μιὰ πορεία, πού δὲν θὰ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τοὺς στόχους του, ἀκριβῶς ὅπως ὁ καπιταλιστὴς χρειάζεται τὸν σοσιαλιστὴ γιὰ νὰ τοῦ δώσῃ κάποιο στόχο ἀνθρώπινο. Ὁ πραγματικὸς ἐχθρὸς τοῦ σοσιαλιστῆ δὲν εἶναι ὁ καπιταλιστὴς εἶναι ὁ ἄκαμπος σοσιαλιστής. Τὸ ἴδιο, ὁ πραγματικὸς ἐχθρὸς τοῦ καπιταλιστῆ δὲν εἶναι ὁ σοσιαλιστής, εἶναι ὁ τυφλωμένος καπιταλιστής.

Ἐπειδὴ οἱ καπιταλιστὲς δὲν εἶχαν συνήθως τίποτε νὰ συντηρήσουν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν φόβο τοὺς τῆς ἀλλαγῆς καὶ οἱ σοσιαλιστὲς δὲν εἶχαν συνήθως τίποτε νὰ

ἀλλάξουν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ παρελθὸν ποὺ τοὺς καταπίεζε, ἡ Δυτικὴ κοινωνία δὲν μπόρεσε μέχρι σήμερα νὰ προσφέρῃ στὸν ἄνθρωπο τὴν δυνατότητα μιᾶς οὐσιαστικώτερης, δηλαδὴ προσωπικότερης, πλήρωσης.

Ἡ πλήρωση τοῦ ἀνθρώπου

Ἴσως, ὅμως, ὁ σημαντικώτερος ἀντίκτυπος τῆς νέας εὐαισθησίας γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα τὸν ἄνθρωπο, ποὺ διαδίδεται τώρα στὴ Δύση, εἶναι ἡ συνειδητοποίηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐποχὴ μας δὲν εἶναι μόνο ἡ πιὸ δοσμένη στὴν ἀντικειμενοποίηση τῶν συλλήψεων, εἶναι ἐπίσης ἡ πιὸ εὐαίσθητη ἀπέναντι στὸν ἴδιο της τὸν ἑαυτό. Ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἐπεδίωκαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐμβαθύνουν στὶς ρίζες τῶν μὲ τόσο πάθος ὅσο σήμερα, ἀκριβῶς ὅπως ποτὲ ἄλλοτε δὲν ἐπεδίωκαν τὴν ἀλλαγὴ μὲ τόση ἀδημονία ὅσο σήμερα. Μὲ τὸ συναίσθημα στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ μέσα ἢ τὸ παρελθόν, ἐνῶ μὲ τὴν λογικὴ τὸ στρέφουν πρὸς τὰ ἔξω ἢ τὸ μέλλον. Καταλαβαίνουν ὅτι ὁ κόσμος ἐμφανίζεται στὰ μάτια τους ὅπως ἐμφανίζεται, ὄχι ἐπειδὴ ἐκεῖνοι εἶναι ὅπως εἶναι, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὅπως εἶναι — καὶ ἔτσι τὸν διαστρέφουν.

Βασικὸς ἀντίκτυπος τῆς παραπάνω συνειδητοποίησης εἶναι ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ ὁ καπιταλιστὴς καὶ ὁ σοσιαλιστὴς ἔχουν λόγο νὰ ἀλληλοὑπαστηρίζονται καὶ νὰ θέλουν νὰ ξεπεράσουν ὁ καθένας τοὺς περιορισμοὺς του. Καταλαβαίνουμε ὅλοι συνεχῶς περισσότερο ὅτι, ἐνῶ μπορούμε νὰ ἀνακουφίσουμε προσωρινὰ τοὺς λιγώτερο εὐνοημένους ἀπὸ τὴν τύχη μὲ τὸ νὰ τοὺς κάνουμε τὴν ζωὴ πιὸ εὐκόλη, ὅπως ἀνέκαθεν πίστευε ὁ προοδευτικὸς στοχαστής, μπορούμε νὰ τοὺς βοηθήσουμε πραγματικὰ μόνο ἂν καταφέρουμε νὰ τοὺς κάνουμε πιὸ υπεύθυνους γιὰ τὴν ἴδια τους τὴν μοῖρα ὅτι, ἐνῶ μπορούμε νὰ ἀπομονωθοῦμε γιὰ λίγο ἀπὸ τοὺς κινδύνους μὲ τὸ νὰ περιχαρακωθοῦμε κάπου, ὅπως ὁ συντηρητικὸς ἀνέκαθεν ἤθελε, μπορούμε νὰ ξεπεράσουμε τοὺς κινδύνους μόνο ἂν τοὺς κυττάξουμε κατὰ πρόσωπο.

Ὁ καπιταλιστὴς καὶ ὁ σοσιαλιστὴς βλέπουν τώρα πῶς τὸ εἶδος τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ποὺ ἀγνοεῖ τὸ συναίσθημα, εἶναι τὸ ἴδιο ἀνεδαφικὸ μὲ τὸ εἶδος τοῦ συναισθήματος, ποὺ ἀγνοεῖ τὸν ὀρθολογισμό. Καταλαβαίνουν πῶς τὸ πρόβλημα σήμερα δὲν εἶναι νὰ στραφῇ κανεὶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἢ πρὸς τὰ πίσω, ἀλλὰ νὰ στραφῇ πρὸς τὰ μέσα — χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν αἴσθηση τοῦ «ἐμπρὸς» καὶ τοῦ «πίσω».

Εἰδικώτερα, ὁ ὀρθολογιστὴς σοσιαλιστὴς ἀρχίζει νὰ ἀναρωτιέται, γιὰτὶ ἡ κοινωνικο-οικονομικὴ πρόοδος σήμερα ἔχει φέρει τὴν εὐτυχία σὲ τόσους λίγους, ἐνῶ ἔχει χαρίσει μιὰ καλύτερη ζωὴ σὲ τόσους πολλούς. Βλέπει καθαρά ὅτι ἡ ἱκανοποίηση τῶν ὑλικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἀκόμα καὶ ἡ ἱκανοποίηση τῶν ψυχολογικῶν του ἀναγκῶν, εἶναι τελείως ἄλλο πρᾶγμα ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση τῆς δίψας τῆς ψυχῆς του — καὶ βλέπει ἐπίσης ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀναγκαστικὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὶς τρεῖς αὐτὲς ἀνάγκες ἢ στοὺς τρόπους τῆς ἱκανοποίησής τους.

Ἀπὸ τὴν μεριά του, ὁ συναισθηματικὸς συντηρητικὸς ἀρχίζει νὰ ρωτᾷ τὸν ἑαυτό του, γιὰτὶ ἡ ἄρνηση κάθε ἀλλαγῆς δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάνῃ μὲ τὴν σταθερότητα — γιὰτὶ μάλιστα ἡ ἀλλαγὴ ἀποτελεῖ ἀπόλυτη προϋπόθεση σταθερότητας. Ἀρχίζει νὰ καταλαβαίνει ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποκρυσταλλωθῇ σὲ κοινωνικὰ χρήσιμες δομὲς μόνο, ὅταν ἐκφράζεται ἀπὸ ἡγέτες τελείως ἐλεύθερους ἀπὸ κάθε μορφὴ ψυχολογικοῦ ἢ κοινωνικοπολιτιστικοῦ καθορισμοῦ — ὥστε αὐτοὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ συλλαμβάνουν καὶ νὰ χειρίζονται σωστὰ τὰ συλλογικὰ προβλή-

ματα τῶν πολιτῶν.

Τὸ νέο κοινωνικοπολιτιστικὸ ἦθος

Ἡ ἐξέλιξη δὲν εἶναι παρὰ ἓνας διάλογος ἀνάμεσα σὲ ἐλπίδες γιὰ ἓνα καλύτερο αὐριο καὶ ἐλπίδες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐτό. Ἐπὶ τέλους ἀρχίζομε νὰ συνειδητοποιοῦμε ἐδῶ στὴν Δύση ὅτι, γιὰ νὰ γίνη ἡ ζωὴ ἱκανοποιητικώτερη, χρειάζεται ὄχι μόνο πρακτικότητα καὶ νοημοσύνη, ἀλλὰ εὐελιξία καὶ ἐνόραση — καὶ γιὰ νὰ γίνη ἀνθρωπινότερη χρειάζονται ὄχι μόνο πόροι καὶ συστήματα, ἀλλὰ καρδιὰ καὶ σοφία.

Ὁ Δυτικὸς ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀγωνιζόταν μέχρι τώρα γιὰ τὸν σοσιαλισμὸ ἢ γιὰ τὸν καπιταλισμὸ. Ἀναρωτιέται σήμερα, πῶς μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ καὶ νὰ προχωρήσῃ σὲ μία κοινωνικὴ θεώρηση πρὸ προσωποκεντρικῆς. Ἄλλοτε ἐπαναστατοῦσε, κάθε φορὰ ποὺ συνειδητοποιοῦσε τί τοῦ ἔλειπε. Σήμερα ἐπαναστατεῖ, ἐπειδὴ συνειδητοποιεῖ τί ἔχει ἀποκτήσει — καὶ θεωρεῖ κοῦφο. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τὸ παλαιότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινωνίας ἢ γιὰ μιὰ εἰδικὴ τάξη τῆς ἀρχίζει τώρα νὰ μεταμορφώνεται σὲ ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου.

Αὐτός, ἀκόμα, εἶναι ὁ λόγος, ποῦ, ἐνῶ ἄλλοτε γίνονταν σκέψεις γύρω ἀπὸ τὸν σκοπὸ ἢ τὴν δομὴ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, σήμερα γίνονται σκέψεις γύρω ἀπὸ τὸν ἐξανθρωπισμὸ τῆς.

Ὁ καπιταλιστικὸς ἢ ὁ σοσιαλιστικὸς ἄνθρωπος τοῦ παρελθόντος ἐνδιαφερόταν γιὰ τοὺς σκοποὺς. Ὁ συνεχῶς πρὸ προσωπικὸς ἄνθρωπος τῆς δικῆς μας ἐποχῆς ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὰ μέσα. Ἡ πρόοδος τῆς ζωῆς τὸν συγκινεῖ μόνο στὸ μέτρο ποὺ συνεπάγεται τὴν ἐνεργοποίησιν — καὶ τὴν προσωποποίησιν — τοῦ δικοῦ του εἶναι.

Ἡ νέα αὐτὴ τάση στὴν Δύση δὲν ἐκδηλώνεται τόσο μέσω καινούργιων ἐπαναστατικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴν ζωὴ ἢ τὴν κοινωνία. Ἐκδηλώνεται περισσότερο μὲ μιὰ ροικὴ καὶ πλουραλιστικὴ κατανόηση² ἀντιλήψεων ἤδη ὑπαρκτῶν. Π.χ. μὲ τὸν ὅρο «πραγματικότητα» ὁ συνεχῶς πρὸ προσωπικὸς Δυτικὸς ἄνθρωπος δὲν ἐννοεῖ κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ ὀρισθῇ ἢ ἔστω νὰ ἀναγνωρισθῇ μὲ βεβαιότητα — ὁσοδήποτε περιληπτικὴς ἢ λεπτομερειακὴς καὶ ἂν εἶναι οἱ σχετικὲς περιγραφές. Ἐννοεῖ τὴν συνεχῶς μετασχηματιζόμενη εἰκόνα τῆς πραγματικότητος, ποὺ μορφώνει τὸ κάθε ἄτομο γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς εἰδικoὺς στόχους τοῦ. Αὕτῃ ἡ ρευστὴ καὶ πλουραλιστικὴ προσέγγισιν στὴν ἐννοια «πραγματικότητα» κάνει τὸν φορέα τῆς νέας εὐαισθησίας γιὰ τὸ τί ἱκανοποιεῖ βαθύτερα στὴν ζωὴ νὰ χειρίζεται τὸ κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ του περιβάλλον μὲ νέο τρόπο.

Ἄλλοτε οἱ καπιταλιστικὲς ἢ σοσιαλιστικὲς παρατάξεις ἔθεταν στὸν ἑαυτὸ τοὺς ὀρισμένους στόχους ὀρθολογικοὺς, κοινωνικοὺς ἢ ἰδεολογικοὺς. Ὁ συνεχῶς πρὸ προσωπικὸς ἄνθρωπος τῆς σημερινῆς ἐποχῆς θέτει στὸν ἑαυτὸ τοῦ ἓνα στόχο μόνο: νὰ κρατήσῃ ἀνοικτὲς τὶς πόρτες γιὰ ὅλους τοὺς στόχους τώρα καὶ στὸ μέλλον. Γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ μόνιμα τὴν παραπάνω διαρκὴ ἀνοικτότητα, ὁ νέος αὐτὸς τύπος ἀνθρώπου προσπαθεῖ νὰ θέσῃ τὰ θεμέλια γιὰ ἓνα εἶδος ρευστῆς ἀλλ' ἀκλόνητης κοινωνίας, ἡ ὁποία θὰ ἐξασφαλίζῃ ὅτι ἡ πραγματοποίησιν καὶ ἡ ὑπέρβασις στόχων ἀπὸ μερικοὺς (ἢ ἔστω τοὺς περισσότερους) πολῖτες δὲν θὰ κατορθώνεται σὲ βάρος τῆς ἱκανότητος τῶν ἄλλων πολιτῶν νὰ πραγματοποιοῦν καὶ νὰ ὑπερβαίνουν διαφορετικοὺς στόχους μὲ τὶς ἴδιες ἢ διαφορετικὲς μεθόδους, στὸ ἄμεσο ἢ τὸ ἀπώτερο μέλλον. Τοῦτο θεωρεῖται σήμερα συνεχῶς περισσότερο ὡς ἡ πραγματικὴ ἔκφρασις τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς μέριμνας γιὰ τὸν προσωπικὸ ἀνθρώπο. Καὶ τοῦτο θεωρεῖται συνεχῶς περισσότερο ὡς ἡ πραγ-

ματική έννοια της νέας προσήλωσης στα συγκεκριμένα μέσα αντί τους άφηρημένους στόχους.

Όταν ό φορέας του νέου κοινωνικοπολιτιστικού ήθους σήμερα μεταχειρίζεται τον όρο «*νόημα*», δέν έννοεί κάτι πού όλοι μας, ή τουλάχιστον οί περισσότεροι, άντιλαμβανόμαστε μέ τον ίδιο τρόπο. Έννοεί δύο κυρίως πράγματα: Πρώτα, αυτό πού έκφράζει την *σχέση* του προσωπικού ανθρώπου μέ την συγκεκριμένη ύλική ή νοητική κατάσταση ή διαδικασία, στην όποιαν αποδίδει κάποιον βάρος. Δεύτερο, έννοεί ό,τι σπρώχνει τό κάθε άτομο νά δίνη μίαν έκφραση σ' αὐτήν την σχέση³ καί νά σέβεται τό δικαίωμα τών άλλων νά έκφράζονται ανάλογα. Αὐτή ή μοναδική σχέση του προσωπικού ανθρώπου πρὸς καταστάσεις ή διαδικασίες του κοινωνικού βίου είναι πού όχι μόνο *έχει* νόημα, αλλά πού στο τέλος εξασφαλίζει ό,τι οί καταστάσεις ή διαδικασίες αὐτές αποκτοῦν νόημα γιά όλους.

Ἡ ἀνθρωπότητα δέν θεωρεῖται σήμερα ἀπό τοὺς φορεῖς τῆς νέας κοινωνικο-πολιτιστικῆς εὐαισθησίας ὡς κάποια θεωρητική ἀφαίρεση ή ὡς ἕνας μέσος ὁρος. Θεωρεῖται ὡς ὁ ἀκατάλυτος ἐκεῖνος προσωπικός παράγοντας ἐντός μας, πού σπρώχνει τό κάθε ἄτομο ἀνά πᾶσαν στιγμή στόν δρόμο τῆς ζωῆς. Ἡ Δύση ἀρχίζει πιά νά καταλαβαίνει τί ὀφείλει νά ἀναζητήσει, νά συντηρήσει καί νά ἐνισχύσει στην φύση του ἀνθρώπου, ὥστε ὁ τελευταῖος νά μὴν ἀφαιρέσει καί νά μὴν ἀντικειμενοποιήσει ποτέ ξανά τό βαθειά ριζωμένο πάθος του γιά τήν εὐημερία καί τήν ἐλευθερία εἰς βάρος τῆς ἴδιας του τῆς ἀνθρωπιάς.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θά μπορούσε νά ἰσχυρισθῇ κανεῖς ἐδῶ, ὅτι ὁ ὁρος «*εὐτυχία*», γιά νά μὴν ἀναφερθοῦν οἱ λέξεις «*ἀνθρωπότητα*», «*νόημα*», «*πραγματικότητα*» καί οἱ ἄλλοι ὁροι πού κάνουν τήν ἐμφάνισή τους ἀργότερα στό ἄρθρο αὐτό, δέν εἶναι πιό ἐξειδικευμένος ἀπ' ὅ,τι ὑπῆρξε στην κοινωνικοπολιτιστική γραμματεία του παρελθόντος. Τοῦτο εἶναι σωστό, ἀλλά μόνον ἐπιφανειακά. Αὐτό πού διαφέρει σήμερα δέν εἶναι ἀκόμα ὁ τρόπος χρησιμοποίησης τῆς γλώσσας, ἀλλ' ἐκεῖνο πού οἱ φορεῖς τῆς νέας κοινωνικοπολιτιστικῆς ἀντίληψης καταλαβαίνουν ὅταν τήν μεταχειρίζονται. Ἄλλοτε, «*εὐτυχία*» γιά όλους σήμαινε αὐτό πού ὁ θεωρητικός τών κοινωνικῶν ή τών πολιτικῶν ἐπιστημῶν θεωροῦσε πῶς οἱ ἄλλοι «*πραγματικά*» ἤθελαν στην ζωή (σοσιαλιστής) ή αὐτό πού θά ἔπρεπε νά θέλουν (καπιταλιστής). Σήμερα μέ τήν έκφραση «*εὐτυχία γιά όλους*» συνεχῶς περισσότεροι ἄνθρωποι ἐννοοῦν ἐκεῖνο πού ὁ *κάθε* πολίτης πιστεύει ὅτι πού φέρνει τήν εὐτυχία ἀνά κάθε στιγμή.

2. Ἡ νέα κοινωνικοπολιτιστική εὐαισθησία πού διαδίδεται στόν Δυτικό Κόσμο σήμερα, θά ἔχει τελικά τόν ἀντίκτυπό της καί στην χρήση τῆς γλώσσας. Τό παλαιότερο καί ἀκόμα κυρίαρχο κοινωνικοπολιτιστικό ἥθος ἔχει τίς ρίζες του στό γεγονός ὅτι μέ τήν ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας (πού συμπίπτει μέ τίς ἀρχές τῆς Ἀναγέννησης) ή ἔννοια καί ή δύναμη τών λέξεων ἀποκρυσταλλώθηκε καί κατὰ τοῦτο καθάρισε περιοριστικά καί ἀκαμπτα τήν λειτουργία τῆς προσληπτικῆς ἰκανότητας τῆς συνείδησης. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν, πῶς οἱ ἄνθρωποι στόν Δυτικό Κόσμο ἔχασαν σιγά - σιγά τήν αὐτοπεποίθησή τους καί τόν αὐτοσεβασμό τους - καί ταυτόχρονα τήν ἰκανότητά τους νά βλέπουν τόν κόσμο μέ τὰ δικά τους μάτια. Ἐρμήνευαν τήν πραγματικότητα σύμφωνα μέ τὰ ὅσα σήμαιναν οἱ λέξεις, ἀντί νά ἐρμηνεύουν τίς λέξεις σύμφωνα μέ ὅσα ἐνοιῶνταν οἱ ἴδιοι γιά τήν πραγματικότητα. Ἡ νέα κοινωνικοπολιτιστική εὐαισθησία θά ἀποκαταστήσει μελλοντικά τήν παλιά προσωπική ἰκανότητα ἀντίληψης τών πραγμάτων — καί μαζί μέ αὐτήν τόν διαλογικό χαρακτήρα τῆς ἴδιας τῆς γλώσσας. Μ' αὐτόν τόν τρόπο θά ὀδηγήσει τήν μεγάλη περιπλάνηση τῆς ἐπιστροφῆς στόν ἄνθρωπο, πού εἶχε ἀρχίσει μέ τήν Ἀναγέννηση, σέ εὐτυχές τέρμα.

3. Καμμία κατάσταση — ὑλική, συναισθηματική, διανοητική — δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐκφρασθῇ μέ λόγια. Τό μόνο πρᾶγμα, πού μπορεῖ νά ἐκφρασθῇ μέ λόγια, εἶναι ή *σχέση* του συγκεκριμένου ἀτόμου πρὸς τήν κατάσταση αὐτή, ἂν καί τοῦτο ἐπίσης δέν εἶναι τελειῶς βέβαιο. Τό νά καταλάβῃ κανεῖς κάτι, σημαίνει ὅτι ἔρχεται σέ κάποια σχέση μαζί του καί ὅτι ή σχέση αὐτή καθορίζεται ἀπό τόν ἴδιο. Γι' αὐτό ή πρωταρχική ἔννοια του ἀρχαιοελληνικοῦ «*λόγου*» ἦταν «*σχέση*». Καί γι' αὐτό ὁ λόγος πῆρε ἀργότερα τήν ἔννοια *lingua* καί τελικά τήν ἔννοια του νοῦ — του ἀνθρώπινου, του θεῖου ή ἀκόμα καί ἐκεῖνου πού ὑπερβαίνει τό θεῖο.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Οικονομία της αγοράς και Έλευθερία

Ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου τῶν τελευταίων 10.000 ἐτῶν ἀπὸ πλευρᾶς θεωρίας διαιρεῖται σὲ δύο θεμελιώδη κεφάλαια. Τὸ πρῶτο, αὐτὸ ποὺ περιγράφει ὁ Ἀριστοτέλης στὰ *Πολιτικά*, Α, καὶ ἀναφέρεται στὴν οἰκονομία τῆς αὐταρκείας· καὶ τὸ δεύτερο, αὐτὸ ποὺ διατυπώνει ὁ Ἄνταμ Σμῖθ στὸν «*Πλοῦτο τῶν Ἐθνῶν*», τὸν 18ο αἰῶνα, καὶ ἀναφέρεται στὴν οἰκονομία τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς. Ὅτιδῆποτε ὑποστηρίχθηκε ἔξω ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλαίσια εἶναι ἀπόπειρα λογοκρατίας, ἐξουσίας καὶ σὲ τελικὴ ἀνάλυση παραβίαση τοῦ φυσικοῦ νόμου. Διότι ἡ μὲν οἰκονομία τῆς αὐταρκείας πηγάζει ἀπὸ τὸν ἐνστικτώδη νόμο τῆς συντήρησης στὴ ζωὴ, ἡ δὲ οἰκονομία τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς στηρίζεται στὸν φυσικὸ νόμο τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος πρὸς ἐπιβίωση. Κάθε τι ἔξω ἀπὸ τοὺς συμπαντικοὺς αὐτοὺς νόμους μοιραίως συνιστᾷ ἐγκεφαλικὸ κατασκευάσμα, ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐξυπηρέτηση σκοπῶν, οἱ ὁποῖοι κρύβονται κάτω ἀπὸ ψευδεπίγραφα οἰκονομικὰ ἐπιχειρήματα.

Ἡ παγκόσμια οἰκονομία σήμερα ἔχει περάσει στὸ σύστημα τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς, κάτι ποὺ ἄρχισε πρὶν δύο περίπου αἰῶνες στὴν Δυτικὴ Εὐρώπη, ὅπως μᾶς τὴν περιέγραψε ὁ Α. Σμῖθ καὶ ὅπως συμπληρώθηκε ἡ καλύτερα παραποιήθηκε καὶ παραμορφώθηκε ἀπὸ τοὺς ἄλλους «κλασσικοὺς», Ρικάρντο, Μίλ, Μάρξ καὶ τοὺς «νεοκλασσικοὺς» τῆς σχολῆς τοῦ Κέϋνς, οἱ ὁποῖοι φόρτωσαν τὴν σαφῆ καὶ ἀπλὴ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ πρώτου διδάξαντος Σμῖθ μὲ περιττὰ βάρη καὶ δεσμὰ ὑπὸ μορφὴ διαφόρων νόμων, διαλεκτικῶν νομοτελειῶν καὶ κρατικῶν παρεμβάσεων, μέχρι παραμορφώσεως.

Κατ' ἀρχὴν θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη, ὅτι ὁ Σμῖθ ἔζησε στὴν ἐποχὴ ἐκκολάψεως τῆς ἀστικῆς ἐπαναστάσεως, δηλ. στὶς παραμονὲς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅταν τὸ καζάνι τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν ἔβραζε κάτω ἀπὸ τὰ γνωστὰ δημοκρατικὰ αἰτήματα περὶ ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος, ποὺ τελικὰ ἀπέβλεπαν στὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀτόμου καὶ στὴν κατάλυση τῆς κρατικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας. Ὁ Σμῖθ, μὲ τὸν ρεαλισμὸ ποὺ τὸν διέκρινε ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὸν ἄνθρωπο, κατάλαβε, ὅτι καμμία κοινωνικοπολιτικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀτόμου δὲν εἶναι δυνατὴ σὲ πλαίσια φτώχειας. Μόνο μὲ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀπαραίτητου πλουτισμοῦ ἀπὸ τοὺς πολίτες, μόνο μὲ τὴν δημιουργία ἀτομικῆς περιουσίας μπορεῖ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀπελευθέρωση ἐπὶ προσωπικῆς βάσεως, καὶ κατ' ἐπέκταση ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας. Γιαυτὸ καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐποχῆς του.

Καθηγητὴς τῆς Ἑθικῆς Φιλοσοφίας διεύρυνε τὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων του καὶ συμπεριέλαβε καὶ τὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία, προκειμένου νὰ θεμελιώσῃ ἐπιστημονικὰ καὶ θεωρητικὰ τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀτόμου (ἠθικὸν θέμα) μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ μέσω τῆς οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀτόμου (οἰκονομικὸν θέμα). Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Σπινόζα ἔλεγε, ὅτι ὅπου δὲν ὑπάρχει ἰδιοκτησία δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία καὶ δικαιοσύνη. Ἔτσι ὁ Σμῖθ ἀπὸ ἱεροφίλοσοφος ἔγινε ὁ πρῶτος οἰκονομολόγος στὴν ἱστορία, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκο-

νομίας, ὁ ἄνθρωπος ποὺ συνέλαβε καὶ διατύπωσε τὴν μοναδικὴ οἰκονομικὴ θεωρίαν ποὺ ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τελικὰ ἀναδείχθηκε ὁ θεωρητικὸς τοῦ καπιταλισμοῦ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει.

Ἄλλὰ ἄς δοῦμε, τί εἶπε ὁ Σμίθ γύρω ἀπὸ τὰ οἰκονομικά. Ὁ Σμίθ ὑποστήριξε, ὅτι τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο τῆς σύγχρονης ἐγχρήματης οἰκονομίας εἶναι ἡ ἀγορά, ἡ ὁποία διέπεται ἀπὸ τὸν θεμελιώδη νόμο τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης. Ὑποστήριξε, ὅτι ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἀγορᾶς εἶναι τὸ ἀτομικὸ κέρκος, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔφεση πρὸς δημιουργίαν μέσων τῶν ἐπενδύσεων καὶ τῶν ἐπιχειρηματικῶν κινδύνων, ποὺ ἀναλαμβάνει τὸ ἄτομο. Διευκρίνισε, ὅτι οἱ δυνάμεις τῆς ἀγορᾶς εἶναι πανίσχυρες, ἀνεξέλεγκτες, μὴ δεχόμενες χαλινό, καὶ ὅτι, ὅταν ἡ προσφορά ξεπερνάει τὴ ζήτηση, οἱ τιμὲς πέφτουν, ἐνῶ, ὅταν ἡ ζήτηση ὑπερβαίνει τὴν προσφορά, οἱ τιμὲς ἀνεβαίνουν. Ὅσο γιὰ τὸ ρόλο τοῦ Κράτους, αὐτὸς περιορίζεται στὰ καθήκοντα τοῦ νυχτοφύλακα. Μέσῳ τοῦ ἀπλουστευμένου αὐτοῦ μηχανισμοῦ ἡ οἰκονομία ἀποκτᾷ αὐτοτροφοδοτούμενη ἀναπτυξιακὴ τάση, ποὺ ἀπολήγει σὲ ὅλο καὶ μεγαλύτερο πλουτισμὸ τῶν ἀτόμων, ἀκουμπώντας πάνω σὲ φυσικοὺς νόμους ποὺ ὑπακούουν στὸν συμπαντικὸ ρυθμό. Ὁ «θεὸς» ποὺ πρόβλεψε γιὰ τὸ μεῖζον, δηλ. γιὰ τὴν συμπαντικὴ κοσμικὴ ἰσορροπία καὶ τὴν ἀληθινὴ λειτουργία τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος, προνόησε καὶ γιὰ τὸ ἔλασσον, δηλ. γιὰ τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία καὶ ἐπιβίωση τῶν ἀνθρώπων ποὺ κατοικοῦν στὸν πλανήτη Γῆ.

Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ματιὰ τοῦ Σμίθ προέκυψε ἡ μοναδικὴ ἐν τῷ κόσμῳ οἰκονομικὴ θεωρία τοῦ καπιταλομαρξοσοσιαλισμοῦ, γιατί, ἄς μὴν γελιόμαστε, ὅσο καὶ ἂν ἔχει κυνηγηθεῖ ὁ καπιταλισμὸς στὸν αἰῶνα μας γιὰ τὰ ἄφθονα κουσούρια του, δὲν παύει ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ὁ μαρξισμὸς νὰ ἀποτελοῦν γνησιώτατη παραφυσία του, παρὰ τὴν προσπάθεια τῶν σοσιαλομαρξιστῶν νὰ μὴν ἀναγνωρίζουν τὴν προέλευσή τους, γιὰ λόγους καθαρὰ πολιτικοὺς καὶ δημαγωγικοὺς. Ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ λέγεται. Ὁ μαρξισμὸς τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ, δὲν διατύπωσαν καμμιά νέα «οἰκονομικὴ θεωρία». Διατύπωσαν ἄλλο «οἰκονομικὸ σύστημα», ποὺ βασίζεται στὶς ἀρχὲς τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ μόνη διαφορὰ συνίσταται στὴν ἰδιοκτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. Στὸν καπιταλισμὸ, ὅπου ἀναγνωρίζεται ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, τὰ μέσα παραγωγῆς ἀνήκουν στοὺς ἰδιῶτες, γιαντὸ ὑπάρχει καὶ ἐλευθερία, ἐνῶ στὸν μαρξισμὸ ἀνήκουν στὸ κράτος καὶ γιαντὸ δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία. Ἡ ἀγορὰ ὅμως, ὁ νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως καὶ οἱ ἐπενδύσεις παραμένουν ὡς οἱ ἀνεξάρτητες μεταβλητὲς καὶ στὸ μαρξιστικὸ σύστημα. Βέβαια στὶς χώρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, παρεμβαίνοντας τὸ κράτος στὶς ἀποφάσεις τῆς ἀγορᾶς, ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν ὁδηγήσει ἐξῶ ἀπὸ τὸν φυσικὸ νόμο, ὅποτε καὶ σημειώνονται κωμικοτραγικὰ γεγονότα τυραννίας τῶν καταναλωτῶν καὶ τῶν ἐργαζομένων. Ὅσο γιὰ τὸν σοσιαλισμὸ, ὅπως τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐμπειρία καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν πρωτοπόρο Ἀγγλία, γιὰ νὰ στεριώσει, περνάει ἀπὸ τὸ πλουσιοπάροχα στρωμένο τραπέζι τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ σὰν μοναδικὸ ἐπιχείρημα τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀνεμίζεται ἡ παντιέρα τῆς δίκαιης κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ σοσιαλισμὸς ξέρει νὰ μοιράζει. Ἀλλὰ τί νὰ μοιράσει ἡ τέως κραταιὰ ἀποικιοκρατικὴ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ, ἀφοῦ ποτὲ τῆς δὲν προχώρησε καπιταλιστικά, καὶ

ή όλη της αίγλη και μεγαλωσύνη στηριζότανε στα βικτωριανά όφέλη της άποικιοκρατίας; Γιαυτό από τό 1945, όταν ή 'Αγγλία πέρασε στόν σοσιαλισμό, δέρεται από άνεργία, πληθωρισμό και στασιμότητα, μιās και δέν ύπάρχει πίστα για μοιρασιά, άφου τό άποικιακό κοϋρσος πέρασε όριστικά στην ίστορία.

Και για νάρθουμε στα δικά μας, πιστέψαμε, ότι μπορούμε νά περάσουμε άπό την άχρήματη οίκονομία της γιαγιάς μας κατ' εϋθειαν στόν σοσιαλισμό (σκιαμαχώντας για μιá σύντομη περίοδο με κάποιο κακέκτυπο του καπιταλισμού), μοιράζοντας δανεικά λεφτά στόν κυρίαρχο λαό πρós κατανάλωση και καλύτερες μέρες, ώπου νάρθει ή λήξη του γραμματίου πρós εξόφληση.

"Όμως ή ρεαλιστική και αϋταπόδεικτα σωστή τοποθέτηση του Σμιθ στραπατσαρίστηκε όχι από τους μαρξιστές και τους αϊθεροβάμονες σοσιαλιστές, αλλά από τους ίδιους τους καπιταλιστές, οί όποιοι άμάρτησαν παραβαίνοντας τους συμπαντικούς νόμους της οίκονομίας, ξεχνώντας τις όδηγίες του Σμιθ. Καί βέβαια τιμωρήθηκαν από τις άθέατες έρινύες του συστήματος της έλεύθερης αγοράς και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Ή παραχάραξη της οίκονομίας της έλεύθερης αγοράς και ή παραβίαση του φυσικού νόμου της προσφοράς και ζήτησης έπισημοποιήθηκε, άποκτώντας θεωρητικό κέλυφος, στις μέρες της μεγάλης οίκονομικής κρίσης, τό 1929. Τότε ό διορατικός άγγλος οίκονομολόγος Κέϋνες διαπίστωσε, ότι ή κρίση όφείλονταν στην μειωμένη ζήτηση, πού με τη σειρά της όδήγησε στο κλείσιμο τών εργοστασίων, στην άνεργία και στην πείνα. Καί είπε, πολύ σωστά, «καταναλώστε, σπαταλήστε, φάτε τις οίκονομίες σας, ώστε νά δημιουργηθεί ζήτηση και νά ξαναλειτουργήσουν τά εργοστάσια». Σημείωσε, όμως, ότι ή άρχή, ό σπινθήρας, τό έναυσμα, θα προέλθει από τό Κράτος, τό όποιο στη συνέχεια θα άποσυρθεί στόν παραδοσιακό του ρόλο. 'Ο Ροϋσβελ προκειμένου νά κερδίσει τις έκλογές, υίοθετεί τις συμβουλές του Κέϋνες και ή άμερικανική οίκονομία ξαναβρίσκει τόν ρυθμό της. "Όμως ό όπαδός του κοινωνικού κράτους Ροϋσβελτ (New Deal), παρασυρμένος, από την θριαμβευτική του έπιτυχία νά θέσει σέ έπαναλειτουργία την γιγαντιαία οίκονομία της χώρας του, δέν άποσύρθηκε στην άσκηση τών παραδοσιακών καθηκόντων του Κράτους, αλλά παρέμεινε ένεργά στο έπιχειρηματικό παιχνίδι. Κι άπάνω πού ή κρατική παρέμβαση άρχισε νά δημιουργεί σοβαρές έμπλοκές στην οίκονομία της έλεύθερης αγοράς, ξεσπάει ό β' παγκόσμιος πόλεμος, ό όποιος ένίσχυσε περαιτέρω τόν ρόλο του κράτους στα οίκονομικά μέσω τών τεραστίων παραγγελιών πολεμικού υλικού πρós την βιομηχανία. "Ετσι τό κράτος από μέγας έπιχειρηματίας έγινε και τρισμέγιστος καταναλωτής, ρίχνοντας βαρεία την σκιά του στις οίκονομικές συναλλαγές και στόν ρυθμό της οίκονομίας, με έπιτυχία, λόγω συγκυριακών συνθηκών.

Ήπεδω και πέρα άρπαξαν τό θέμα οί σοσιαλίζοντες οίκονομολόγοι, με πρώτο και κυριώτερο τόν άμερικανό Γκαλμπραϊθ, κατασκεύασαν ψευδεπίγραφες οίκονομικές θεωρίες με βάση τόν κρατικό παρεμβατισμό, πού τόν βάφτισαν Νεοκεϋνσιακό, και τόν έξήγαγαν σέ ύπανάπτυκτες, άναπτυσσόμενες, άνεπτυγμένες χώρες, άκόμη και στόν έρωτοτροποϋντα ύπαρκτό σοσιαλισμό. "Όλοι οί πρόεδροι τών ΗΠΑ, χωρίς καμμία εξαίρεση μέχρι τό 1980, υίοθέτησαν τό οίκονομικό σύστημα του κρατικού παρεμβατισμού και της παραχαραγμένης οίκονομικής θεωρίας της αγοράς, με άποτέλεσμα σύμπας ό πολιτικός κόσμος της

γής, οί διανοούμενοι, οί οικονομολόγοι καί οί λαϊκές μάζες νά πιστεύουν, ὅτι τὸ οἰκονομικὸ μέλλον τοῦ πλανήτη μας ἀκουμπάει σὲ κάποια μικτὴ οἰκονομία τῆς καλοπερασιάς, ἀκαθορίστου περιεχομένου, ὅπου τὸ κράτος κυριαρχεῖ, κάνοντας τοὺς ἀνατολικοὺς νά τρίβουν τὰ χέρια τους ἀπὸ ἀνέλπιστα χαρά, γιὰ τὴν γκάφα τοῦ «ψευδοσοσιαλίζεῖν» διεθνῶς.

Ὅμως ἡ οἰκονομία τῆς ἐγχρήματης ἀγορᾶς πορεύεται τὸ δικό της δρόμο μακροχρονίως, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς αὐθαιρεσίες τῶν θνητῶν καὶ τῶν πάσης φύσεως ἐφευρετῶν καὶ καλοθελητῶν. Μοιάζει μὲ τὴν γλώσσα μας, ποὺ ἀκολουθεῖ τὸν δικό της δρόμο, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς δῆθεν διορθωτικὲς παρεμβάσεις τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν καθαρευουσιάνων. Ἔτσι φθάσαμε στὴν δεκαετία τοῦ 70, ὅπου τὸ παγκόσμιον οἰκονομικὸ σύστημα γονάτισε, ἐξ αἰτίας ὀριακῶν ἀφορμῶν (πετρελαϊκὴ κρίση, ἐξοπλισμοὶ κλπ.), ποὺ ἀπεκάλυψαν τὰ οἰκονομικὰ ἀδιέξοδα τοῦ κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ καὶ τὴν γύμνια του. Κάνοντας δραματικὴ στροφὴ ἡ Ἀμερικὴ τῆς τελευταίας πενταετίας (ἀπεμπολῶντας τὸν παρεμβατισμὸ γιὰ περισσότερὸ ἐλεύθερη οἰκονομία καὶ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία), ἐκτινάχτηκε οἰκονομικῶς στὰ ὕψη, γνωρίζοντας πρωτοφανεῖς ρυθμοὺς ἀναπτύξεως καὶ ἀφήνοντας τοὺς ἀεροβατοῦντες εὐρωπαϊκοὺς σοσιαλιστὲς ἐνεοὺς καὶ παρακαλῶντας τοὺς ὑπερατλαντικοὺς φίλους νά φρενάρουν τὸν καλπασμὸ τῆς οἰκονομίας των, γιὰτὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ οἰκονομία κάνει νερά. Ὅσο γιὰ τὴν οἰκονομία τοῦ ἐξ ἀνατολῶν πολεμικοῦ γίγαντα, ἃς μὴν μιλάμε καὶ ὁ πόνος ποὺ τὸν ἔπιασε γιὰ τὴν «εἰρήνη τῶν ἀστρῶν», τελικὰ, ὑπογραμμίζει τὴν τεραστία διαφορὰ οἰκονομικῶν πόρων ἀνάμεσα στὶς δύο ὑπερδυνάμεις. Καὶ γιὰ νά τελειώνουμε μὲ τὶς οἰκονομικὲς παραπλανήσεις τῆς ἐποχῆς μας, ἀναφέρω ὅτι τριτοκοσμικὲς χώρες τῆς πρωτοπορίας, ὅπως Ἰνδίες, Πακιστάν, Ἰνδονησία κλπ., ξεπουλάνε κρατικὲς ἐπιχειρήσεις σὲ ἰδιῶτες. Ἐπίσης ἡ πρωτοπόρος στὸ σοσιαλισμὸ Βρεταννία ἀποκρατικοποιεῖ τὸν βελτιωμένο ἐπιχειρηματικὸ τομέα τοῦ δημοσίου, ἐνῶ ἡ καπιταλιστικὴ Ἰαπωνία πουλάει σὲ ἰδιῶτες τὴν κρατικὴ ἐταιρία τηλεπικοινωνιῶν. Δηλαδὴ ὁ κόσμος ἄρχισε νά ξυπνάει, σταματώντας τὸ παιχνίδι μὲ τοὺς ἀνεξέλεγκτους νόμους τῆς ἀγορᾶς, ἐνεκα ἀδικαιῶτων κρατικῶν παρεμβατισμῶν.

Ἡ ἄποψη τοῦ Κεϋνὲς βασικὰ ἦταν σωστή. Συγκεκριμένα ὅταν ἡ οἰκονομία τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς λόγω μειωμένης ζητήσεως κατηφορήσει στὴν ἀδράνεια καὶ τὴν ἀνεργία, ἡ κρατικὴ παρέμβαση διὰ τῆς φορολογίας, τῶν ἐπενδύσεων καὶ τοῦ τραπεζικοῦ συστήματος μπορεῖ νά ἐρεθίσαι τὸν παραγωγικὸ μηχανισμό (ἢ καὶ νά τὸν φρενάρει μὲ τὴν ἀντίθετη πολιτικὴ), νά θέσει σὲ σωστὴ λειτουργία τὴν οἰκονομία καὶ στὴ συνέχεια νά ἀποσυρθεῖ. Μοιάζει μὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοκινήτου ποὺ ἀκινητοποιεῖται στὴν ἐθνικὴ ὁδὸ ἀπὸ μπουζὶ καὶ σπεύδει ἡ ὁδικὴ βοήθεια νά ἀποκαταστήσει τὴ λειτουργία του. Ἐκεῖ τελειώνει καὶ ὁ ρόλος (ἢ παρέμβαση) τῆς ὁδικῆς βοήθειας (τοῦ κράτους). Δηλαδὴ ἡ Κεϋνσιακὴ συνταγὴ ἔχει χαρακτῆρα γιαιτρικοῦ πρὸς ἀσθενῆ, καὶ παύει αὐτομάτως ἡ χορήγηση μόλις ὁ ἀσθενὴς ἀναρρώσει. Τὸ κράτος ἐπεμβαίνει, γιὰ νά βοηθήσει τὴν οἰκονομία, ἢ ὅποια, μόλις ἀνακτήσει τὸ ρυθμὸ της, περιορίζει τὸ κράτος στὰ συνήθη γραφειοκρατικὰ του καθήκοντα. Αὐτὰ εἶπε ὁ Κεϋνὲς μὲ ἀπλὰ λόγια. Ὅμως οἱ ἀπόψεις τοῦ ἀγγλοῦ οικονομολόγου ταίριαξαν στὰ μέτρα τόσο τῆς ἐξουσίας, ὅσο καὶ τοῦ μαζοποιημένου λαοῦ. Ἀφεντάδες καὶ δοῦλοι, ἐξουσιαστὲς

καὶ ἐξουσιαζόμενοι, κυβερνῶντες καὶ κυβερνῶμενοι βρῆκαν νὰ τοὺς ταιριάζει ὁ Κέϋνες, γιὰ διαφορετικοὺς λόγους ἢ κάθε πλευρά, καὶ φυσικὰ νὰ μὴν τοὺς ταιριάζει ὁ Σμίθ, μὲ τὴν ἐλεύθερη οἰκονομία του.

Οἱ ἐξουσιαστὲς βρῆκαν χρήσιμη τὴ νέα συνταγή, γιὰτὶ ἀπέκτησαν τὸν ἔλεγχον τῆς οἰκονομίας, τῆς διαχείρισης τοῦ χρήματος καὶ τῶν ἐθνικῶν πόρων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ αὐξήσουν τρομακτικὰ τὴν ἰσχὺ τους καὶ νὰ ἐμπεδώσουν τὴν ἐξουσιαστικὴ τους κυριαρχία, εἰς βάρος βέβαια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Οἱ ἐξουσιαζόμενοι βρῆκαν βολικὴ τὴ νέα ἀντίληψη τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων, γιὰτὶ ὑπόσχονταν πλήρη ἀπασχόληση, ἄρα καὶ περισσότερη ἀμεριμνησία, «δίκαιο» μισθὸ γιὰ ὅλους, ἄρα λιγότερη παιδεία καὶ ἐνδιαφέρον κατὰ τὴν ἐργασία. Τέλος σκέφτηκαν ὅτι καλύτερα νὰ ἔχω σὰν ἀφεντικὸ τὸ ἀπρόσωπο κράτος, παρὰ τὸν ἀπαιτητικὸ ἐπιχειρηματία.

Λίγο - πολὺ ἡ θεωρία τοῦ Κέϋνες μᾶς ἔφερε πλησιέστερα πρὸς τὸ αἰώνιο αἷτημα τῶν μαζανθρώπων γιὰ ἀνύπαρκτη ἰσότητα καὶ ραθυμία. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ ἔδεσμα τῆς ἰσότητος λειτουργεῖ εὐεργετικὰ καὶ γιὰ τὸν ἐξουσιαστὴ καὶ γιὰ τὸν ἐξουσιαζόμενο. Ὁ ἕνας τὸ σερβίρει μὲ πλούσιες ὑποσχέσεις καὶ ὁ ἄλλος τὸ καταπίνει ἀμάσητο σὲ ἀτμόσφαιρα μέθης καὶ ἀφάτου ἀγαλλιάσεως. Στὴν ἀρχή. Γιὰτὶ μετὰ ἀκολουθοῦν τὰ ἐπιχρυσωμένα δεσμὰ καὶ ὕστερα τὰ σιδηρὰ, γιὰ νὰ ἐξαφανιστεῖ ἡ δημοκρατία, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰδιοκτησία, ὁ πολίτης ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ κραταιοῦ ἐξουσιαστικοῦ κράτους καὶ τὰ ἐρείπια τῆς στραπατσαρισμένης οἰκονομίας τῆς αγοράς.

Στὴν Ἀθηναίων Πολιτεία τοῦ Περικλέους ἡ ἐλευθερία, ἡ δημοκρατία, ἡ λειτουργία τῶν θεσμῶν τῆς πολιτείας ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, ἡ συμμετοχὴ τοῦ πολίτη στὰ κοινὰ ἦταν ἀπολύτως συνδεδεμένα μὲ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Τὸ δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἂν καὶ ἄγραφο, ἀποτελοῦσε τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας καὶ τῆς ἀρχαίας οἰκονομίας. Τοῦτο ἀποδείχεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα ἔσχε μόνον γιὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα καὶ ὄχι γιὰ πολιτικὰ κεκτημένα. Δηλαδή ὁ γιὸς τοῦ στρατηγοῦ καὶ τοῦ βουλευτῆ κληρονομοῦσε μόνον τὴν περιουσίαν τοῦ πατρός, ὄχι καὶ τὴν πολιτικὴν θέσιν. Τὸ δεύτερον συνέβαινε σὲ αὐταρχικὰ καθεστῶτα, ὅπου ἡ ἐλευθερία ἦταν ἀλυσσοδεμένη. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐποχὴ μας ἰσχύουν τὰ ἴδια μὲ ἄλλες ἀναλογίες καὶ διαφορετικὰς ἐπιγραφάς.

Ἄν, λοιπόν, σήμερον θέλουμε νὰ διατηρήσουμε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς ἀληθινούς δημοκρατικούς θεσμούς, ἂν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ ἀτομικὴ ἀκεραΐωση τοῦ πολίτη καὶ ἡ εὐημερία του, πρέπει νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν μοναδικὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, τῆς ἐλεύθερης αγοράς καὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, στὴ θέσιν της, περιορίζοντας τὸ κράτος στὰ παραδοσιακά του καθήκοντα. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐλεύθερης αγοράς, παρὰ τὰ ὅποια κουσούρια της, ἐκφράζει τὴν φυσικὴν οἰκονομικὴν ἀνάσιν τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεσιν γιὰ ἀτομικὴ ἰδιοκτησίαν, ἀνεμπόδιστην δημοκρατίαν καὶ βιωμένην ἐλευθερίαν.

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Θὰ γνωρίζετε ἴσως — κι ἔχει γίνει σχετική υπόμνηση παλιότερα ἀπὸ τὴ στήλη αὐτὴ — ὅτι στίς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς πόλεις - κράτη ὅσοι πολῖτες γίνονταν προλετάριοι, ἔχαναν τὰ πολιτικά τους δικαιώματα. Ἐπίσης οἱ πολῖτες μὲ μεγάλο εἰσόδημα εἶχαν μεγαλύτερη εὐθύνη ὄχι μόνο γιὰ τὴν πολιτικὴ πορεία τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀμυνά της, προκινδυνεύοντες στὴ μάχη ὡς ἱππεῖς ἢ βαρέως ὠπλισμένοι πεζοὶ (ὀπλῖται) — οἱ ἔχοντες ἐτήσιο εἰσόδημα 300-500 μεδύμων —, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς εἰσοδηματικά ἀσθενέστερους ποὺ κατατάσσονταν σὲ ὄχι τόσο κρίσιμες καὶ ἐπικίνδυνες στρατιωτικὲς εἰδικότητες (ὡς πελτασταὶ ἢ τοξόται, δηλαδὴ ἐλαφρὸ πεζικό) ἢ σὲ βοηθητικὲς ὑπηρεσίες. Καί, βέβαια, ἡ πολιτικὴ βαρύτητα, π.χ. στὴν Πινύκα τοῦ Ἀθηναίου τριακοσιομεδύμνου ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ζευγίτου ἢ τοῦ θητός, ὅπως καὶ στὴν Ἀπέλλα τοῦ Σπαρτιάτη γαιοκτῆμονα ἀπὸ ἐκείνη τοῦ περίοικου. Ἄν θελήσῃ κανεῖς νὰ ἰχνηλατήσῃ τὴν πολιτικὴ λογικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ πρακτικὴ τῆς ἑλληνικῆς πόλεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ ἐξήγησις εἶναι ὀλοφάνερη: Τὸ οἰκονομικὰ ἐνεργὸ ἄτομο ἔχει πολὺ περισσότερους λόγους νὰ ἐπιδιώκῃ καὶ ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν καὶ προαγωγὴν τοῦ συνόλου ἀπὸ τὸ παραγωγικὰ νεκρὸ — τὸ ὁποῖο ἐπὶ πλεον ἔχει καὶ τὸ τεκμήριον τῆς ἀνικανότητος καὶ ἀχρείότητος.

Ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ «λογικὴ» ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ «πρακτικὴ» τῆς σύγχρονης παρὰ φύσιν ἐξουσίας, τῆς διαστρε-

βλωμένης καὶ διεστραμμένης αὐτῆς μορφῆς τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου. Στὴν ἐποχὴ μας ὄχι μόνον τείνουν νὰ ἐπωμισθοῦν ἀποκλειστικὰ σχεδὸν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐπιβίωσιν καὶ προαγωγὴν τοῦ συνόλου οἱ οἰκονομικὰ ὑποδεεῖς — καὶ παραγωγικὰ ἀχρηστοὶ —, ἀλλὰ τὸ Κράτος ἀγωνίζεται ἐπίμονα καὶ νὰ ἐξουθενώσῃ κάθε οἰκονομικὰ ἀνεξάρτητο ἄτομο καὶ νὰ τὸ καταστήσῃ τελικὰ ἄκληρο προλετάριο. Γνωρίζουν, ἀφοῦ τὸ ζοῦν λίγο - πολὺ, ὅλοι σήμερα ὅτι κάθε οἰκονομικὴ ἐπίδοσις τοῦ ατόμου, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησίαν του, ἐφελκύει ἀμέσως τὴν ἐναντίον του ἐπίθεσιν τοῦ σύγχρονου Κράτους, σοσιαλιστικοῦ ἢ μὴ, ποὺ μὲ πλείστους τρόπους — ληστρικὴ φορολόγησις, νομικοὺς φραγμοὺς, φαλκίδευσιν ἢ κατάργησιν τοῦ δικαιώματος ἰδιοκτησίας, ὑποδαύλιση καὶ νομικὴ προστασία τῶν ἀρπακτικῶν διαθέσεων τῶν προλεταρίων κλπ. — ἐπιχειρεῖ τὴν ματαίωσιν ἢ κατάργησιν τῆς ατομικῆς οἰκονομικῆς αὐτοδυναμίας.

Τί κρύβεται πίσω ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ αὐτῆς τῆς παρακμιακῆς μορφῆς τῆς ἐξουσίας; Φρονοῦν, μήπως, οἱ φορεῖς τῆς ὅτι τὸ οἰκονομικὰ ἐνεργὸ ἄτομο ἔχει λιγότερους λόγους νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ κοινὰ ἀπὸ τὸ οἰκονομικὰ νεκρὸ — κι ἐπομένως πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὴν εὐθύνην γιὰ τὸ σύνολο ἢ καὶ νὰ ἐξουθενωθῇ ὡς οἰκονομικὰ ἀνεξάρτητο; Μολονότι τὸ «Παράλογο» ἔχει ἀναγορευθῇ σὲ θεὸ τῆς ἐποχῆς μας, δὲν θὰ πρέπει νὰ περιορισθῇ κανεῖς σ' αὐτό, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ θεματός μας ἰσχύουσα σήμερα νοοτροπία. Ἡ

σύγχρονη διεθνὴς ἐξουσία, καταδιώκοντας κι ἐκμηδενίζοντας πολιτικά καὶ οἰκονομικά τὸ ἄτομο, γνωρίζει κάλλιστα ὅτι μειώνει τὴ δύναμη ἀντιστάσεως καὶ τὴ θέληση γιὰ ἐπιβίωση τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου. Γιατί νὰ ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ὁ σύγχρονος Ἕλληνας, ἀφοῦ τὴν ἐλευθερία του τὴν ἔχει ἤδη σχεδὸν ἀφαιρέσει ἡ ἴδια ἡ Ἑλλάδα; Ὁ μὴ οἰκονομικὰ ἀνεξάρτητος, ὁ μὲ χίλιους τρόπους καὶ δεσμὰ ἐξαρτώμενος ἀπὸ τὴν ἀπρόσωπη ἐξουσία, εἴτε ὡς ἔμμισθος ὑπάλληλος - δοῦλος τῆς, εἴτε ὡς δανειολήπτης τῆς, εἴτε ὡς ἐπιδοματοῦχος ἢ συνταξιούχος τῆς ἀνέργου, εἴτε ὡς ἀντικείμενο τῶν ἐκάστοτε ληστρικῶν φορολογικῶν ὀρέξεων τῆς, εἴτε ὡς ὑπὸ φαλκίδευσιν ἀμφίβολος ἰδιοκτήτης, εἴτε ὡς ὑπὸ αἵρεσιν χολερόβλητος ἰδιώτης ἐπιχειρηματίας — γιὰ ποιοὺς «βωμοὺς» καὶ «ἐστίες», μὲ δυὸ λόγια, νὰ παλαίψῃ, ὅταν αὐτὰ τοῦ τὰ ἔχουν πάρει ἢ μισοπάρει; Μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σίγουρες μεθόδους γιὰ τὴν κάμψη τῆς θελήσεως ἀντιστάσεως τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ κατάργηση τῆς οἰκονομικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν πολιτῶν τους...

Καὶ γνωρίζει ἀκόμα ἡ παρανοικὴ ἐξουσία τοῦ καιροῦ μας, ὅτι καταργώντας τὴν οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ ἀτόμου καταργεῖ ταυτόχρονα τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία. Ὁ πολίτης ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ προσφύγῃ στὴν ἐξουσία γιὰ νὰ ἐπιβίωσῃ, ὁ πολίτης ποὺ δὲν τῆς προσπίπτει γιὰ νὰ γίνῃ ὑπάλληλός τῆς, δανειολήπτης τῆς, ἐπιδοματοῦχος τῆς, ἀσφαλισμένος τῆς, οἰκονομικὸς ἰκέτης τῆς, ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ «μὴ νομιμό-

φρον» στοιχεῖο, ξένο σῶμα μέσα στὸν ἰσοπεδωμένο κοπρανοπολιτὸ τῆς προλεταριακῆς ἀπροσωπίας — ἄρα ἐστία ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἀκόρεστης δίψας τῆς γιὰ τὴν Ἐπιβολή. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξουδετερωθῇ οἰκονομικά, γιὰ νὰ τεθῇ ἔτσι πρὸ τοῦ διλήμματος: ἐν ἐλευθερία θάνατος ἐκ πείνης ἢ ἐν δουλείᾳ ἐπιβίωση. Μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σίγουρες καὶ «ἀνώδυνες» μεθόδους ἐξαλείψεως τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ οἰκονομικὴ - ἐξουσιαστικὴ ἐξάρτηση τοῦ ἀτόμου.

Ταῦτα, λοιπόν, καὶ ἴσως κι ἄλλα, πολλὰ πιὸ ὑποπτα καὶ σκοτεινὰ μακροπροθέσμως, κρύβονται πίσω ἀπὸ τοὺς σύγχρονους θεοὺς τοῦ «σοσιαλισμοῦ», τῆς «κοινωνικῆς ἰσότητος», τῆς κρατικοποιήσεως τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς, τῆς ἀπηνούς καταδιώξεως τῆς ἀτομικῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τῆς (ἐξουσιαστικῆς βέβαια) πρόνοιας, ἀσφαλίσεως κ.λπ., τοὺς ὁποίους ἔχουμε ἐνστερνισθῇ πιά μὲ τὸ πὲς - πὲς τῆς πλύσεως ἐγκεφάλου καὶ λατρεύουμε ὡς τὰ ἱερὰ καὶ ὅσια τοῦ «Πολιτισμοῦ» μας — δηλαδὴ τῆς τραγικῆς σύγχρονης Ἱστορικῆς Ἐκτροπῆς καὶ βαρβαρότητας ἢ τῆς ἱστορικῆς ἐξαχρειώσεως καὶ ἐξαγριώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Θὰ μοῦ πῇτε: γιατί παραπάνω ἀποσυνέδεσα τὴν ἐρμηνεία τῶν φαινομένων αὐτῶν ἀπὸ τὸ «Παράλογο»; Δὲν θάναί ἀστήρικτη μιὰ τέτοια ἀπορία σας; Μήπως τὸ «Παράλογο» δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἐξουσιαστικὴ παράνοια;

Μετέωρος

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΥΒΑΡΑΣ

Ἡ ἀρχαιοελληνικὴ ἀντιομοφυλοφιλικὴ νομοθεσία

Ἐπειδὴ τελευταῖα ἀνθεῖ στὰ λαϊκὰ - μαζικὰ ἔντυπα ἀλλὰ καὶ σὲ «ἐπιστημονικὲς» ἐργασίες ἢ παραφιλολογία (ποὺ φτάνει συχνὰ ἕως τὴν ἀνευθυνολογία) γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ὁμοφυλοφιλίας στὴν ἀρχαιότητα, θεωροῦμε σκόπιμο νὰ παρουσιάσουμε ἀντὶ ἄλλης ἐπιχειρηματολογίας τὴν ἐπίσημη - ὑπεύθυνη θέση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς πολιτείας γύρω ἀπὸ τὸ σχετικὸ θέμα, ὅπως αὐτὴ αὐθεντικὰ ἐγγράφεται καὶ κατοπτρίζεται — ποὺ ἄλλοῦ; — στὸ νομικὸ πλαίσιο (corpus) τῆς ἐποχῆς.

Πρόθεσή μας δὲν εἶναι νὰ ἀποδείξουμε, ὅτι δὲν ὑπῆρχαν ὁμοφυλοφιλικὰ κρούσματα στὴν ἀρχαιότητα· ἀναμφισβήτητα θὰ ὑπῆρχαν. Ἴσως ἡ ὑπαρξὴ σχετικῶν νόμων ἐπιβεβαιώνει ἑμμεσὰ καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ φαινομένου (ποὺ ἀσφαλῶς δὲν μειώνει στὸ ἐλάχιστο τὸ ἥθος τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ). Ὅμως οἱ περιπτώσεις αὐτὲς προδήλως ἀποτελοῦσαν ἐξαιρέσεις ἐκτὸς νόμου, στιγμισμένες κοινωνικά. Ἀκόμη ἀποδεικνύεται συντριπτικὰ μέσω τῶν νόμων ποὺ θὰ παρουσιάσουμε ὅτι ἡ ὁμοφυλοφιλία - παιδεραστία ὅχι μόνον δὲν ὑπῆρξε... «ἀξία» τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὅπως κάποιοι «ἀκράτως φελολογοῦντες» τείνουν νὰ ὑποστηρίξουν, ἀλλὰ δὲν ἦταν οὔτε κἂν ἀνεκτὴ, ὅχι ἀπλῶς ἐπιτρεπτή: ὑπῆρξε μιὰ παράνομη πράξη, ποὺ ἐπέσυρε τὶς βαρύτερες ἢ ἐξοντωτικότερες κυρώσεις.

Ὁ μῦθος, λοιπόν, ὅτι δῆθεν ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότητα ὑπῆρξε ἡ χρυσὴ ἐποχὴ, ὁ παράδεισος τῆς ὁμοφυλοφιλίας - παιδεραστίας, καταρρεῖ σὰν χάρτινος πύργος καὶ μόνον μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς νόμου, ποὺ ὁλόκληρον, ἐπὶ λέξει, μᾶς παραδίδει ὁ Αἰσχίνης:

«Ἐὰν κάποιος Ἀθηναῖος ἐκδίδεται ὡς παθητικὸς ὁμοφυλόφιλος, νὰ μὴ ἐπιτρέπεται σ' αὐτὸν νὰ ἐκλέγεται ὡς ἓνας ἐκ τῶν ἐννέα ἀρχόντων, οὔτε ν' ἀναλαμβάνῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως, οὔτε νὰ γίνεταί σύνδικος τοῦ δήμου, οὔτε ν' ἀναλαμβάνῃ κανένα ἀπολύτως ἀξίωμα, οὔτε στὸ ἐσωτερικὸ οὔτε στὸ ἐξωτερικόν, οὔτε κληρωτὸ οὔτε αἵρετό, οὔτε ν' ἀποστέλλεται σὲ διπλωματικὴ ἀποστολὴ, οὔτε νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμη του, οὔτε νὰ εἰσέρχεται στὰ δημόσια ἱερά, οὔτε νὰ ἔχει δικαίωμα νὰ φέρῃ στεφάνι στὶς γιορτὲς ποὺ συνηθίζεται τοῦτο, οὔτε νὰ πηγαίνει στὰ περιαντήρια ποὺ βρίσκονται μέσα στὴ ἀγορά. Ἄν δὲ κάποιος κάνῃ κάτι ἀπ' αὐτά, ἐφόσον ἔχει ἀποδειχθῇ δικαστικῶς ὅτι ἐταιρεῖ, νὰ τιμωρῆται μὲ θάνατο».

Αἰσχίνου κατὰ Τιμάρχου § 21: Νόμος: Ἐὰν τις Ἀθηναῖος ἐταιρήσῃ⁽¹⁾, μὴ ἐξέστω αὐτῷ τῶν ἐννέα ἀρχόντων γενέσθαι, μὴδ' ἱερωσύνην ἱεράσασθαι, μὴδὲ συνδικῆσαι τῷ δήμῳ, μὴδὲ ἀρχὴν ἀρχέτω μὴδεμίαν, μήτε ἐνδημον μήτε ὑπερόριον, μήτε κληρωτὴν μήτε χειροτονητὴν, μὴδ' ἐπὶ κηρυκείαν ἀποστέλλεσθω, μὴδὲ γνώμην λεγέτω, μὴδ' εἰς τὰ δημοτελῆ ἱερά εἰσίστω, μὴδ' ἐν ταῖς καιναῖς στεφανηφορίαις στεφανούσθω, μὴδ' ἐντὸς τῶν τῆς ἀγορᾶς περιαντηρίων πορευέσθω. Ἐὰν δὲ τις ταῦτα ποιῇ, καταγνωσθέντος αὐτοῦ ἐταιρεῖν θανάτῳ ζημιούσθω.

(1) «Ἐπὶ παιδὸς ἄρρενος ἢ θήλεος, χρησιμεύω πρὸς ἀσελγῆ σκοπὸν ἐπὶ μισθῷ» (Lexicon Leidell · Scott II. 342).

Δηλαδή ὁ νόμος ὄχι μόνον καταργεῖ ὅλα τὰ πολιτικά δικαιώματα τοῦ δράστη, ἀλλὰ τὸν ἐκμηδενίζει καὶ κοινωνικά καὶ ἐντέλει τὸν ὀδηγεῖ στὸν δῆμιο...

Σχολιάζοντας τὸν νόμο στὴ συνέχεια ὁ Αἰσχύνης παρατηρεῖ ὅτι ὁ νομοθέτης τὸν θέσπισε γιὰ τὰ ἀπερίσκεπτα κρούσματα ποὺ σημειώνονται ἀνάμεσα στὰ μεράκια: «*Τοῦτον μὲν τὸν νόμον ἔθηκε περὶ τῶν μεираκίων τῶν προχείρως εἰς τὰ ἑαυτῶν σώματα ἑξαμαρτανόντων*» (Κατὰ Τιμ. § 22).

Προξενεῖ ἐντύπωση ἡ σκληρότητα τοῦ νόμου ἀκόμη καὶ γιὰ ἐπιπόλαιες νεανικές περιπτώσεις. Φαντάζεται κανεὶς πόσο μᾶλλον σκληρότερη θὰ ἦταν ἡ ἐφαρμογὴ τῆς νομοθεσίας αὐτῆς γιὰ τὶς περιπτώσεις κρουσμάτων μεταξὺ ἐνηλίκων. Σημειωτέον ὅτι στὸ Ἀττικὸ Δίκαιο προβλέπετο ἡ περίφημη «*γραφὴ ἑταιρήσεως*», δηλαδή κάθε πολίτης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μηνύσῃ ἐνώπιον τῆς Δικαιοσύνης τὸν ἐκδιδόμενο κίναϊδο καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν εἰς θάνατον καταδίκη του βάσει τῆς κειμένης νομοθεσίας.

Δὲν εἶναι μόνον ὁ Αἰσχίνης ποὺ μᾶς παραδίδει μαρτυρία γιὰ τοὺς νόμους κατὰ τῆς ὁμοφυλοφιλίας· ὁ Δημοσθένης, Κατὰ Ἀνδροτίωνος § 21, κάνει ἐπίσης λόγο «*περὶ τοῦ τῆς ἑταιρήσεως νόμου*»· σὲ ἄλλο του χωρίο, § 30, ἀποδίδει στὸν Σόλωνα σχετικὸ νόμο, ὁ ὁποῖος καταργοῦσε τὸ δικαίωμα λόγου — τὸ σπουδαιότερο γιὰ τὸν ἀρχαῖο πολίτη — τοῦ δράστη: «*μῆτε λέγειν μῆτε γράφειν ἐξεῖναι τοῖς ἑταιρηκόσιν*» (Δημ., Κατὰ Ἀνδρ. 30).

Ἐκτὸς νόμου πράξη θεωρεῖ τὴν ὁμοφυλοφιλία καὶ ὁ Λυσίας (Κατὰ Ἀλκιβ. Α, XIV, 41-42).

Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ νόμοι γιὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία - παιδεραστία μιᾶς φιλελεύθερης κατὰ τὰλλα καὶ ἀνεκτικῆς κοινωνίας σὰν ἐκείνης τῶν Ἀθηναίων.

Ἀλλὰ στὴν Σπάρτη — γιὰ νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ στὸν ὑπ' ἀρ. 2 ἀντιπροσωπευτικότερο πόλο τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ τρόπου σκέψεως καὶ ζωῆς — ἡ νομοθεσία ἦταν παραδοσιακὰ αὐστηρότερη. Ὁ Ξενοφὼν ἀποδίδει στὸν Λυκούργο σχετικὸ νόμο, ποὺ ἀπαγορεύει αὐστηρότατα τὴν παιδεραστία:

«*Εἰ δέ τις παιδὸς σώματος ὀρεγόμενος φανεῖν, αἷσχιστον τοῦτο θεῖς ἐποίησεν* (ἐν. ὁ Λυκούργος) *ἐν Λακεδαίμονι μηδὲν ἦττον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι ἢ γονεῖς παίδων ἀπέχονται*» (Ξεν., Λακεδ. Πολιτ. II, 13).

Ὁ Πλούταρχος διασαφηνίζει, ὅτι ὁ ψυχικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν νέων δὲν εἶχε καμμιὰ σχέση μετ' αἰσθητικῆς ἐπαφῆς καὶ ὅτι ἐστερεῖτο τὰ πολιτικά του δικαιώματα δυνάμει νόμου ὁποῖος ἐπιχειροῦσε νὰ ἀσελγήσῃ σὲ βάρος ἄλλου: «*ἐρᾶν τῶν τὴν ψυχὴν σπουδαίων παίδων ἐφεῖτο· τὸ δὲ πλησιάζειν αἰσχροὺς νενόμιστο, ὡς τοῦ σώματος ἐρώντας ἀλλ' οὐ τῆς ψυχῆς· ὁ δὲ ἐγκληθεῖς⁽²⁾ ὡς ἐπ' αἰσχύνῃ πλησιάζων ἀτιμὸς διὰ βίου ἦν*» (Λακεδ. ἐπιτηδ. 7,237 c).

Ἀνάλογη μαρτυρία σχετικὰ μετ' τὸ τόσο παρεξηγημένο θέμα τοῦ ψυχικοῦ δωρικοῦ ἔρωτα καὶ ὅτι αὐτὸς δὲν περιεῖχε καμμιὰ σωματικὴ σχέση καταθέτει καὶ ὁ Μάξιμος Τύριος: «*ἐρᾶ Σπαρτιάτης ἀνὴρ μεираκίου Λακωνικοῦ, ἀλλ' ἐρᾶ μόνον ὡς ἀγάλματος καλοῦ· καὶ ἐνδὲς πολλοί, καὶ εἰς πολλῶν. Ἡ μὲν γὰρ ἐξ ὕβρεως ἡδονὴ ἀκοινωνήτος πρὸς ἀλλήλους*» (20,8de).

Ὁ Μάξιμος ἀναφέρει ὅτι ἀκόμη καὶ στὴν Κάτω Ἰταλία — γνωστὴ γιὰ τὸν ἐ-

(2) Τὸ ρ. ἐγκαλῶ (νομικὸς ὅρος) προϋποθέτει φυσικὰ τὴν ὕπαρξη σχετικοῦ νόμου κατὰ τῆς παιδεραστίας.

λευθεριάζοντα βίο: παροιμιώδης ἔκφραση *Συβαρίτης βίος, Σικελικὴ τράπεζα* — ὑπῆρχε νόμος ποὺ ἀπαγόρευε ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὸν σωματικὸ ἔρωτα μεταξὺ ἐφήβων καὶ ἀνδρῶν: «*Ἐν Λοκροῖς τοῖς Ἰταλιώταις ἔφηβος ἦν καλός, καὶ νόμος καλός, καὶ ἐρασταὶ πονηροί· ἐρᾶν μὲν ἠναγκάζοντο ὑπὸ τοῦ κάλλους, εἵργοντο δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου κακῶς ἐρᾶν· οἰστρούμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ πάθους πρὸς τὴν ὕβριν, τὸν μὲν ἔφηβον οὐκ ἐπεισαν (νόμιμος γάρ ἦν), ἤξαν δὲ οἱ δυστυχεῖς ἐπὶ βρόχον (= ἀπαγχονίσθηκαν) πάντες ἐξῆς*» (20, 9α).

Ἡ στηριζόμενη σὲ τραβηγμένες περερμηνεῖες ὠρισμένων φιλολογικῶν ἀποσπασμάτων ἐπιχειρηματολογία περὶ τῶν ὁμοφυλοφιλικῶν σχέσεων στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καταρρέει παταγωδῶς μπροστὰ στὸ δρακόντειο αὐτὸ νομικὸ πλαίσιο, ποὺ ὄχι μόνον ἀντιπροσωπεύει αὐστηρότατο ἀπαγορευτικὸ φραγμὸ κατὰ τῆς σεξουαλικῆς διαστροφῆς, ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτει αὐθεντικὰ τὴν ἀπέχθεια κι ἀποστροφή τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κοινωνιῶν πρὸς τίς παρά φύσιν σαρκικὲς σχέσεις.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΕΡΟΥΛΥΜΑΤΟΥ

Τὸ κορίτσι μὲ τὴν ὕδρῖα

*Κορίτσι, τὴν ὕδρῖα
γεμίζουν ἡ ὁμορφιὰ τοῦ βουνοῦ,
τὰ ξερολίθαρα, οἱ ἐλιές κι' οἱ θάλασσες.*

*Ἡ αἰώνια σπορὰ φυτρώνει
στὴν μικρὴ γλάστρα τοῦ νοῦ.
Ἄν κόψεις τὸν μίσχο, κόσμους χάλασες.*

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

Διχασμός

*Τὸ ἀνθρωπάκι πάλι
γελάει σὰν ἐρινύα.
Ἡ ξεχασμένη τύψη στὴ σκιὰ τοῦ πεπρωμένου
προβάλλει στὸ λυκόφως τῶν φαντασμάτων τῆς δόξας.
Ἡ κίβδηλη μνᾶ
παρασύρει ὅλους ξανὰ
στὴ δίνη τῆς ξεπερασμένης ἀξίας της.
Ἰδοὺ τὸ θαῦμα τοῦ ξεπεσμοῦ
στὴ ξέφρενη μεγαλοσύνη του.*

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Ἐνηλικίωση τοῦ Δία — Τιτανομαχία

(Δεύτερη συνέχεια)

Ἡ Ἑορογονία πολὺ συνοπτικὰ διατρέχει τὴν περίοδο μέχρι τῆς ἀνόδου τοῦ Διὸς στὸν πέτρινο θρόνο τοῦ Κρόνου. Θὰ θίξω ἐδῶ καὶ μερικά ἄλλα στοιχεῖα, ποὺ συνδέουν τὸν Δία μὲ τὸν Μίνωα. Αὐτὸ χάριν χρονολογικῆς σκοπιμότητος ἀλλὰ καὶ ἐξαιτίας τῆς ὑπαρκτῆς σχέσεως Διὸς — Μίνωος (Θεογ. στίχ. 492-493):

«Καρπαλίμως δ' ἄρ' ἐπειτα μένος καὶ φαίδιμα γυῖα
ἠῤῥετο τοῖο ἀνακτος...»

[= Μὲ ταχύτητα ὀρμητικῇ, σχεδὸν ἀμέσως, ἡ ἰσχύς καὶ ἡ δύναμη καὶ τὰ ἐξαίσια μέλη μεγάλωναν αὐτοῦ τοῦ ἀρχοντος - βασιλέα].

Θὰ ἀναφερθῶ ἀμέσως σ' ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰς *Ἑοίας* ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τοὺς Schubart & Wilamowitz (Pap. Musei Berolinensis 10560) καὶ ποὺ μᾶς δείχνει τὴν σχέση ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιρροή τοῦ Διὸς ἐπὶ τοῦ Μίνωος (στίχ. 16-17, 22-24):

«Ἐκ Κρήτης δ' ἐμῶτο μέγα σθένος Ἰδομενεὺς,
Δευκαλίδης Μίνωος ἀγακλειτοῖο γενέθλη,

...
Ἀργεῖην Ἑλένην μῆδ' ἄλλος οἶον ἄκοιτιν
σχοίη, τῆς κλέα πᾶσαν ἐπὶ χθόνα διὰν ἵκανε.
Ἐννεσίῃ Ζηνὸς μέγα δυναμένοιο».

[= Ἐκ τῆς Κρήτης δὲ ἀναζητοῦσε ἐνθουμούμενος ὁ μεγάλῳψυχος Ἰδομενεὺς ὁ Δευκαλίδης ἀπ' τὴν γενιά τοῦ πολυδοξασμένου Μίνωα... τὴν Ἀργίτισσα Ἑλένη, γιὰ νὰ μὴν τὴν κάνει ἄλλος ταῖρι του, ποὺ ἡ φήμη τῆς σ' ὅλη τὴν τεράστια καὶ ἐνδοξη χώρα ἐφθανε. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ Διὸς μεγάλη ἡδυνήθη νὰ πράξει].

Τὴ φιλία αὐτὴ ἀναφέρει καὶ ὁ Ὅμηρος στὴν *Ὀδύσσεια* (τ. 178-181):

«Τῇσι δ' ἐνὶ Κνωσὸς μεγάλη πόλις, ἐνθα τε Μίνως
ἐννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου δαριστῆς...»

[= Ἀνάμεσα δὲ σ' αὐτὲς (ἐννεήκοντα πόλεις) καὶ ἡ Κνωσός, μεγάλη πόλη, ὅπου ἐπὶ ἐννέα ἔτη βασιλεὺς ἦταν ὁ Μίνως ὁ σύντροφος καὶ φίλος τοῦ μεγάλου Δία].

Θὰ διευκρινίσω ὅτι ὁ Δευκαλίων, ποὺ διασώθηκε ἀπὸ τὸν φοβερὸ κατακλυσμὸ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ, καθὼς καὶ πολλοὶ κάτοικοι ποὺ ἀκολούθησαν τὰ οὐρλιάσματα τῶν λύκων (Παυσανίας I 6,2), εἶναι αὐτοὶ ποὺ μετὰ τὸν κατακλυσμὸ ἐχρῖσε τοὺς νέους σκηπτούχους βασιλεῖς σὲ πολλὰ βασίλεια τῆς ἀπέραντης χώρας. Αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς ὀνομάζονταν Δευκαλίδαι.

Φίλος καὶ σύντροφος τοῦ Μίνωος ὁ Δίας, ὑπῆρξε ταυτόχρονα ὁ σύμβουλός του γιὰ τὴν πραγματοποίησιν ὑπ' αὐτοῦ σπουδαίων ἔργων. Εἶναι ἐπόμενο, ἡ ἰσχυρὴ φιλία τοῦ Μίνωος νὰ ἐπέδρασε εὐνοϊκὰ καὶ στὰ ἐπόμενα φοβερὰ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα χρόνια, γιὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ Δία στὴν ὑπέρτατη ἀρχή (Θεογ., στίχ. 493-495):

«... ἐπιπλομένων δ' ἐνιαυτῶν
ὄν γόνον ἄψ' ἀνέηκε μέγας Κρόνος ἀγκυλομήτης
νικηθεὶς τέχνησι βίηφι τε παιδὸς ἐοῖο».

[= Κατὰ δὲ τοὺς ἐπερχόμενους χρόνους / αὐτὸ τὸ γέννημά του ἀμέσως ὁ μέγας Κρόνος μὲ τὸ πανοῦργο μυαλὸ ἀνέβασε (στὴν ὑπέρτατη ἐξουσία) νικηθεὶς ἀπ' αὐτὸ τὸ δικό του παιδί τόσο ἀπ' τὴν ψυχοπνευματικὴ του ρώμῃ ὅσο καὶ ἀπ' τὶς ἐπινοήσεις του σὲ συστήματα καὶ μεθόδους].

Ἡ παρουσία τοῦ Διὸς ἐπὶ τέλους στὴν Πυθῶνα καὶ στὶς προστατευόμενες ἀπ' τὸν Κρόνο κοιλάδες στοὺς πρόποδες τοῦ Παρνασοῦ (Θεογ., 499) συντελεῖται μ' ἓνα γεγονός ποὺ ἔχει, κατὰ τὴν γνώμη μου, παρερμηνευθεῖ καὶ μᾶς ἔχει ὀδηγήσει σὲ ἓναν ἄλλο περὶ «ἀνθρωποφαγίας» καὶ «ἐξεμέσεως λίθου» μῦθο (Θεογ., στίχ. 497-500):

«Πρῶτον δ' ἐξείμισε λίθον, πύματον καταπίνων·
τὸν μὲν Ζεὺς στήριξεν κατὰ χθονὸς εὐρυοδείης
Πυθοῖ ἐν ἡγαθέῃ γυάλοις ὑπο Παρνησοῖο
σῆμ' ἔμεν ἐξοπίσω, θαῦμα θνητοῖσιν βροτοῖσιν».

Παραθέτω τὸ κείμενο τῆς κατεστημένης μεταφράσεως τῶν στίχων αὐτῶν: «Καὶ πρῶτα - πρῶτα τὸ λιθάρι ξέρασε, πού τόχε καταπιεῖ στερνό, κι' ὁ Δίας τὸ πῆρε καὶ τὸ στήριξε ἐπάνω στὴν πλατύδρομη τῇ Γῇ μέσ' στὴν ἀγία Πυθῶνα, κάτ' ἀπ' τὶς πλαγιὲς τοῦ Παρνασοῦ, σημάδι ν' ἀπομείνῃ αἰώνιο καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ θνητοὶ νὰ τὸ θαυμάζουν» (Π. Λεκατσῶς, «Ἡσιόδοτος Ἀπαντα»). Στὶς ὑποσημειώσεις ὁ συγγραφέας γράφει: «Ὁ βράχος ὁ καλούμενος ὄμφαλὸς τῆς γῆς» ἐξ οὗ καὶ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν ἀργότερον ἐπωνομάσθη» κ.λ.π.

Ἄς ὁδηγηθούμε ἐκ τοῦ τέλους στὴν ἐρμηνεία. Ὁ Κρόνος, μᾶς λέγουν οἱ στίχοι, ἐξέρασε λίθον (τὸν τελευταῖο πού κατάπιε), καὶ αὐτὸς ὁ λίθος ἐγίνε σημάδι αἰώνιο θαυμαζόμενο ἀπὸ τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους.

Τί λίθος ἐπομένως μποροῦσε νὰ εἶναι αὐτός;

Ἡ λέξη λίθος σημαίνει (1) τεμάχιον βράχου, (2) πολύτιμος λίθος, (3) τὸ τῆς ἀναισθησίας ἢ σκληροκαρδίας σύμβολο ἢ αἴσθημα, (4) τὸ βῆμα τοῦ βασιλέως καί, (5) ὁ «ἀπὸ γραμμῆς λίθος», πού ὁ ἡττώμενος παίκτης τοῦ ζατρικίου ὡς ἐσχάτη προσπάθεια ἀποφυγῆς τῆς ὀριστικῆς ἥττας μετακινεῖ τὸν βασιλέα — καὶ γιὰ τοῦτο ὁ λίθος καὶ βασιλεὺς ἐλέγετο [λῆμ. *λίθος*: Liddel & Scott]. Γιὰ νὰ γίνει ὁμῶς ὁ λίθος αὐτὸς σημάδι αἰώνιο, θαυμαζόμενο μάλιστα ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους θνητοὺς ἀνθρώπους, ἔπρεπε νὰ μὴν εἶναι μιὰ ἀπλὴ πέτρα, ἀλλὰ ὁ ὄμφαλὸς πράγματι τοῦ πολιτικοῦ γίνεσθαι ὅλης τῆς γῆς, τὸ σημεῖο δηλαδὴ τῆς εἰσόδου τοῦ συμπαντικοῦ «νοεῖν καὶ εἶναι» γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας εἰκόνας τάξεως, νέας ζωῆς ὁμοίας μ' αὐτὴν τὴν ἐν τῷ συμπαντι τάξη. Καὶ πράγματι ἡ ἐποχὴ τοῦ Διὸς ἄνοιξε γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, δι' ἔργων καὶ Δια-λόγου, τὴν ὁδὸ ἐλευθερίας καὶ εὐτυχίας.

Θὰ ἔλθω τώρα στὸν πρῶτο στίχο. Τὴ λέξη *καταπίνω* ἢ *καταπίπτω* τὴν ἐρμήνευσα ἡδη στὸ προηγούμενο (*Δαυλὸς* / 46). Ἡ λέξη «ἐξείμισε» (*λίθον*)⁽¹⁾ θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ μὲ τὸν στίχο «νικηθεὶς τέχνησι βίῃφι τε παιδὸς ἐοῖο». Ἀφοῦ δηλαδὴ νικήθηκε διὰ τοῦ Διὸς - λόγου ἢ διαλόγου ἀπὸ τὴ ψυχοπνευματικὴ ρώμη τοῦ δικοῦ του παιδιοῦ, ἔβγαλε ἀπὸ μέσα του (ξέρασε) κἀνοντας τὴν τελευταία κίνηση τοῦ «ἀπὸ γραμμῆς λίθου» τὸ τῆς ἀναισθησίας καὶ σκληροκαρδίας αἴσθημα καὶ ἀνέθεσε τὸ βῆμα τοῦ βασιλέως, τὴν ὑπερτάτη ἐξουσία, στὸν νικητὴ Δία. Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ Διὸς νίκη!

Ὁ Δίας ἀναγνωρισθεὶς τώρα ὑπὸ τοῦ Κρόνου ὡς ὑπερτάτη ἀρχὴ ἐγκαθίσταται «Πυθοῖ ἐν ἡγαθέῃ γυάλοις ὑπο Παρνησοῖο» [= στὴν Πυθῶνα καὶ στὶς προστατευόμενες ἀπὸ τὸν Κρόνο κοιλάδες στοὺς πρόποδες τοῦ Παρνασοῦ]· καὶ τὸ πρῶτο βέβαια πρᾶγμα μὲ τὸ ὁποῖο ἄσχολεῖται εἶναι ἡ κατάπαυση τοῦ φρικτοῦ πολέμου.

Ἐκάλεσε, συνεχίζει ἡ *Θεογονία* (392-396) ὅλους τοὺς σκηπτούχους καὶ εἶπε σ' αὐτούς:

«εἶπε δ', ὅς ἂν μετὰ εἶο θεῶν Τιτῆσι μάχοιτο,
μὴ τιν' ἀπορραΐσειν γεράων, τιμὴν δὲ ἑκαστον
ἐξέμεν, ἣν τὸ πάρος γε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν.
Τὸν δ' ἔφαθ', ὅς τις ἄτιμος ὑπὸ Κρόνου ἢ δ' ἀγέραςτος,
τιμῆς καὶ γεράων ἐπιβησέμεν, ἢ θέμις ἐστίν».

[= Καὶ εἶπε, ὅποιος ἀπὸ τοὺς σκηπτούχους θεοὺς μαζί του θὰ πολεμοῦσε τοὺς Τιτᾶνες, δὲν θὰ στερηθεῖ κανένα γέρας, θὰ τοῦ ἐπιστραφεῖ τ' ἀξίωμα πούχε πρῶτα μὲ τοὺς ἀθάνατους θεοὺς, ὅποιος δὲ ὑπὸ τοῦ Κρόνου εἶχε στερηθεῖ τιμῶν καὶ βραβείων ἢ ἀξιομάτων, θὰ

(1) Στὸ στίχο 394 διαβάζουμε: «τιμὴν δ' ἑκαστον ἐξέμεν». Εἶναι φανερό, πιστεύω, ὅτι ἡ *Θεογονία* χρησιμοποιεῖ τὴν λέξη μὲ μεταφορικὴ σημασία: σημαίνει π.χ. ἐδῶ «δίδω πίσω τὶς τιμὲς καὶ τὰ ἀξιώματά» («ξέρασε τα», λέει καὶ σήμερα ὁ λαὸς σ' αὐτὸν πού τοῦ ἔφαγε ἄδικα τὸ βίός του).

ἀνεβεῖ ἐκ νέου ψηλά, ἐὰν εἶναι δίκαιο].

Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Δίας προσπάθησε νὰ προσεταιριστεῖ ὅλους τοὺς δυσαρεστημένους ἐκ τοῦ Κρόνου καὶ βέβαια καὶ τοὺς μαχόμενους ἐναντίον τῶν Τιτάνων. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἰδιαίτερα δὲν ἔθιξε ἀπὸ τὰ προνόμια τῆς ἀρχῆς καὶ τίς υποχρεώσεις τῶν σκηπτούχων καὶ ποὺ ἴσως πολλοὺς ἐξ αὐτῶν νὰ ὁδήγησε στὸ στρατόπεδο τῶν Τιτάνων, ὑπῆρξε ἄσφαλῶς ἡ «μουνογενής» Ἐκάτη (στίχ. 421-428).

ΕΚΑΤΗ. Τί ὅμως ἀντιπροσώπευε ἡ Ἐκάτη; Ποιὸς ὁ ρόλος της στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων; Ἡ *Θεογονία* μᾶς παραδίδει τὴν αὐθεντικὴ ἱστορία τῆς «Ἐκάτης» ποὺ τόσες παρερμηνεῖες ἔχει ὑποστεί μὲ τὴν βοήθεια τῶν παραδόσεων, τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος κέντρων λατρείας της:

«Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
καὶ τιμὴν ἔλαχον, τούτων αἶσαν ἀπάντων.
Οὐδὲ τί μιν Κρονίδης ἐβίησατο οὐδὲ τ' ἀπηύρα,
ὅσσ' ἔλαχεν Τιτῆσι μετὰ προτέροισι θεοῖσιν,
ἀλλ' ἔχει, ὥς τὸ πρῶτον ἀπ' ἀρχῆς ἐπλετο δασμός,
καὶ γέρας ἐν γαίῃ τε καὶ οὐρανῷ ἡδὲ θαλάσῃ·
οὐδ', ὅτι μουνογενής⁽²⁾, ἥσσον θεὰ ἔμμορε τιμῆς
ἀλλ' ἔτι καὶ πολὺ μᾶλλον, ἐπεὶ Ζεὺς τίεται αὐτήν».

[= Γιατί ὅσοι ἀπ' τὸν μέγαν Οὐρανὸ καὶ τὴ Γαίᾳ ἐξελέγησαν / σκηπτούχοι (ἔλαβαν αὐτὴν τὴν τιμὴν), ἐξ αὐτῶν ἐν γένει ἀπαιτοῦσαν μερίδιο. / Ἀλλὰ καὶ στοὺς μετέπειτα χρόνους ὁ Δίας δὲν ἀφαίρεσε διὰ βίας οὔτε ἀπέσπασε / ὅσα διὰ κλήρου ἢ κληρονομίᾳς ἔλαβαν οἱ Τιτᾶνες μετὰ τῶν πρότερον σκηπτούχων θεῶν, / ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ, ὅπως πρωτοεμφανίστηκε ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς, νὰ ὑπάρχει ὁ φόρος / καὶ τὰ προνόμια τόσο στὴ γῇ καὶ στὸν Οὐρανὸ ὅσο καὶ σ' αὐτὴ τὴν θάλασσα· / οὔτε, ἐπειδὴ τὸ μοναδικὸ κέρδος τοὺς ὑπῆρξε αὐτῇ (ἡ Ἐκάτη), κατώτερων τιμῶν θὰ τύχει ἐκ τῶν θεαινῶν / ἀλλὰ ἀπεναντίας ἀκόμη περισσότερων, ἐπειδὴ καὶ ὁ Δίας τιμᾷ αὐτήν].

Ὅπως ἡ *Θεογονία* πάλι μᾶς λέγει, ἡ Ἐκάτη ὑπῆρξε γέννημα λαθραῖο τῆς γυναίκας τοῦ Πέρση, γιοῦ τοῦ Κρίου καὶ τῆς Εὐρυβίης [*Θεογ.*, στίχ. 375-377]· ἐπομένως ἡ «ἐφαρμογὴ» τῆς Ἐκάτης ἐγίνετο ὄχι ὑπὸ τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ πατέρα τοῦ Κρόνου καὶ παπποῦ τοῦ Δία.

Ἄς δοῦμε τώρα τὸ ρόλο τῆς Ἐκάτης (*Θεογ.*, στίχ. 429, 430-433, 435).

«Ὡ δ' ἐθέλει, μεγάλως παραγίνεται ἡδ' ὀνίνησιν·
ἐν τε δίκη βασιλεῦσι παρ' αἰδοίοισι καθίζει,
ἐν τ' ἀγορῇ λαοῖσι μεταπρέπει, ὃν κ' ἐθέλησιν·
ἡδ' ὁπότ' ἐς πόλεμον φθεισὴν ὀρα θωρήσονται
ἄνδρες, ἐνθα θεὰ παραγίνεται, οἷς κ' ἐθέλησι
νίκην προφρονέως ὀπάσαι καὶ κύδος ὀρέξαι».

Πρὸ τῆς ἐρμηνείας τῶν στίχων αὐτῶν θὰ ἐξηγήσω τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος «Ἐκάτη». Ἡ δήλωση ὑπὸ τῆς *Θεογονίας* ὅτι «ὥς τὸ πρῶτον ἀπ' ἀρχῆς ἐπλετο δασμός» μὲ ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ λέξις, νοηματικῶς, περιέχεται στὴν ἴδια διαδικασία παραγωγῆς τῶν λέξεων ἑκατοστὺς, ἑκατοστὺς, ἑκατοστιμῖος, ποὺ εἶχαν τὴν ἔννοια φόρων χορηγούμενων ἀπὸ τίς πόλεις. Ὑπάρχει βέβαια καὶ ὁ μεταγενέστερος φόρος τῆς δεκάτης (1/10) καὶ οἱ λέξεις δεκατεύω, δεκατηλογία κ.ἄ., ποὺ βεβαιώνουν, θὰ ἔλεγα, τὴν ἂποψήν μου ὅτι ἡ Ἐκάτη ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἐπιβληθεῖσα φορολογία ποὺ αὐτὴ ἤλεγχε. Ἡ ἰδιότητα τῆς Ἐκάτης ὡς «μακρὰν ἐξικνουμένης» πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ φορολογία πράγματι ἤρχετο ἐκ τοῦ παρελθόντος. (Ὅπου οἱ ἔννοιες τῶν λέξεων ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἱστορίαν).

(2) *Μουνογενής* ἢ *μουνογένεια* ἢ *μονοτοκία* = τὸ γεννᾶν ἐν μόνον τέκνον. Ἡ γέννα λέγεται καὶ «τόκος», μεταφορικῶς δὲ ἐρμηνεύεται κέρδος. Ἐδῶσα ἐδῶ αὐτὴ τὴν ἐρμηνείαν, γιατί περὶ ἀπαιτήσεων, φόρων καὶ προνομίων ὁμιλεῖ τὸ κείμενο.

Συνεχίζω με τη μετάφραση:

[= 'Από όπου δε έκδηλωθεῖ αἶτημα καὶ ἡ ἀρχὴ ('Εκάτη) συγκατατεθῇ, πλουσιοπάροχα παρίσταται, βοηθεῖ (ὑποστηρίζει) / κι' ὅπως εἶναι ἔθιμο στοὺς βασιλεῖς, ὡς πρόσωπο σεβαστὸ πλάι τοὺς καθίζει, / καὶ στὶς συνελεύσεις τῶν λαῶν ἔχει τὴν δύναμη νὰ κάνει διαπρεπῆ ὅποιον αὐτὴ θελήσει· / κι' ὅταν ἀλί γιὰ τὸν καταστρεπτικὸ πόλεμο ἐξοπλιστοῦν / οἱ ἄνδρες, ὅπου συμπαρίσταται οἰκονομικῶς ἡ 'Εκάτη, γιὰ τοῦτο θεωρεῖ σκόπιμο, / τὴ νίκη πρόθυμα ἐνισχύει δι' ἐφοδίων καὶ δόξα παρέχει].

Ἡ πρώτη πληροφορία τῆς *Θεογονίας* ὅτι πρόκειται περὶ φόρου (ἐν - τοῦ ἑκατὸν - ἑκαστος), ποὺ ἄγνωστο τὸ πῶς εἰσεπράττετο καὶ εἰς τί (νόμισμα, ὑπηρεσίες ἢ εἶδος;), συμπληρώνεται τώρα ἀπὸ μιὰ ἄλλη σημαντικώτερη, ἡ ὁποία μᾶς λέγει ὅτι: διὰ τῆς φορολογίας ('Εκάτης) ἡ υπερτάτη ἀρχὴ μπορούσε νὰ ἐπηρεάζει κατὰ τὴν θέλησὶ τῆς τὴν ἐξέλιξη γενικῶς τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ νὰ προωθεῖ ὅσους αὐτὴ νόμιζε σὲ περιόπτες θέσεις, ἀκόμη δὲ νὰ ἐφοδιάζει, ἐν περιπτώσει πολέμου, ἐκείνον ποὺ αὐτὴ θέλει, προσφέροντάς του τὴ νίκη καὶ τὴ δόξα (στίχ. 435-455):

*«Ἑσθλὴ δ' αὖθ' ὅπότε ἄνδρες ἀεθλεύωσιν ἀγῶνι,
ἐνθα θεὰ καὶ τοῖς παραγίγνεται ἡδ' ὀνίνησιν·
νικήσας δὲ βίη καὶ κάρτει καλὸν ἀεθλον
ρεῖα φέρει χαίρων τε, τοκεῦσι δὲ κῦδος ὀπάζει.
'Εσθλὴ δ' ἱππῆσι παρεστάμεν, οἷς κ' ἐθέλησιν.
Καὶ τοῖς, οἳ γλᾶυκὴν δυσπέραστον ἐργάζονται,
εὖχονται δ' Ἑκάτη καὶ ἐρικτύπῳ Ἐννοσιγαίῳ,
ῥηιδίως ἀγρὴν κυδρὴ θεὸς ὥπασε πολλήν,
ρεῖα δ' ἀφείλετο φαινομένην, ἐθέλουσα γε θυμῷ.
'Εσθλὴ δ' ἐν σταθμοῖσι σὺν Ἑρμῇ ληΐδ' ἀέξειν·
βουκολίας δ' ἀγέλας τε καὶ αἰπόλια πλατὲ' αἰγῶν
ποίμνος τ' εἰροπόκων οἴων, θυμῷ γ' ἐθέλουσα
ἐξ ὀλίγων βριάει καὶ ἐκ πολλῶν μείονα θῆκεν.
Οὕτω τοι καὶ μουνογενὴς ἐκ μητρὸς ἐοῦσα
πᾶσι μετ' ἀθανάτοισι τετίμηται γεράεσσιν.
Θῆκε δὲ μιν Κρονίδης κουροτρόφον, οἳ μετ' ἐκείνην
ὀφθαλμοῖσι ἴδοντο φάος πολυδερκέος Ἡοῦς.
Οὕτως ἐξ ἀρχῆς κουροτρόφος, αἶδε τε τιμαί».*

[= *Εὐεργετική* δὲ ἀμέσως, κάθε φορὰ ποὺ ἄνδρες ἀμιλλῶνται σὲ ἀγῶνες, / ἐκεῖ καὶ ἡ Ἑκάτη παρίσταται καὶ ὑποστηρίζει, / ὅποιος δὲ νικήσει χάρις στὶς δυνάμεις του (σωματικές - ψυχικές - πνευματικές) καὶ χάρις στὴν ὑπεροχὴ ἐπὶ ἐνὸς ἀγαθοῦ ἀγῶνος, / εὐμάρεια δημιουργεῖ καὶ χαρὰ στοὺς γονιοὺς του, καὶ δόξα τοὺς ἀκολουθεῖ /.

Εὐεργετική δὲ γιὰ τοὺς ἱπποτρόφους, συμπαρίσταται σὲ ὅσους θεωρεῖ σκόπιμο / καὶ αὐτοὺς ποὺ ἐργάζονται στὴν τρικυμιώδη θάλασσα / καὶ προσεύχονται στὴν Ἑκάτη καὶ στὸν βροντοχύτο κοσμοσεῖστη / εὐκόλα σὲ πλούσιο ἀλίευμα κατευθύνει τὰ βλέμματά τους ἢ φημισμένη Ἑκάτη, / ὅπως ἀμέσως μπορεῖ / νὰ ἀφαιρέσει ὅ,τι ἔκανε νὰ φανεῖ, ἂν ἡ ψυχὴ τῆς τὸ θελήσει. /

Εὐεργετική δὲ μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἑρμοῦ, ὥστε ν' αὐξάνει ληστρικά / τὶς ἀγέλες βοῶν καὶ τοὺς σταύλους καὶ τὶς εὐρεῖες βοσκὰς τῶν αἰγῶν, / τὰ κοπάδια τῶν πυκνόμαλλων ἀρνιῶν, ἂν ἡ ψυχὴ τῆς τὸ θελήσει, / ἀπὸ τὰ λίγα κάνει τὰ πολλά, ἀλλὰ καὶ τὰ πολλά τὰ κάνει λίγα. /

Ἐτὶ ὅμοια καὶ ὡς μοναδικὸ κέρδος αὐτὸ ἔχουσα γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀρχικῶς τὴν ἔφερον στὸ φῶς / ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀθανάτους ἔλαβε διακρίσεις τιμητικές, / ὅρισε δὲ αὐτὴν ὁ υἱὸς τοῦ Κρόνου νὰ λάβει τὸ ὄνομα τροφὸς τῶν νέων ἀνθρώπων, ὅσοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ποὺ μαζί της / ἄνοιξαν τὰ μάτια τοὺς στὸ φῶς τῆς λαμπερῆς αὐγῆς. / Γι' αὐτοὺς τοὺς λό-

γους, ἐπειδὴ τροφὸς τῶν νέων ἀνθρώπων ὑπῆρξε, ἔτυχε καὶ αὐτῶν τῶν τιμῶν].

Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ περίφημη Ἑκάτη: δύναμη εὐεργετικὴ μόνο καὶ ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε «κουροτρόφος», δηλαδὴ τροφὸς τῶν νέων ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι ὁμῶς ὀφείλουν ν' ἀμιλλῶνται σὲ ἀγαθοὺς ἀγῶνες. Σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες ἡ συμπαριστάμενη δύναμη τῆς Ἑκάτης καθοδηγούμενη πάντοτε ὑπὸ μιᾶς ἀγαθοποιοῦ ἀρχῆς μᾶς ἔδωσε τὸν τρόπο παιδείας στὸ χῶρο τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι. Οἱ ἄνθρωποι οἱ ἱκανοὶ γιὰ ἔργα πρέπει νὰ παρακινεῖν καὶ νὰ βοηθοῦνται στοὺς ἄνευ αἰδοῦς ἀγῶνες τους. Τὸ κέρδος ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἱκανότητά τους καὶ φέρνει εὐμάρεια, ἀνεβάζει τοὺς ἱκανοὺς σὲ περίοπτη θέση.

Αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ πρώτη βαθμίδα στὸ πολιτικὸ γίνεσθαι. Ἡ θέληση ὁμῶς τῆς ἀρχῆς (Ἑκάτης) εἶναι στοιχεῖο ἀπαραίτητο. Αὐτὴ κρίνει, ἐγκρίνει, ἀπορρίπτει, ἐλέγχει, ἐπιβραβεύει, τιμωρεῖ. Διὰ τῶν ἔργων ὁμῶς τῶν ἱκανῶν, ποὺ ἀμοιβή τους εἶναι ἡ εὐμάρεια, προχωρεῖ βαθμιαῖα καὶ ἡ εὐμάρεια τοῦ συνόλου. Ἀρκεῖ τὴν «ἀρχὴν» νὰ κατέχουν οἱ τιμῶντες τὴν Ἑκάτην τῶς κουροτρόφον, ὅπως ὁ Δίας τὴν ἐτίμησε.

Εἶναι ἐπομένως θέμα «ἀρχῆς» καὶ ἐλευθερίας τῶν ἱκανῶν ἡ εὐμάρεια τοῦ συνόλου. Διότι διὰ τῆς ἀρχῆς ἐπιβοηθοῦνται οἱ ἱκανοὶ καὶ ἀγαθοὶ ν' ἀναδειχθοῦν καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίας ἀναπτύσσουν τὶς ἱκανότητές τους. Ἡ οὐσία δὲ τῆς «ἀρχῆς», ὅπως ὁ μεγάλος Δημόκριτος θὰ ἔλεγε, εἶναι οἱ κρέσσονες («φύσει τὸ ἀρχεῖν οἰκίῃ τῷ κρέσσονι»). Αὐτὰ περὶ τῆς ἀρχικῆς (πανάρχαιας) Ἑκάτης.

Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Οὐρανιδῶν

Τὸ δεύτερο βῆμα, μόλις ὁ Δίας ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία, ἦταν νὰ ἐλευθερώσει ἀπ' τὰ δεσμὰ τοὺς Οὐρανίδες, ὅπου τοῦ πατέρα του ἡ ἄφροσύνη τοὺς εἶχε ὀδηγήσει:

«Οὐρανίδας, οὓς δῆσε πατὴρ ἀεσιφροσύνησιν» (στίχ. 502).

Πρὸς αὐτοὺς τοὺς Οὐρανίδες ἀπηύθυνε πρῶτος ὁ Δίας τὸν λόγο:

«Ἦδη γὰρ μάλα δηρὸν ἐναντίοι ἀλλήλοισι
νίκης καὶ κράτεος πέρι μαρνάμεθ' ἤματα πάντα
Τιτῆνες τε θεοὶ καὶ ὅσοι ἀπὸ Κρόνου ἐκγενόμεθα.
Υμεῖς δὲ μεγάλῃν τε βίην καὶ χεῖρας ἀάπτους
φαίνετε Τιτῆνεσσιν ἐναντίοι ἐν δαΐ λυγρῇ
μνησάμενοι φιλότῃτος ἐννέος, ὅσσα παθόντες
ἐς φῶς ἄψ ἀφίκεσθε δυσκλεγέος ὑπὸ δεσμοῦ
ἡμετέρας διὰ βουλᾶς ὑπὸ ζόφου ἡερόεντος».

(Θεογ., στίχ. 646-653)

[= Ἦδη ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐναντίον ἀλλήλων μαχόμεθα καθημερινῶς γιὰ τὴν νίκη καὶ τὴν ἐξουσία. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά οἱ Τιτῆνες θεοὶ (ὅπως ὁ Οὐρανὸς τοὺς ἀπεκάλεσε) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅσοι ἀπὸ τὸν Κρόνο ἀξιώθηκαν νὰ χριστοῦν. Ἐσεῖς δὲ τώρα τὴ μεγάλη σας ἰσχὺ διὰ τῶν ἔργων σας, ποὺ κανεῖς δὲν μπορεῖ νὰ πλησιάσει, δεῖξετε. Φανήτε ἐχθρικοὶ στοὺς Τιτῆνες στὴν ὀλέθρια (τελική) μάχῃ ἐνθυμούμενοι τὴν στοργικὴ ἀγαθοφροσύνη μας καὶ φιλία καὶ ἀκόμη ὅτι τόσα παθόντες, μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ σκοτεινοῦ θανάτου ἀπειληθέντες, ἐπανήλθατε στὸ φῶς ἀμέσως ἐκ τῶν ἀλγεινῶν δεσμῶν χάρη στὴ δική μου θέληση].

Ἄς δοῦμε τὴ συνέχεια:

«Πρὸς τὸν Δία ἀπάντησε εὐθὺς ἀμέσως ὁ ἄμωμος (ὁ εὐγενής, ὁ ἐξοχος) Κόττος: Προστάτῃ θεῆ, φύλακα, πράγματα ἄγνωστα δὲν εἶπες· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζουν, ὅτι ἐσὺ ὑπερέχεις κατὰ τὴ διάνοια καὶ τὶς ἐξ αὐτῆς πηγάζουσες ἀντιλήψεις, προστάτης δὲ εἶσαι τῶν ἀθανάτων ἐκ τοῦ παγεροῦ ὀλέθρου (ποὺ προκαλεῖ ὁ πόλεμος). Χάρη δὲ στὴ δική σου φρόνηση μέσα ἀπὸ τὸ ζόφον τὸν τρισκότεινο πάλι πίσω γυρίσαμε ἐδῶ λυμένοι ἀπ' τὰ ἀμείλικτα δεσμὰ, γιὰ τοῦ Κρόνου, βασιλιᾶ, τὰ ἀναπάντεχα ποὺ πάθαμε. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς κι' ἀπ' αὐτὴ τὴ στιγμή μπορεῖς νὰ προσβλέπεις στὶς πνευματικὲς μας ἱκανότητες

και στη συνετή μας θέληση. Θὰ θέσουμε ἐκτὸς κινδύνου τὴν δική σου ἰσχὺ, σ' αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ μάχη ἐξολοθρεύοντας τοὺς Τιτᾶνες σὲ σκληροὺς ἀγῶνες» (Θεογ., στίχ. 654-633):

«Ὡς φατο· τὸν δ' ἐξαυτὶς ἀμοίβετο Κόττος ἀμύμων·

δαιμόνι' οὐκ ἀδάητα πιφαύσκειαι· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ

ἴδμεν, ὃ τοι περὶ μὲν πραπίδες, περὶ δ' ἐστὶ νόημα,

ἀλητῆρ δ' ἀθανάτοισιν ἀρῆς γένεο κρυεροῖο.

Σῆσι δ' ἐπιπροσύνησιν ὑπὸ ζόφου ἡερόεντος

ἄσπορρον δεῦρ' αὖτις ἀμειλίκτων ὑπὸ δεσμῶν

ἡλύθμεν, Κρόνου νιὲ ἀναξ, ἀνάελπτα παθόντες.

Τῷ καὶ νῦν ἀτενεῖ τε νόῳ καὶ ἐπίφρονι βουλῇ

ρύσόμεθα κράτος ὕμῶν ἐν αἰνῇ δημοτῇτι

μαρνάμενοι Τιτῆσιν ἀνὰ κρατερὰς ὕσμίνας».

Ύστερα ἀπ' αὐτὸν τὸν μοναδικὸ ἱστορικὸ διάλογο μεταξὺ τοῦ Διὸς καὶ τῶν μεγάλων τέκνων τῆς ἐπιστήμης καὶ τεχνολογίας, ὅπως σήμερα θὰ λέγαμε, οἱ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης εὐρισκόμενοι στὶς φυλακὲς λόγῳ τῆς ἄρνησής τους νὰ ὑπηρετήσουν τοὺς ἐξουσιαστὲς Τιτᾶνες καὶ τῶν δύο πλευρῶν (κάτι δηλαδὴ ποὺ οἱ σημερινοὶ ἐπιστήμονες δὲν ἔχουν τὸ σθένος νὰ πράξουν) συντάσσονται μὲ τὸν Δία, ἐπειδὴ ἐμπιστεύονται αὐτὸν καὶ τὴν μεγάλη του διάνοια καὶ φρόνηση.

Ὁ Δίας ἀναλαμβάνει τὸν πόλεμο μὲ τοὺς Τιτᾶνες

Ἀφοῦ ὁ Δίας πέτυχε τὴν συνδρομὴ τῶν ἐπιστημόνων στὸν πόλεμο αὐτὸν (Δαυλός, τευχ. 37/1985), ἀνέλαβε μὲ δραστήρια πιά μέσα νὰ δώσει τέλος στὸ ὀλέθριο μακελλεῖο καὶ νὰ ἐπαναφέρει στὸν κόσμον τὴν «κουροτρόφο» εἰρήνην. Ἄς δοῦμε πῶς περιγράφει τὴν τελευταία αὐτὴ μάχη ἐναντίον τῶν ἐξουσιαστῶν Τιτάνων ἡ Θεογονία (στίχ. 690-704):

«Οὔτε αὐτὸς ἀκόμη ὁ Δίας δὲν μπόρεσε νὰ συγκρατήσῃ τὴν παραφορὰ του. Ἀλλὰ κ' αὐτοῦ ἀμέσως πλημμύρισε ἡ ψυχὴ ἀπὸ ὀρμὴ καὶ ἐντελῶς ἀπρόσμενα φανέρωσε ὀλόκληρη τὴ δύναμή του. Καὶ ἀμέσως εἶτε ἀπ' τὸν Οὐρανὸ εἶτε ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ἐξακοντίζοντας φλόγες κατήρχετο μὲ περίσκεψη χωρὶς σταμάτημα. Οἱ δὲ κεραυνοὶ καὶ ἀμέσως ἔπειτα ἡ τρομερὴ βροντὴ καὶ ἡ φοβερὴ λάμψη πετοῦσαν. Καὶ μὲ τὸ στιβαρό του χέρι τὴν ἱερὴ φλόγα στροβίλιζε.

» Κ' ἐντὸς τοῦ ἰδίου χρόνου ἡ χθόνιος ὕλη, ποὺ εἶναι αἰτία κάθε ζωῆς, ἐκρηγνύετο καιόμενη, κ' ἀπ' τὴ φωτιά ἔτριζε, μὲ τρόπο ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκφράσω. Πυρακτωμένη δὲ τὴν αἰσθανόσουν αὐτὴ τὴν γῆ ὡς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τοῦ ἀστεῖρευτου Πόντου τὴν κοίτη. Ἡ δὲ πυρώδης πνοὴ περιέβαλλε τοὺς Τιτᾶνες, τοὺς θνητοὺς, ἡ δὲ φλόγα πάνω πέρα ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα στὸν αἰθέρα, ποὺ μόνον οἱ ἀνήκοντες στὸν Δία φθάνουν, ἀνείπωτα τὰ μάτια τους τύφλωνε, ὅσο γενναῖοι κ' ἂν ἦσαν: ἡ λευκόφωτη φλόγα σὰν τὴν αὐγὴ ἔμοιαζε ἀπ' τὴν ἀστραπὴ καὶ τοὺς κεραυνούς. Θερμότητα ἀδιανόητα ὑψηλὴ γέμιζε τὸ ἀπύθμενο ρῆγμα· χώνονταν παντοῦ στὰ μάτια ποὺ ἔβλεπαν, στ' αὐτιά ποὺ φρικίαζαν στὸ ἄκουσμα. Ἐμοιαζε σὰν νὰ ἔσμιγε ἡ γῆ μὲ τὸν Οὐρανὸ σὲ μιὰ φοβερὴ σύγκρουση. Τόσο μεγάλο ἦταν τὸ ὑποχθόνιο βουητό, ποὺ νόμιζες ὅτι συντριβόνταν ἡ γῆ κ' ὁ οὐρανὸς γκρεμιζόταν».

Ἰδοὺ τὸ πρωτότυπο κείμενο:

«Οὐδ' ἄρ' ἐτι Ζεὺς ἴσχεν ἐὼν μένος, ἀλλὰ νῦ τοῦ γε

εἴθαρ μὲν μένος πλῆντο φρένες, ἐκ δὲ τε πᾶσαν

φαῖνε βίην· ἄμυδις δ' ἄρ' ἀπ' οὐρανοῦ ἡδ' ἀπ' Ὀλύμπου

ἀστράπτων ἔστειχε συνωχαδόν· οἱ δὲ κεραυνοὶ

ἴκταρ ἅμα βροντῇ τε καὶ ἀστεροπῇ ποτέοντο

χειρὸς ἀπο στιβαρῆς, ἱερὴν φλόγα ἐλλυφόντες

ταρφέες· ἀμφὶ δὲ γαῖα φερέσβιος ἐσμαγάριζε
 καιομένη, λάκε δ' ἀμφὶ πυρὶ μεγάλ' ἀσπετος ὕλη.
 Ἔξεε δὲ χθὼν πᾶσα καὶ Ὠκεανοῖο ῥέεθρα
 πόντος τ' ἀτρύγετος· τοὺς δ' ἀμφεπε θερμὸς ἀντμῇ
 Τιτῆνας χθονίους, φλόξ δ' αἰθέρα δῖαν ἱκανεν
 ἀσπετος, ὅσσε δ' ἀμερδε καὶ ἰφθίμων περ ἐόντων
 αὐγὴ μαρμαίρουσα κεραυνοῦ τε στερόπης τε.
 Καῦμα δὲ θεσπέσιον κάτεχεν χάος εἶσατο δ' ἄντα
 ὀφθαλμοῖσι ἰδεῖν ἢ δ' οὔασι ὅσσαν ἀκοῦσαι
 αὐτως, ὥς εἰ Γαῖα καὶ Οὐρανὸς εὐρύς ὑπερθε
 πῖλνατο· τοῖος γάρ καὶ μέγας ὕπο δοῦπος ὁρώρει
 τῆς μὲν ἐρειπομένης, τοῦ δ' ὑψόθεν ἐξεριπόντος·»

Διαβάζοντας αὐτὴ τὴν περιγραφὴ, ποὺ μοιάζει νὰ ἔχει γίνει ἀπὸ κύποιον ποὺ ἔλαβε μέρος σ' αὐτὴ τὴ φοβερὴ μάχη, διερωτήθηκα πόσο πλησιάζει μὲ τὰ φαινόμενα μιᾶς ἀτομικῆς ἐκρήξεως...

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ κεραυνοὶ καὶ οἱ ἀστραπὲς καμμιά σχέση ἔχουν μ' αὐτὴ τὴν περιγραφὴ. Ἐπὶ πλέον μετὰ ἀπ' αὐτὸν τὸν ὀρυμαγδὸ διερωτῶμαι, πῶς ὁ «νεφεληγερέτης» Δίας τῶν παραμυθολογούντων δὲν ἔρριξε καὶ καμμιά νεροποντὴ νὰ τοὺς πνίξει: Ἀλλὰ ἡ Θεογονία, παρ' ὅλες τὶς παρεμβολές καὶ κακοπάθειες ποὺ ὑπέστη, ἔξακολουθεῖ νὰ διασώζει ὑψιστὴς σημασίαις κείμενα τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ἐμεῖς δυστυχῶς καθεύδουμε...

(Συνεχίζεται)

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΤΣΑΡΟΥΧΑΣ

"Ερημη πόλη

Ἐνα ζευγάρι καπνοσυλλέκτες, ἡλικιωμένο ἀντρώγυνο,
 ποὺ βγῆκε περίπατο — ὁ ἓνας τοὺς κρατᾷ μπαστούνι —
 δὲν κάνουν βῆμα, ὅταν τὰ χελιδόνια πᾶνε
 πρὸς τὰ σύννεφα μ' ἓνα ἀσημένιο φῶς στὸ ράμφος.

Πᾶνε πιά οἱ ἄνθρωποι.

Τ' αὐτοκίνητα πηγαινοέρχονται μόνα τους,
 χωρὶς βενζίνη. Κορνάρουν στίς στροφές. Οἱ κεραῖες
 ἀπλώνουν τὰ σεντόνια τοὺς κάθε πρωτὶ στὴ συννεφιά.

Οἱ γλάστρες ποτίζονται μονάχες τους. Οἱ φωνές
 τῶν μικροπωλητῶν διαλαοῦν, μαγνητοφωνημένες.
 Ἔχει βρεθεῖ — λένε — ἓνα σύστημα, ποὺ οἱ ἄνθρωποι
 δὲν χρειάζονται πιά, καλεσμένοι στὴν ἀτέλειωτη
 μυστικὴ σύσκεψη τῶν θεῶν.

Κι ὁμως ἡ γκρίνια τοὺς, ποὺ χάλασε τὸν κόσμο,
 γεμίζει τὸν ἀέρα μ' ἀόριστη ἀνησυχία,
 σὰν μιὰ θαμπὴ μεσαιωνικὴ πανοπλία στὴ σκοτεινὴ
 γωνιά ἐνδὸς πύργου.

Α Κ Ρ Ο Β Ο Λ Ι Σ Μ Ο Ι

Δέσμιοι αὐτοῦ ποὺ ἐμεῖς φτιάξαμε

Ὁ λαὸς ξεσηκώθηκε! Τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τὸν βρίσκουν ἀντίθετο! Ἡ ἀγανάκτησή του τὸν ὁδηγεῖ στὸ πεζοδρόμιο! Φωνὴ λαοῦ ὀργῇ Θεοῦ! Αὐτὴ εἶναι περίπου ἡ ἀποτύπωση τῆς κριτικῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν μέτρων ποὺ ἐξήγγειλε ἡ Κυβέρνηση. Ποῦ ὁμως ὁδηγεῖ αὐτὴ ἡ μαζικὴ κινητοποίηση; Εἶναι κατασκευασμένη γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὸν «βούρδουλα» ποὺ ἔρχεται; Ἡ πρὸ τῆς σκληρῆς πραγματικότητος ἔφθασε ἡ ὥρα νὰ βάλουμε ὅλοι μας μυαλό, κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι;

Ὑπάρχουν ἀσφαλῶς λύσεις στὰ οἰκονομικὰ προβλήματα ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν. Ὅσοι περάσαμε τὴν γερμανικὴ κατοχὴ ξέρουμε πολὺ καλὰ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπιζῇ σὲ πολὺ πολὺ κακὲς καταστάσεις. Ἀλλὰ ἀπ' τὰ οἰκονομικὰ πάσχουμε; Εἶναι θέμα οἰκονομικὸ νὰ θέλουμε βελτιώσεις στοὺς ὅρους τῆς ζωῆς μας, ποὺ ὁμως δὲν ἀνταποκρίνονται στὸ ἔργο ποὺ προσφέρουμε;

«Καταναλίσκουμε — μᾶς λέει ὁ Π. Κανελλόπουλος — πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἦταν ἄλλοτε ἐπαρκέστατα γιὰ μιὰ σχετικὰ καλὴ ζωὴ καὶ δουλεύουμε πολὺ λιγότερο ἀπ' ὅ,τι θὰ ἔπρεπε, δηλαδὴ ἀπ' ὅ,τι θὰ ἦταν ἀναγκαῖο, γιὰ νὰ συντελέσουμε στὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητος τῆς χώρας μας».

Εἶναι θέμα οἰκονομικὸ νὰ προχωροῦμε, ἐν γνώσει μας, στὸν κατήφορο τῆς οἰκονομίας, ποὺ συνοδεύεται ἀπὸ ὀλοένα μεγαλύτερη ἐκποίηση τῆς ἐλευθερίας μας;

Εἶναι θέμα οἰκονομικὸ νὰ μὴν ἐπιστρατεύουμε τοὺς καλύτερους γιὰ ὅλες τὶς δουλειὲς καὶ νὰ ἀρκούμεθα στοὺς ἀνίκανους ἢ ἀσχετους ἀλλὰ ὁμως κομματικούς μας φίλους;

Εἶναι θέμα οἰκονομικὸ τὸ ρεζιλίκι τῆς Παιδείας;

Εἶναι θέμα οἰκονομικὸ οἱ ἀπερίσκεπτες σπατάλες γιὰ φιέστες, φιέστες παντοῦ, ποὺ σπέρνουν τὸ πνεῦμα τοῦ «μπατέ σκύλοι ἀλέστε κι ἀλεστικά μὴ δώσετε»;

Εἶναι θέμα οἰκονομικὸ ἡ νοοτροπία τῆς ἐκδίκησης, ποὺ κορυφώνεται κάθε λίγο καὶ λιγάκι μὲ ἀφορμὲς δῆθεν τὴν Ἱστορίαν τῶν τελευταίων χρόνων, ποὺ διαστρεβλώνουμε σκόπιμα καὶ ἀπαίσια χάριν τῶν πιδ ὑποπτῶν σκοπῶν;

Χθὲς ἀκόμη φθάσαμε ἀπ' τὴν τηλεόραση νὰ ζητᾶμε νὰ στηθεῖ μνημεῖο στὴ Θεσσαλονίκῃ τῶν φανατικότερων αὐτονομιστῶν τῆς πανάρχαιας Μακεδονίας. Αἰδῶς ἐπὶ τέλους! Ἡ Ἑλλάδα ὅλο καὶ περισσότερο μοιάζει μὲ ξέφραγο ἀμπέλι. Κάποιος πρέπει νὰ φωνάξει ἐπὶ τέλους: **ΣΤΟΠ!**

Ἄς ξαναγυρίσουμε ὁμως στὰ οἰκονομικά, ποὺ φαίνεται ὅτι περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα συγκινοῦν τὶς καθοδηγούμενες μᾶζες. Οἱ ἄλλοι κίνδυνοι, ποὺ δὲν φαίνονται ἀλλὰ σέρνονται σὰν τὰ φίδια γύρω μας, καὶ μᾶς ἐτοιμάζουν τὴν σκλαβιά καὶ τὴν ἐξαφάνιση, φαίνεται πῶς πολὺ λίγους συγκινοῦν: «Ἡ χώρα μας διέρχεται μιὰ ἀπὸ τὶς κρισιμότερες ὥρες τῆς», τονίζει στὸ σύντομο κήρυγμά του ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ἡ ἐλευθερία, κύριε τῆς «Κυβέρνησης» καὶ τῆς «Ἀντιπολίτευσης», δὲν παζαρεύεται μὲ τὴν καλοπερασία. Ἡ ἐλευθερία ἀποχτιέται μὲ τὴ γνώση τοῦ ἐφικτοῦ ἐκάστοτε κοινωνικοῦ ρυθμοῦ καὶ κρατιέται μὲ ἀγῶνες καὶ θυσίες. Θὰ μοῦ πεῖτε: «Εἶναι κακὸ νὰ ἐπιδιώκει ὁ ἄνθρωπος τὴν καλύτερευσιν τῶν

ὄρων τῆς ζωῆς του;». *Ναί, εἶναι κακό, θὰ σᾶς ἀπαντήσω, ἂν αὐτὰ πού θὰ κάνει, γιὰ ν' ἀγοράσει τὴν εὐμάρεια, τὸν ὁδηγῶν δέσμιον στὸ γκέτο τῶν ἐξουσιαστικῶν συστημάτων.*

Καὶ ὁ λαός, θὰ μοῦ πεῖτε, ὁ λαὸς πού διαδηλώνει τὴν ἀγανάκτησή του γιὰ τὰ μέτρα, εἶναι κι αὐτὸς φταίχτης; «Ἄσχετα καὶ πέρα ἀπὸ τὶς εἰδικὲς εὐθύνες τῶν κομμάτων πού ἐκυβέρνησαν ἢ κυβερνοῦν τὴ χώρα, βαρύντατῃ εὐθύνη φέρουμε ὅλοι οἱ Ἕλληνες γιὰ τὸ κατάντημα, στὸ ὁποῖον ἔχει περιέλθει ἡ οἰκονομία...», τονίζει ὁ Π. Κανελλόπουλος. Ἐγὼ θὰ συμπληρώσω, ὅτι δὲν φταῖμε μόνο γιὰ τὸ κατάντημα τῆς οἰκονομίας ἀλλὰ γιὰ τὸ γενικὸ ἐπίπεδο, γιὰ τὸν τρόπο πού ἀξιολογοῦμε τὶς ἀξίες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Γίναμε μαλθακοί, πλαδαροὶ σὲ ἀντιδράσεις γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς κακῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς. Χαμογελᾶμε μὲ τὰ καμώματα τῶν παιδιῶν καὶ ἐπιτρέπουμε νὰ γίνονται ἐνώπιόν μας, καταμεσίς τοῦ δρόμου, προσβολὲς στὰ ὀπτικο-ακουστικά μας νεῦρα μὲ ἐρεθίσματα πού... (Δὲν βρίσκω δυστυχῶς κάποια ἀγέλη ζώων, πού νὰ μπορῶ νὰ τὴ θεωρήσω σὰν παράδειγμα). Καὶ ἐπειτα ζητᾶμε πειθαρχία καὶ κατανόηση στὰ οἰκονομικὰ μέτρα. Εἴμαστε γιὰ γέλια...

Ὁδηγός, θὰ μοῦ πεῖτε, τοῦ λαοῦ εἶναι τὰ πολιτικὰ κόμματα, πού καθορίζουν καὶ τὰ πολιτικὰ «πιστεύω» τῶν λαῶν... Αὐτὸ εἶναι τὸ λάθος, τὸ τεράστιο λάθος... Θέλουμε σῶνει καλὰ ἓνα «πιστεύω», γιὰ νὰ πορευόμαστε καὶ γιὰ νὰ ἔχει καὶ τὸ μαγαζὶ πελάτες καὶ νὰ μὴν κλείσει. Τὰ «πιστεύω» ὅμως εἶναι ἐφεύρεση ἐξουσιαστῶν. Αὐτὰ εἶναι τὸ δόγμα... Βάζω δηλαδὴ μιὰ ταμπέλα κι ἀπὸ κάτω σὲ ταῖζω μὲ κουτόχορτο.

Εἶναι κουτόχορτο δηλαδὴ τὰ ἰδεολογικὰ πιστεύω τῶν κομμάτων; Ἐπαναλαμβάνω: εἶναι κουτόχορτο τὸ κάθε δόγμα· γιατί ἀπολιθώνει τὸ κοινωνικὸ γίγνεσθαι σὲ κάποια φόρμα πού γαντζώνεται γιὰ νὰ παραμείνει αἰώνια στὴν ἀρχή. Παριστάνουμε τοὺς προοδευτικοὺς καὶ ἐκδίδουμε συνταγολόγια γιὰ τὸ πῶς θὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα ἀγνοώντας ἀπόλυτα τὸν ἴδιο τὸν ἀγθρωπο πού ζῇ τὸ πρόβλημα.

Μὲ τὰ δόγματα φτωχαίνουμε συνεχῶς σὲ πολιτικὸ θάρρος. Φτιάχνουμε μὲ κομπίνες καὶ ἀθλιότητες τὸ μαγαζὶ τοῦ δόγματος καὶ γινόμαστε δέσμιοι αὐτοῦ τοῦ ἴδιου πού φτιάξαμε, τοῦ συστήματος δηλαδὴ πού μᾶς ἔφερε στὴν ἐξουσία γιὰ τοὺς δικούς του σκοπούς!

Αὐτὸς ὁ μακάβριος φαῦλος κύκλος δυστυχῶς παρασύρει στοὺς στροβίλους τοῦ ὀλοένα καὶ περισσότερο ὄλους τοὺς λαούς — καὶ δυστυχῶς καὶ ἐμᾶς πού ἔχουμε ἐνώπιόν μας μέγιστους κινδύνους.

«Ἡ ὥρα αὐτὴ δὲν εἶναι λιγότερο κρίσιμη ἀπ' τὴν 28η Ὀκτωβρίου 1940», συμπεραίνει ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ἐγὼ θὰ τονίσω ὅτι ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸν κίνδυνο τῆς ἡττας. Τὸ «Ἑλληνικόν» εἶναι αὐτὸ πού σήμερα κινδυνεύει — κι' ἂν κυβέρνησις καὶ ἀντιπολίτευσις δὲν βροῦν τρόπο νὰ συνεννοηθοῦν, τὶς κομματικὲς ταμπέλες θὰ τὶς ἀντικαταστήσει ἡ μαρμάρινη ταφόπλακα μὲ τὴν ἐπιγραφή: «Ἐπιτέλους τὴν θάψαμε τὴν Ἑλλάδα».

ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΤΟΚΑΣ

Ἀδυναμίες καὶ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης

Σὲ προηγούμενο ἄρθρο (Δαυλός, 46) εἶδαμε σὲ γενικὲς γραμμὲς ποιοὶ εἶναι οἱ χαρακτηριστὲς τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης. Γιὰ νὰ σχηματίσουμε ὁλοκληρωμένη ἀντίληψη τῆς ἐπιστημονικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξετάσουμε, ποιὲς ἀδυναμίες περιορίζουν τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο, ὥστε νὰ μὴν μποροῦμε νὰ ἔχουμε μιὰ ἀπόλυτη γνώση τῶν συμβάντων.

1) Ἀδυναμία τῆς ἐπαγωγικῆς σκέψης

Ἄς κάνουμε τὴ σκέψη: Ἄν ὁ χρυσὸς εἶναι μέταλλο καὶ τὰ μέταλλα εἶναι λαμπερά, τότε ὁ χρυσὸς εἶναι λαμπερός. Πραγματικὰ ὁ χρυσὸς εἶναι λαμπερός, γι' αὐτὸ εἶναι μέταλλο, καὶ τὰ μέταλλα εἶναι λαμπερά. Εἶναι φανερό πὼς ἡ παραπάνω σκέψη δὲν ἔχει κανένα ἰδιαίτερο λόγο γιὰ νὰ εἶναι σωστή, καὶ ὅμως σὲ ἀνάλογους συλλογισμοὺς εἶναι θεμελιωμένοι οἱ περισσότεροὶ ἐπιστημονικοὶ νόμοι. Στὴν ἐπιστῆμη δεχόμαστε πάντα τὴν ἀρχή: «Τὰ γεγονότα ἀκολουθοῦν ὀρισμένους νόμους, γι' αὐτὸ καὶ ἀνάλογα γεγονότα θὰ πρέπει νὰ ὑπακούουν στοὺς ἴδιους νόμους».

Αὐτὴ τὴν ἀρχὴ μπορεῖ νὰ τὴν ἐπαληθεύσουμε σὲ ἕνα πεπερασμένο ἀριθμὸ περιπτώσεων. Τὶ εἶναι ὅμως ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς βεβαιώνει γιὰ τὶς περιπτώσεις, ὅπου δὲν τὴν ἔχουμε ἐπαληθεύσει; Ἀσφαλῶς δὲν ὑπάρχει καμμιά βεβαιότητα γιὰ τὴν παραπάνω ἀρχή. Ἡ ἀξία τῆς βρίσκεται στὸ ὅτι μποροῦμε νὰ προβλέψουμε μὲ μεγάλη πιθανότητα τὴν ἐπαλήθευσή της. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς σκέψεις γίνεται φανερό πὼς ἡ ἰσχὺς τῆς ἐπαγωγῆς δὲν εἶναι ἀπόλυτη, ἀλλὰ μᾶς δίνει δυνατότητες γιὰ πρόβλεψη. Ὁ φιλόσοφος Χιούμ εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ σκόρπισε τὴν ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἰσχύ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἐνα δύσκολο ἐπιστημονικὸ πρόβλημα καὶ γενικώτερα φιλοσοφικὸ ἀποτελεῖ ἡ σχέση φυσικῆς λειτουργίας καὶ ἐπαγωγικῆς θεώρησης, δηλαδὴ τὰ ἀποτελέσματα ἐπαγωγικῶν σκέψεων κατὰ πόσον ἀνταποκρίνονται στὰ ἀντικειμενικὰ γεγονότα.

Ἡ ἐπαγωγικὴ σκέψη ἐπιτρέπει τὴν ἀποκάλυψη φυσικῶν νόμων ἢ εἶναι σχηματικὴ ταξινομήση φαινομένων, τὰ ὅποια προκαλοῦνται ἀπὸ ἄσχετες μεταξύ τους λειτουργίες, ποὺ δὲν ὑποπτευόμαστε; Οἱ ἀναλογίες ποὺ διαπιστώνουμε στὰ πειραματικὰ μας ἀποτελέσματα εἶναι ἐκδηλώσεις ἰδιοτήτων τῶν ὄντων ἢ κατασκευὲς τῆς ἀνθρώπινης νόησης;

Στὰ παραπάνω ἐρωτήματα εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦμε τὶς πρῶτες ὑποθέσεις, παρ' ὅλο ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε πλήρεις ἀποδείξεις, γιὰτὶ διαφορετικὰ ἀποκλείουμε τὴ δυνατότητα θεμελίωσης ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας τὸ κύρος νὰ στηρίζεται στὴν πρόβλεψη. Ἄν δεχθοῦμε τὶς δευτέρες ὑποθέσεις τῶν ἐρωτημάτων, τότε πρέπει νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι ἡ νόησή μας εἶναι τελειῶς ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, δηλαδὴ νὰ ὀδηγηθοῦμε σ' ἕνα ἀπόλυτο ὑποκειμενισμὸ. Ἀντιθέτως ἡ ἀνθρώπινη νόηση εὐρίσκεται συνεχῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἀμεση ἐπίδραση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Π.χ., ἡ λογικὴ, ὅπως φαίνεται, εἶναι προϊόν διαλόγου τῆς νόησης μὲ τὴ φύση, γιὰτὶ διαρκῶς ἐξελίσσεται σὲ μιὰ καλύτερη προσαρμογὴ στὶς αὐξανόμενες ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος εἶναι ἀπαραίτητη στὴν ἐπιστῆμη, ἀλλὰ πολὺ δύσκολη, γιὰτὶ στὴν ἐφαρμογὴ τῆς κυριαρχεῖ ἡ διακριτικὴ λειτουργία τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν ἰδιοτήτων, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν τὴν ταξινόμηση συμβάντων καὶ πραγμάτων σὲ κατηγορίες. Τέλος τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαγωγῆς ἐπαληθεύεται σὲ πεπερασμένο χρόνῳ, ἐνῶ γιὰ μιὰ ἀπειρία γίνεται δεκτό, χωρὶς ἀπόδειξη ἢ ἐπαλήθευση.

2) Ἀξιωματικὴ παραδοχὴ τῆς παραγωγικῆς σκέψης

Ἡ παραγωγικὴ σκέψη φαίνεται νὰ εἶναι ἀπολύτως ἔγκυρη, γιὰτὶ ἔχει στὴ διάθεσή της

τῇ λογικῇ ἀπόδειξη. Δυστυχῶς ὁμως ἔχει δύο ἀδυναμίες. Πρῶτον, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἄλλη ἐφαρμογὴ παρὰ μόνο σὲ ἀξιωματικὰ συστήματα, τῶν ὁποίων τὰ ἀξιώματα εἶναι γενικῶς ἀναπόδεικτες παραδοχές. Δεύτερον, ἡ ἴδια ἡ λογικὴ θεμελιώνεται σὲ ἀξιωματικὸ σύστημα. Παρόλο ποὺ ἡ λογικὴ ἀπόδειξη δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἀλήθεια, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε πῶς εἶναι τὸ μεγαλύτερο ὄπλο τῆς νόησης γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς γνώσης.

3) Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἀφηρημένης σκέψης

Μιὰ ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες ἱκανότητες τῆς ἀνθρώπινης σκέψης εἶναι ἡ λογικὴ ἀφαίρεση, ποὺ χαρακτηρίζει ἰδίως τοὺς ἰδιοφυεῖς. Ἡ πνευματικὴ λειτουργία τῆς ἀφαίρεσης ἐπιτρέπει τὴ θεώρηση τάξεων ἀντικειμένων ἢ φανταστικῶν πλασμάτων, οἱ ὁποῖες συνθέτουν συγκεκριμένες ἢ ἀφηρημένες ἔννοιες, ποὺ ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ὕλικου τῆς νόησης. Π.χ. ὅταν ἀναφέρουμε τὸ ὄνομα κάποιου ἀντικειμένου, ποτὲ δὲν ἐννοοῦμε ἓνα συγκεκριμένο, ἀλλὰ φανταζόμαστε μιὰ περιγραφὴ τοῦ τόσο γενικῆ, ὥστε νὰ ὀρίζεται μιὰ κατηγορία ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἔχουν κοινὲς τὶς βασικὲς ιδιότητές τους. Ἡ λογικὴ ἀφαίρεση εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀντίληψη καὶ τῆς πιὸ στοιχειώδους περιγραφῆς ἢ ἐρμηνείας φαινομένων, γιατί διαφορετικὰ ἢ συνείδηση ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸν κόσμον γίνεται τόσο δυσκίνητη, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιβίωσή μας εἶναι προβληματικὴ.

Ὅσο ὑψηλότερο εἶναι τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο, τόσο ἡ ἀφαίρεση γίνεται μεγαλύτερη. Ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς νόησης ἀπὸ περιττὲς λεπτομέρειες καὶ συγχρόνως ἀναζητεῖ τοὺς βασικοὺς χαρακτήρες τῶν φαινομένων, ὥστε νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ἐπαγωγικὴ σκέψη γιὰ τὴν καλύτερη ταξινόμηση τῶν συμβάντων. Τὸ θεωρητικὸ εἶδωλο τοῦ κόσμου, ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἀφαίρεση, εἶναι τὸ πιὸ κατάλληλο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς παραγωγικῆς σκέψης καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία σημαντικῶν συμπερασμάτων. Ἡ ἀφηρημένη θεώρηση τῶν πραγμάτων, παρόλο ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐρευνα, ἔχει τὸ μειονέκτημα νὰ ἀπομακρύνει τὴν ἀντίληψή μας ἀπὸ τὴν ἄμεση πραγματικότητα. Π.χ., οἱ παρατηρήσεις τῶν ἀστέρων μᾶς δίνουν ἓνα πλῆθος ιδιοτήτων τόσο γιὰ τὴ φύση τους, ὅσο καὶ γιὰ τὶς κινήσεις καὶ τὴ δομὴ τῶν οὐρανίων συστημάτων. Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς πληροφορίες ἐπιλέγουμε ἐκείνες ποὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ μιὰ συγκεκριμένη μελέτη. Συνεπῶς ἡ ἀντίληψη ποὺ ἔχουμε σὲ μιὰ ἀστρονομικὴ θεωρία γιὰ κάποιο οὐράνιο σῶμα ἢ σύστημα ὄχι μόνον διαφέρει ἀπ' αὐτὴν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ προσφέρει ἡ ἐπιστημονικὴ παρατήρηση· κάτι ἀνάλογο γίνεται καὶ στὴ φυσικὴ καὶ σὲ ὅλες τὶς πειραματικὲς ἐπιστῆμες. Ἡ ἀφαίρεση εἶναι μιὰ ἀξεπέραστη ἀδυναμία τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία, παρ' ὅλο ποὺ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν πιστότητα τοῦ θεωρητικοῦ εἰδώλου, εἶναι ἡ μόνη δυνατότητα μελέτης τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Τέλος, γιὰ νὰ προχωρήσουμε στὴν καταβάθος μελέτη τῆς φύσης, συνήθως καταφεύγουμε στὴν πλέον ἀφηρημένη ἔκφραση τῶν φαινομένων μὲ τὴν βοήθεια τῶν μαθηματικῶν σχέσεων, οἱ ὁποῖες πολλὰς φορὲς εἶναι τὸ μοναδικὸ παράθυρο τοῦ κόσμου.

4) Ἀνεπάρκεια τῆς ἄμεσης πείρας

Ἄς θεωρήσουμε δύο ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὶς ἴδιες πληροφορίες γιὰ κάποιο ἀντικείμενο, ποὺ παίρνουν ἀπὸ παρατηρήσεις, δηλαδὴ δὲν εἶναι εἰκασίες ἢ συμπεράσματα θεωρητικά. Ἄν ὑποθέσουμε πῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλεγχθεῖ ἄμεσα μιὰ συγκεκριμένη ἰδιότητα τοῦ ὑπὸ μελέτην ἀντικειμένου, τότε δὲν εἶναι βέβαιο, πῶς οἱ ἐρευνητὲς θὰ συμφωνήσουν στὴν ἀξιολόγηση καὶ διατίμηση τῆς συγκεκριμένης ἰδιότητάς του. Παραδείγματα σὰν τὸ προηγούμενο ὑπάρχουν ἄφθονα στὴν τρέχουσα ἐρευνητικὴ ἐργασία. Οἱ διαφορὲς ποὺ ἀναφύονται προφανῶς εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου ἀξιολόγησης τῶν πληροφοριῶν, δηλαδὴ τὰ ἴδια δεδομένα δὲν ὁδηγοῦν ὑποχρεωτικὰ στὰ αὐτὰ συμπεράσματα. Ἡ πολλαπλότητα τῶν λύσεων «τεθέντος» πειραματικοῦ προβλήματος, οἱ ὁποῖες στηρίζονται σὲ ὁ-

ρισμένες πληροφορίες, όφειλονται στις ατέλειες της άμεσης παρατήρησης, δηλαδή ή πειραματική έμπειρία δέν έχει ούτε την απαιτούμενη επάρκεια ούτε την απόλυτη ακρίβεια, ώστε νά εξασφαλίζεται τό μονοσήμαντο τών λύσεων. Ή αδυναμία αυτή της έπιστήμης είναι τόσο ισχυρή, ώστε νά μειώνει και αυτό τό κύρος της πειραματικής επαλήθευσης. "Αν παρατηρήσουμε ένα πολύπλοκο φυσικό φαινόμενο μέ την βοήθεια έμμέσων παρατηρητών, τότε οί δυσκολίες πολλές φορές είναι άνυπέρβλητες και ή λογική επεξεργασία τών πληροφοριών στηρίζεται σέ υποθέσεις. Στη φυσική ιδίως επιβάλλεται ή θεωρηση όντοτήτων, γιά τίς όποιες δέν έχουμε άμεση αντίληψη, αλλά από έμμεσες παρατηρήσεις φαινομένων υποθέτουμε τόσο την ύπαρξή τους όσο και τη δομή τους.

Π.χ., τά άτομα και γενικώς τά σωματίδια δέν είναι δυνατά νά παρατηρηθούν μέ άμεσο τρόπο. Ή παραδοχή πλασματικών όντοτήτων, οί όποιες προσφέρονται γιά τη θεμελίωση θεωρίας πού έξηγεί φαινόμενα, δέν οδηγεί πάντοτε στην καλύτερη προσέγγιση τών συμβάντων· π.χ., ή θεωρία του αϊθέρος. "Ετσι ή πραγματικότητα πού αντίλαμβάνομαστε είναι άρκετά υποθετική ή συμβατική, γιατί επιβεβαιώνεται από έμμεσους μάρτυρες και τη λογική ανάλυση. Έξ άλλου οί έννοιες πού χρησιμοποιούμε γιά την περιγραφή διαφόρων συμβάντων, όχι μόνον δέν είναι σταθερές, αλλά έχουν περιορισμένη ισχύ. Π.χ., ή κλασσική έννοια του χρόνου είναι κατάλληλη γιά μιá ικανοποιητική περιγραφή της πραγματικότητας του μακροκόσμου, ένw πέρα άπ' αυτή είναι έμπόδιο γιά τη λογική εξήγηση γεγονότων.

Ή από τίς παραπάνω σκέψεις γίνεται φανερό, πώς όσο θέλουμε νά ταυτίσουμε την πραγματικότητα πού αντίλαμβάνομαστε μέ τόν αντικειμενικό κόσμο, τόσο απομακρυνόμαστε από αυτόν. Δέν είναι όμως καθόλου παράδοξο, πώς ή εξέλιξη τών επιστημονικών πραγματικοτήτων, πού συνειδητοποιούμε, είναι ό άσφαλέστερος δρόμος τόν όποιο πρέπει νά ακολουθήσουμε γιά νά σχηματίσουμε τη γνώση. Οί αδυναμίες της έπιστήμης και γενικότερα της νόησης είναι τά στηρίγματα τών ρελατιβιστών, οί όποιοι άπορρίπτουν κάθε είδος ούσιαστικής μελέτης του αντικειμενικού κόσμου, γιατί πιστεύουν πώς κάθε επιστημονική θεωρία είναι αναλυτική επαγωγή φαινομένων σέ λογικό σχήμα, χωρίς καμμιá σχέση μέ την αντικειμενική πραγματικότητα, δηλαδή, ένα συμβατικό κατασκευάσμα του νοϋ, μέ σκοπό την νομοτελειακή επένδυση της έμπειρίας. Αυτή ή θέση είναι δογματική και έσφαλμένη, γιατί μπορεί νά μñ φτάνουμε στην απόλυτη γνώση, πού είναι όριακή, αλλά συνεχώς, έστω και μέ πεπερασμένα βήματα, βαδίζουμε πρòς αυτή. Ή από την μελέτη της εξέλιξης της έπιστήμης, μέ την όποία θά ασχοληθούμε στη συνέχεια, φαίνεται πόσο άκρατες και αυθαίρετες είναι οί θέσεις τών ρελατιβιστών, γιατί, όπως θά δοϋμε, οί επιστημονικές θεωρίες πού διατυπώθηκαν σέ διάφορες εποχές της ιστορίας τών επιστημών, μπορεί νά είναι τελείως ανεξάρτητες και διαφορετικές μεταξύ τους, αλλά συνεχώς προσεγγίζουν τό όντολογικό πρόβλημα.

* * *

Στη μελέτη της πορείας της έπιστήμης επιδρά ή φιλοσοφική θεώρηση τών πραγμάτων· και αντίστροφως ή επιστημονική εξέλιξη διαμορφώνει τίς φιλοσοφικές αντιλήψεις μιās εποχής. Μέχρι τά μέσα του αιώνα μας στην ανάλυση και μελέτη της επιστημονικής θεωρίας επικρατούσαν οί φιλοσοφικές θέσεις του λογικού θετικισμού, σήμερα όμως άρχισε νά υποχωρεί ή κυριαρχία του και νά αναπτύσσονται διαφορετικές άπόψεις, χωρίς βεβαίως νά μπορούμε νά πούμε πώς ό λογικός θετικισμός είναι τελείως ξεπερασμένος, γιατί είναι μιá μορφή σκέψης, ή όποία απέδωσε πολλά στη λογική επεξεργασία τών πραγμάτων και μπορεί ακόμα νά προσφέρει. Στο λογικό θετικισμό επιβάλλεται, από την μιá μεριά ή λογική ανάλυση και σύνθεση της γνώσης και από την άλλη ή έμπειρική θεμελίωση της έπιστήμης.

Ή τεράστια ανάπτυξη της λογικής και ή βαθειά περιγραφή τών δυνατοτήτων του λο-

γικοῦ ὀργάνου ἦταν φυσικὸ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἀπαίτηση γιὰ αὐστηρὴ ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς συνέπειας στὴ διαμόρφωση τῆς γνώσης. Ἐπειδὴ ὁμως τὰ φυσικὰ συμβάντα εἶναι πολὺπλοκα καὶ ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀδυναμιῶν, ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τῆς λογικῆς ἴσως νὰ μὴν εἶναι πάντοτε ὁ εὐκολὸς ἢ καὶ ὁ καλύτερος δρόμος γιὰ τὴ γνώση. Ἡ ὑπεροβολικὴ λογικὴ ἀνάλυση τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑποκαθιστᾷ τὸν σκοπὸ τῆς, ὁ ὁποῖος εἶναι ἓνας καὶ μόνος, ἡ γνώση. Ἡ αὐστηρὴ ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς εἶναι περιοριστικὴ στὴν ἔρευνα, γιὰτὶ ἀπαγορεύει τὴν προσέγγιση ἢ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητη σὲ κάθε μορφὴ πειραματικῆς ἐπιστήμης. Μιὰ ἐπιστημονικὴ θεωρία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πάντοτε ἓνα ἀξιωματικὸ σύστημα, ὅπως στὰ μαθηματικά, γιὰτὶ ἡ μαθηματικὴ δομὴ μπορεῖ νὰ εἶναι κατασκευάσμα μόνον τῆς νόησης, ἐνῶ ἡ φυσικὴ θεωρία εἶναι προῖον συνεργασίας νόησης καὶ ἐρεθισμῶν τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Συνεπῶς, ἡ ἐπιμονὴ τοῦ θετικισμοῦ στὴν κατασκευὴ μιᾶς ιδεώδους ἀξιωματικῆς θεμελίωσης γιὰ μιὰ ἔγκυρη ἐπιστημονικὴ θεωρία καθίσταται οὐτοπία, ὅταν μάλιστα ἀπαιτοῦμε καὶ τὴν αὐστηρὴ πειραματικὴ ἐπαλήθευση. Ἡ θετικιστικὴ ἄποψη πὼς ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης εἶναι συνεχὴς καὶ ἰδίως γραμμικὴ μὲ πορεία ἀπὸ τὴν ἀδιαμόρφωτὴ ἐμπειρία στὸ μαθηματικοποιημένο οἰκοδόμημα δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθεῖ, δηλαδὴ ὁ δρόμος πρὸς τὴ γνώση δὲν εἶναι μιὰ συνεχὴς συσσωρευτικὴ διαδικασία, ποὺ εὐρύνει ἢ ἐνοποιεῖ θεωρίες διαφορετικῶν κλάδων τῆς ἐπιστήμης. Ὁμοίως εἶναι ἐσφαλμένο νὰ δεχθοῦμε ὅτι στὴ διαδοχὴ τῶν θεωριῶν κυριαρχεῖ ἡ ἐπέκταση ἢ ἡ διόρθωσή τους. Οἱ μεγάλες θεωρίες ἔχουν αὐτοτέλεια καὶ λογικὴ συνέπεια, δὲν εἶναι ἢ μιὰ διόρθωση ἢ γενίκευση τῆς ἄλλης, ἀλλὰ ὅλες ἔχουν αὐτονομία μὲ μόνον κοινὸ χαρακτηριστικὸ τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο.

Π.χ., ἡ κλασσικὴ μηχανικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸν Νεύτωνα δὲν εἶναι περισσότερο ἐπιστημονικὴ ἀπὸ τὴν φυσικὴ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλη. Εἶναι λάθος νὰ διατιμοῦμε τὴν ἐπιστημονικότητα μιᾶς θεωρίας ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα. Ἀσφαλῶς ὁ Νεύτωνας ὑπερέχει τόσο στὸ πλῆθος τῶν γνώσεων ὅσο καὶ στὴν προσέγγιση τῶν συμβάντων σὲ σχέση μὲ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ τοῦτο ἐκφράζει τὴ συνεχὴ ἐξέλιξη τῆς γνώσης καὶ ὄχι τὴν ἐπιστημονικότητα τῶν θεωριῶν. Ὁ Νεύτωνας δὲν εἶναι περισσότερο ἐπιστήμονας ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀπλῶς εὐρίσκεται μερικὰ βήματα πλησιέστερα στὴν ὀριακὴ γνώση, τὰ ὁποῖα τοῦ δίνουν τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πρέπει νὰ δοῦμε καὶ τὴν ἀντικατάσταση τῆς κλασσικῆς μηχανικῆς ἀπὸ τὴ θεωρία τῆς σχετικότητας, διαφορετικὰ συγχέουμε τὸν δρόμο τῆς γνώσης μὲ τὴν πορεία τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστήμη προχωρεῖ καὶ προσφέρει γνώση, ἡ γνώση μεγαλώνει ποσοτικὰ καὶ βαθαίνει ποιοτικὰ μέσα σὲ μιὰ γραμμικὴ συνέχεια, ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν οἱ ἐπιστημονικὲς ἀλλαγές.

Ἡ γέννηση μιᾶς θεωρίας, ποὺ ἐξηγεῖ τὰ ἀπρόβλεπτα φαινόμενα, προϋποθέτει μιὰ νέα ἐπισκόπηση τῶν συμβάντων, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ προγενέστερες, ἔτσι ὥστε νὰ γίνει πηγὴ τῆς καινούργιας γνώσης. Ὁ ἐρευνητὴς βλέπει τὸν κόσμον μὲ τὸ μάτι τῆς ἐποχῆς του καὶ στοχάζεται μὲ τὴ δύναμη τῆς νόησής του, γιὰ νὰ συλλάβει τὸ νέο σχῆμα τῆς γνώσης, τὶς καινούργιες ὑποθέσεις, ποὺ θάρθουν οἱ ἄλλοι νὰ ἐπαληθεύσουν καὶ νὰ ἀπορρίψουν. Ἐτσι προχωρεῖ τὸ ἔργο τῆς γνώσης μὲ συνέχεια καὶ μὲ ἄλματα, μὲ ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες. Τὸ θεωρητικὸ οἰκοδόμημα, δημιουργημὰ τῆς μεγαλοφυΐας, προηγεῖται τῆς ἐπαλήθευσης ἢ τῆς ἀπόρριψης.

Ἐνας αἰώνας πέρασε ἀπὸ τὴν ἐπινόηση τῶν *Principia*, γιὰ νὰ ἔρθει ἡ μηχανὴ τοῦ Atwood καὶ νὰ δώσει τὴν ἀπόδειξη τοῦ δευτέρου νόμου τοῦ Νεύτωνα. Πλῆθος ἐρευνητῶν ἐργάστηκαν ἐπίμονα μετὰ ἀπὸ τὴν μαθηματικοποίησιν τοῦ ἠλεκτρονικοῦ πεδίου τοῦ Maxwell, γιὰ νὰ δώσουν τὶς μεγαλύτερες ἐφαρμογὲς τῆς σύγχρονης ἠλεκτρολογίας. Εἰδικὰ τηλεσκόπια κατασκευάστηκαν, γιὰ νὰ ἐπαληθεύσουν τὴν πρόβλεψη τοῦ Κοπέρνικου γιὰ τὴν ἐτήσια παράλλαξη. Τέλος περισσότερα ἀπὸ δύο χιλιάδες χρόνια χρειάστηκαν, γιὰ νὰ γίνῃ πεμπτουσία τῆς φυσικῆς ἢ μεταφυσικῆ ἀτομικῆ θεωρίας τοῦ Δημόκριτου. Ἡ ἱστορικὴ μελέτῃ τῆς ἐπιστήμης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχτοῦμε, πὼς κάθε γέννηση καὶ ἐπικράτηση μιᾶς

κοσμοθεωρίας ως ενιαίου συμπλέγματος επί μέρους θεωριών, είναι σημείο ασυνεχειάς στην ιστορία της επιστήμης. Αυτό του είδους θεωρήσεις είναι επαναστάσεις της νόησης, που δημιουργούν μια ασυνεχή διαδοχή από καινούργιους κόσμους.

Η διαδοχική αντικατάσταση της επιστημονικής κοσμοθεώρησης αποδεικνύει την ανυπαρξία γνώσης με διαρκές απόλυτο κύρος, δηλαδή οποιαδήποτε θεωρία, και όταν ακόμα είναι προικισμένη με τέλει λογικό σχήμα και με αυστηρή πρακτική επαλήθευση, δεν ταυτίζεται με την αντικειμενική πραγματικότητα. Η επιστήμη προσφέρει συνεχώς θεωρίες, οι οποίες, ενώ με τη βοήθεια της πεπερασμένης επαλήθευσης εμπνέουν την πίστη σε μια προσέγγιση των συμβάντων, αντιθέτως, με την βαθύτερη ερευνητική προσπάθεια χά-

ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

“Ελεγε ο Μέγας Ναπολέων: Μεγάλος είναι εκείνος που μπορεί να συλλάβει το πνεύμα της εποχής του... Εκείνος που μπορεί να διακρίνει μέσα σ’ ένα συνονθύλευμα τις ροπές και τις τάσεις των ανθρώπων και να ενεργήσει με βάση την πραγμάτωση των μεσοπροθέσεων δραματισμών των. Όμως το αυτό το πρόβλημα και πολυδιάστατο και πολύπλευρο είναι. Πολύ δε περισσότερο σήμερα, που η άλματώδης τεχνολογική πρόοδος ξαφνιάζει καθημερινά με τα επιτεύγματά της. Από πού ν’ αρχίσει κανείς και πού να τελειώσει. Θάταν ένα μεγάλο πόνημα ακόμα και για έναν κοινωνιολόγο να εντοπίσει τους συντελεστές αυτής της διαμορφουμένης σημερινής κοινωνίας, που προσδιορίζει και την εποχή μας. Πέρα του ότι μια τέτοια μελέτη δεν θα ήταν δυνατόν να περιοριστεί ποσοτικώς σε λίγες σελίδες, μια και θάπρεπε ν’ αποκαλύψει όλες τις πτυχές της σημερινής ζωής και θα απαιτούσε και μεγάλο χρονικό διάστημα, πολύτομες βιβλιογραφίες, πράγμα που ελάχιστοι διαθέτουν, θα περιοριζόταν στο πιο πολυσυζητημένο, αυτό που καθημερινά και παντού ακούγεται να λέγεται, με πολλή έμφαση μάλιστα, την έλλειψη του σεβασμού προς όλους και όλα. Μια έλλειψη που εντυπωσιάζει όλους εμάς με μια κάποια ηλικία, ίσως γιατί είχαμε τελείως διαφορετικά γαλουχηθή.

Οι παραδόσεις τόσο μέσα στη οικογένεια όσο και στο σχολείο, στη δουλειά, στα δημόσια κέντρα, στις διάφορες υπηρεσίες απαιτούσαν μια συγκεκριμένη τακτική διατηρήσεως των αποστάσεων, πράγμα που ρύθμιζε εύχερестаτα ο σεβασμός. Η αναγνώριση στον άλλο της ιδιαιτερότητάς του, της θέσεώς του, της ηλικίας του και η απόδοση του απαιτούμενου σεβασμού ήταν καταβολές παραδεδεγμένες, αναμφισβήτητες και αποδίδοντο «χωρίς περίσκεψιν και χωρίς αιδώς». Ούτε ήταν δείγμα κατωτερότητας, ως σήμερα λογίζεται από μερικούς.

Δεν θα μακρηγορήσω στα περασμένα, τα τόσο γνωστά σε όλους. Οι θεωρίες που εν τω μεταξύ ανεπτύχθηκαν, υλιστικές οι περισσότερες στη βάση τους, ισότητες οντοπιστικές στην ηθική τους, ή συνενώσεις ανομοιογενών ηλικιών, διαφοροποίησαν τους κοινωνικούς όρους, και, δεν θα δίσταζα να πω, τους υποβάθμισαν σε τέτοιο σημείο, ώστε να είναι δυσδιάκριτος πια η διαφορά του τότε και τώρα. Αν πρώτα ή αμίλλα για το καλύτερο, για το ευπρεπέστερο, για το εύρηματικό κυριαρχούσε σ’ όλη τη γκάμα της ζωής, η απόλαυση που επιδιώκεται σήμερα, στερημένη κάθε αληθινού συναισθήματος και ως εκ τούτου άδικη να ευχαριστηση, ολισθαίνει αναζητώντας στα πριν απαγορευμένα, ναρκωτικά, χυδαίους έρωτισμούς, σε μια μάταιη αναζήτηση εκείνου που θα αντικαθιστούσε τα πρότερα. Δεν είναι οι αρχές που καταβαρυνθήσαν. Δεν είναι τα δήθεν ταμπού που κατέπεσαν, είναι η άγνοια του απαραίτητου, του ρυθμιστικού μιάς υποφερτής ζωής. Συχνά αναρωτιέμαι και προσπαθώ να συμπεράνω δραματιζόμενος το μέλλον. Δεν είμαι απαισιόδοξος, γιατί έχω πίστη στον άνθρωπο. Όλα γκρεμίζονται και όλα επανέρχονται. Αυτή είναι η ιστορική νομοτέλεια, διαφοροποιημένα μὲν ως προς το περίβλημα ή στα μέσα, όμοια δὲ στην ουσία, που παραμένει αναλλοίωτος στο πέρασμα των αιώνων. Μήπως σήμερα είναι δυνατότερος ο άνθρωπος μ’ όλες τις καταστρεπτικές του κατακτήσεις; Μήπως σήμερα δεν νοιώθει περισσότερο ανασφαλές από πρώτα, που δεν υπήρχαν οι ι-

νουν τὸ κύρος τους μέχρι νὰ ἀντικατασταθοῦν. Ἡ ἀσυνέχεια τῶν νοητικῶν ἐπαναστάσεων καὶ ἡ συνεχὴς ἀντικατατάσταση τῶν ἐπιστημονικῶν κοσμοθεωριῶν συνθέτουν τὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης καὶ γενικώτερα τοῦ πνεύματος.

→ σότητες καὶ οἱ προστατευτικοὶ ἐργατικοὶ νόμοι; Μιλᾶνε γιὰ ἀνύπαρκτες ἐξισώσεις, βιολογικῶς ἀβάσιμες. Καλλιεργοῦν τὸν ἐγωϊστικὸ προστατευτισμὸ σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀλληλεγγύη, ποὺ στὸ ὄνομά της κρύπτουν πολιτικὲς σκοπιμότητες. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια ποὺ γίνεται μαζικοποίηση ἀγέλης, μαζὺ μὲ ὅλα τ' ἄλλα δεινὰ, καταστρέφει τὸ ὑπερέχον, ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ θὰ μπορούσε νὰ δώσῃ μιὰ νέα ὥθηση στὸ ἀνθρώπινο πιστεύω, ν' ἀνοίξῃ τοὺς ὁρίζοντες ποὺ θεμελιώνουν καὶ παγιώνουν τὶς ἀνθρώπινες κατακτήσεις.

Ὅλα τὰ παραπάνω εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συντριβῆς τοῦ λεγομένου σεβασμοῦ, τῆς εὐθιξίας καὶ τοῦ φιλότιμου. Κι' ὅταν αὐτὰ ἐξέλειψαν, ὁ δρόμος ξανοίγεται κατηφορικὸς. Οἱ γονεῖς κλείνονται ἀπὸ τὰ παιδιὰ τους στὰ γηροκομεῖα. Οἱ μαζικοὶ ἐρωτισμοὶ ἀποβάλλουν κάθε αἰδῶ καταλήγοντες σὲ κατὰπτυστες χυδαιότητες, σὲ βιασμούς κ.λ.π. Ὁ ἐγωκεντρισμὸς ἀπορρίπτει τὴ σύνεση, ἡ θέσῃ τὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἡ ἐξυπηρέτησις θεωρεῖται δουλοπρέπεια καὶ ἡ ἀπόκτησις τοῦ πλούτου σκοπὸς ποὺ ἀγιάζει τὰ μέσα. «Βαρῆσαμε διάλυση!» Αὐτὸ τὸ σλόγκαν κρυφοκαίει τὶς γλῶσσες ὠρισμένων. Μένει ὁμως νὰ ἐξετάσουμε ὡς ποῦ σημεῖο μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴ ἡ ἐλλείψῃ σεβασμοῦ, ποὺ δυστυχῶς τελευταῖα προχώρησε καὶ στοὺς φιλολογοῦντες, τοὺς ποιητῆς, τοὺς δημοσιογράφους, στοὺς λεγόμενους ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὥστε νὰ ἀρέσκονται στὰ λιβελογραφήματα, σὲ ἀπαράδεκτες χυδαιότητες. Ὡς πότε οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι θὰ ὑπομένουν αὐτὸν τὸν καταιγισμὸ αἰσχροτήτων καὶ σέβειας; Πῶς θὰ ἐπαναστατήσουν; Χρειάζεται κοινωνικὴ τιμωρία. Νὰ τεθοῦν σὲ ἀπομόνωση. Νὰ τύχουν τῆς περιφρονήσεως ὅλων καὶ νὰ μὴν ἀσχολοῦνται οἱ ὀρθολογιζόμενοι μὲ διαστροφικὰς ἐπικλήσεις ἐκείνων ποὺ διατυμπανίζουν μάλιστα ὅτι ἐστὶν προσβλέποντες τὴν ἀπόκτησιν ἐνὸς βραβείου. Καὶ μένε Νόμπελ, ἐσὺ πούχες τὴ δύναμιν νὰ ἐπιβάλλῃς μὲ τὴ βία τὶς θελήσεις σου καὶ ἀντὶ γι' αὐτὸ μᾶς χάριες τὴν ἰδέαν ὅτι μόνο ἡ ἐξυπηρέτησις τοῦ συνανθρώπου ἀξίζει μιὰ ζωὴ! Σὲ τί ἀκρόφτερα κατέληξες, ὥστε νὰ σὲ ἐπικαλοῦνται συμπορευτὴ στὶς μαζοχιστικὰς καὶ διαστροφικὰς τούσ τάσεις. Διαβάστε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς λεγόμενους σύγχρονους «μεγάλους» ποιητὰς, κι' ἂν κατωρθώσετε νὰ μὴν θυμώσετε μαζί τους, νὰ μὴν ἐξοργισθῆτε, νὰ μὴν ἐπαναστατήσετε, θὰ γελάσετε μὲ τὴν κατάντια τους. Δὲν σέβονται τὸ κοινόν, τοὺς ἄλλους, γιατί ἐπαψαν πρῶτα νὰ σέβωνται τὸν ἑαυτὸ τους. Κι' ἂν σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα ζωῆς ἡ ἐλλείψῃ σεβασμοῦ στὸ συνάνθρωπο, στὴ γνώμη του, στὴν ἀναπηρία του, εἶναι κολάσιμη, στὴν περὶπτωσιν τῶν διανοουμένων εἶναι ἐγκληματική. Ὑπάρχουν τόσες ὁμορφιεὶς στὴ πλάσῃ, στὴ φύσιν γύρω καὶ στὶς καρδιὰς. Γιὰ ποῖο λόγο νὰ κατατρίβονται μὲ τὶς ἀκαθαρσίαις, ποὺ κανένα λεζικὸ δὲν διαθέτει οὔτε ἓνα κολακευτικὸ ἐπίθετο γι' αὐτές. Τὸ ΜΗ ΚΑΘΑΡΟΝ ποὺ σημαίνουν προσδιορίζει καὶ ὑποδεικνύει ταυτόχρονα τὴν ἀποφυγὴν.

Δὲν νομίζω, ὅτι ὑπερέβαλα τὴν πραγματικότητα. Ἡ ἀπουσία τοῦ σεβασμοῦ ἀπὸ τὴ ζωὴ ὁδηγεῖ μαθηματικὰ σὲ ἀκρότητες, ποὺ τ' ἀποτελέσματά τους θὰ μετᾶνε μὲ δάκρυα καὶ τὰ παιδιὰ μας.

Τάκης Βαλέρης

ΣΠΥΡΟΣ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ

ΙΘΑΚΕΣ: γ) καθαφική (2)

(Τρίτη συνέχεια)

Είναι αυτονόητο πώς ή έλλογη βιολογική μονάδα, ό άνθρωπος, συνειδητοποιών τη σχέση του με τη Ζωή σε μιὰ κλιμάκωσιν θετικού (προσθετικού, όλο και περισσότερον ώ-φέλιμου και συμφέροντος —όπως ύποκειμενικά θεάται και κλιμάκωσιν και θετικόν), διεκδικεί αυτή τη σχέση βεβαιωτική - καταφατικήν μείζονος: και ως ποιότητα (ως πρὸς τὸ χῶρον⁽¹⁾), πᾶν —ό,τι θετικόν, τελικά) και ως ποσότητα, (ως πρὸς τὸ χρόνον, τουτέστι ως αἰδιότητα, ένδελέχεια —«για πάντα»)!

Νά όμως πού, καθώς «διεκδικῶ» σημαίνει «ζητῶ ως νά μοῦ ἀνῆκε», εἶναι φανερό πὼς «διεκδικῶν» θά μετέλθω μέσα ἀναγκαστικά (πού θ' ἀναγκάζουν τοὺς ἄλλους —ὑπέρβασι [ὑποβολή, δόλον], ἐκβιασμό, βίαν) πρὸς ἀπόκτησι ή διατήρησιν [*ΔΙΚΗ ΜΟΥ ή γή και θέλω πνίγωτη, θέλω ἀστροπελεκῶ τη και δὲ θ' ἀφήσω ἐγὼ τὰ χῶματα νά ΚΑ-ΜΟΥΝΕ ΚΕΦΑΛΙ* (*N. Καζαντζάκης*)] αὐτοῦ τοῦ «παντός για πάντα» —όλου τοῦ χώρου για ὅλο τὸ χρόνο. (Ἐπαναλαμβάνεται πρὸς ἀποφυγὴν σύγχυσης: τοῦ μείζονος δυνατοῦ θετικού για τὸν μείζονα δυνατό χρόνον)! Μποροῦμε λοιπὸν νά εἰποῦμε ότι, καθώς τὸ ἄτο-μο, μόνον ως περισσότερον ή λιγότερον ἐξελιγμένη μορφή τῆς βιολογικῆς προσαρμογῆς, μπορεῖ νά διεκδικεῖ, κάθε διεκδικητῆς μειονεκτεῖ —στό μέτρο πού παρακαλῶν τὴν πραγματοποίησιν τῶν στόχων του, μαζί με τὴν σχέσηιν ἀντιμαχίας του (με τοὺς λοιποὺς διεκ-δικητὰς τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου— παντός για πάντα), οἱ ἴδιες του ἀναστολές: ἠθική, ἀδυ-ναμίες, πάθη, διαστροφή, ἔκστασις, νοσηρότης, ἐξάρτησις —διατέμνουμε τὴν περίπτωσιν Καβάφη!

Τὸ ότι ὁ Ἀλεξανδρινὸς εἶχε συνειδησιν πὼς αὐτὴ ἦταν ή περίπτωσί του (ἐξάρτησις) τὸ βεβαιώνει κυρίως τὸ δέος του για τὸν ἀνανισμό· δευτερευόντως τὸ βεβαιώνει ἐπίσης ή ἐγκατάλειψί του, ή τέλεια ἀποδέσμευσί του (στὰ γεράματα —όταν κατὰ τὴν ἀντίληψί του δὲν εἶχε νά χάσει τίποτε...) ἀπὸ κάθε εἶδους συστολή ή ἀνάσχεσιν, τὸ σταδιακὸ πέρασμά του ἀπ' τὴν προφύλαξιν στὴν προκλητικότητα: Τώρα, τὰ κρεβάτια τῆς ἀρσενικοκτιίας τ' ἀποκαλεῖ ἀναίσχυντα ή... «τρεχάμενη ἠθική», δὲν εἶναι [ὁ Καβάφης θέλει νά ξεχνάει πὼς ὁ ὁμοφυλόφιλος εἶναι κατ' ἀνάγκην ξετσίπωτος κι ἀσύστολος —διαφορετικὰ δὲν θά ἔβρισκε ποτὲ ἔραστήν], ή κοινωνία «συσχετίζει κουτὰ» —φῶς φανερό πιά: ἔγκυρη, σωστή, ἀξιομίμητη, με βαρύτητα εἶναι μόνον ή ἠθική τῆς κιναιδείας! "Ὅσο για μυαλό, για ἰδιο-φυϊαν..., πιάσ' τὸ αὐγὸ και κούρευτο: ἂν ἐξαίρεσουμε ἀποκλειστικά τοὺς ὁμοφυλόφιλους, ὁ κόσμος κατοικεῖται ἀπὸ ἡλίθιους Ἐξ' ἄλλου τὰ γνωστὰ «*Γιὰ νά χουνε τὸν Μέβη / μονά-χα δυό, τρεῖς μέρες πολὺ συχνὰ τὸν δίνουν ως ἑκατὸ στατήρας*», ή «*μ' ἀφῆσεν ὁ Ταμίδης· κι ἐπῆγε με τοῦ Ἐπάρχου τὸν υἱὸν για ν' ἀποκτήσει / μιὰν ἑπαυλὶ στὸν Νεῖλο, ἕνα μέγαρο στὴν πόλιν*» κ.λπ. δὲν εἶναι παρὰ σεβαστή, ὀλοκάθαρη, ἀδιάβλητη, εὐυπόληπτη... ἔμπο-ρία! Ἐχ! Ἐξήντα τριῶν χρόνων τώρα ὁ Καβάφης κι ἀκόμα ὀρκίζεται: ή φύσις ἐφτιαξε τὸ σπερματικὸ ὕγρὸ για τὸ... παχὺ ἔντερο! Ἀσύγνωστη ἀνευλάβεια. Βαβελικὸν ἐπιχείρημα ἀκριβῶς πὼς, τάχα, δὲν γίνεται κανεὶς ποιητής, ἂν δὲν... περάσει ἀπ' τὸν πάγκο («Πέρα-σμα», 1917), ή πὼς «*δίχως τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐκνομῆς των ἡδονῆς*» δὲν «*θα γραφοῦν / οἱ στίχοι οἱ δυνατοὶ πὸν ἐδῶ ἦταν ή ἀρχή των*» —πολὺ φαιδρὰ δλ' αὐτά: Οἱ στίχοι οἱ ὄντως δυνατοί, τοῦ Καβάφη, εἶναι ἀκριβῶς οἱ μὴ ἔχοντες καμμιάν ἀπολύτως σχέσηιν με τὴν ὁμο-φυλοφιλία... (Μπορεῖ ν' ἀποδειχθεῖ σαφέστατα και τελεσιδικα).

Νά λοιπὸν τὰ χρονικά και ψυχοπνευματικά πλαίσια στὰ ὁποῖα ὁ Καβάφης θά ὑπο-χρεωθεῖ εἰς ἀναζήτησιν φόρμουλας δικαιοφανοῦς. Φόρμουλας πού, ἀκριβῶς, δὲν θά «ἀ-πεδεῖκνυε» τὴν «ἀφροdisiαν ἄλλως» ἀπλῶς σύμφωνη με παραδεδεγμένο πρότυπο, μὰ θά τὴν ἐπέβαλλε πρότυπον!

Ἐτσι, ἐνῶ ἕως τὸ 1909 ὁ Καβάφης περιορίζεται σὲ λόγον «οὐδέτερο» (μὴ προκλητι-κόν) [μάλιστα τὸ 1909 μαζί με τὸ ποίημα «Τὰ βήματα» μᾶς δίνει τὸ «Οὗτος ἐκεῖνος», ποί-

ημα πού φέρει πρώτιστον ὡς στόχον (καί συνεπῶς σειρὰν ἐνιαφέροντος) τὰ γράμματα —γνώσι, σοφίαν], τὸ 1910 θ' ἀρχίσει τὴν προσπάθεια ὄχι ἀπλῶς, ὅπως εἴπαμε, νὰ δικαιώσει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, μὰ νὰ τὸν ἐπιβάλλει πρότυπον! Νὰ μᾶς ὑποχρεώσει νὰ τὸν δεχθοῦμε κανονικόν, ἔρρυθμον, ἔννομον, ὑγιή, φυσικόν!.. Ἄς ἰδοῦμε σὲ πρόχειρη ματιὰ τρία ποιήματα τῆς διετίας 1910-1911!

α) «Ἡ πόλις» (1910).

Στὸ ποίημα αὐτὸ ὁ Καβάφης διατείνεται πειστικὰ (μὴ ξεχνοῦμε πῶς πρόκειται γιὰ διαβολεμένο ποιητὴν) πῶς γιὰ «τὰ ἐρείπια μαῦρα τῆς ζωῆς του» φταίει ὄχι ἡ δρᾶσις ἀλλ' ἡ... θέσις του, ὄχι οἱ δραστηριότητες καὶ ἐνέργειές του, ἀλλ' ὁ τόπος, ὄχι ἡ πολιτεία του, ἀλλ' ἡ πόλις —προφανῶς ὄχι ὁ Ἀλεξανδρινὸς ἑαυτός του ἀλλ' ἡ Ἀλεξάνδρεια... Τελικὰ δὲν θὰ ἐνδώσουμε πιθανῶς στὴν σύγχυσι πού μᾶς φέρει ἡ ἐξοχη ποιήσις.

Μὴ προσπερνώντας ἀπρόσεχτα τοὺς στίχους:

«πὺ τόσα χρόνια πέρασΑ καὶ ρήμαξΑ καὶ χάλασΑ»

...

«Ἔτσι πὺ τῇ ζωῇ σου ρήμαξΕΣ ἐδῶ

στὴν κώχη τοῦτῃ τῇ μικρῇ, σ' ὅλην τὴν γῇ τῇ χάλασΕΣ»

συλλαμβάνουμε τὴν ὑπερβατικότητά τους! Συλλαμβάνουμε δηλαδὴ τὸ ὅτι, ὡς ποιητικὸς πολῦτιμος (ἀκριβής!) λόγος, ξεπερνοῦν τὴν ἀστήρικτη, τὴν ἐνσύνειδα ἀθεμελίωτη, τὴν διαβλητὴ περίτεχνη σκοποθεσίαν, τὸ ὅτι ἡ διατυπωθεῖσα εὐθύτης καὶ ἀκεραιότητά τους [ἡ ἐννοηματικὴ (ἐξ ὑποσυνειδητῶν παρορμήσεων) συμφωνία τους μὲ τὴν πραγματικότητα] ὑπερβαίνει δυνάμει τὴν μεθοδικὰ - ὠραϊστικὰ ἐκφραζόμενη (μαρτυρημένη) μικρότητα - ὁπισθοβουλίαν νὰ ἐξαπατηθεῖ ὁ ἀναγνώστης! Θέλω νὰ εἰπῶ πῶς ἡ ὀλοφάνερη, ἡ ἀριστουργηματικὴ (ὡς ποιητικὸς λόγος) δολιότης [διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἡ (αἰσθητικὴ) μετὰθεσις τῆς εὐθύνης στὴν πόλιν] δὲν «στέκει», δὲν ταιριάζει, δὲν λειτουργεῖ καὶ νοηματικὰ —βεβαιώνεται συντελεστικὴ μόνον στιγμιαίων καὶ ἐπιδερμικῶν προσεγγίσεων, ὁλοτελες ἐπιφανειακῆς δυνατότητας μέθεξης: Λίγο νὰ προσέξουμε, οἱ τρεῖς ὡς ἄνω στίχοι, βεβαιούμενοι, αὐτοὶ μόνον, τὸ ποιητικὸν σῶμα - μεγαλωσύνη (ὄχι μόνον σκόπιμα ἀκαλλώπιστο ἀλλὰ καὶ σχεδὸν ὡς τὴν ἀφάνεια ἐλαττωμένο, κουτσουρεμένο, κρεουργημένο - τρεῖς στίχοι!), ἀποβάλλουν τὴν περικαλλῶς κεκοσμημένην δολιότητα (πού διατάσσεται περίτεχνα στὸ λοιπὸ ποίημα) καταδεικνύοντάς τιν τὸ μὸσχευμα - μικρότητα πού, ἀναφομοιώτον, ἀπορρίπτεται. (Ἦδη, πιθανῶς ἀποροῦντες, ἀναγνωρίζουμε ἀπ'τὴ πλεον τὴν προσπάθεια τοῦ Καβάφη, νὰ μεταθέσει στὴν πόλιν τὴ δική του εὐθύνη —πῶς τάχα ὄχι ὁ ἴδιος ἀλλ' αὐτὴ ἐνέχεται)! Δὲν εἶναι λοιπὸν πού ὁ Καβάφης παραδέχεται, ἡ ὁμολογεῖ δὴθεν, τὴν εὐθύνη του —γιὰ τὸ ὅτι «κάθε προσπάθειά του μιὰ καταδίκη εἶναι γραφτή»... Εἶναι πού, ἀληθινὸς μάγος, «ἐξαφανίζει» (φέρει λανθάνουσα —σὲ τρεῖς στίχους!) τὴν πολυτιμότητα - ἀκρίβειαν τοῦ ποιήματος, ὄχι ἐπειδὴ ἡ εὐθύνη «τὸν πιάνει ἀπ' τὸ λαιμό», μὰ ἐπειδὴ, χωρὶς τοὺς τρεῖς ἀναφερθέντες στίχους, τὸ ποίημα θὰ ἦτα «κλαυθρισμὸς ἀνθρωπάκου», ὄχι ὁ μεγαλόπνοος λόγος πού (ἀρνητικὰ, ἔστω) ἰσοζυγίζει «ὅλη τὴ γῆ» μὲ μιὰ «κώχη» —ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο (Καβάφη) ἔτσι καὶ ἀλλιῶς διατηρεῖται ὁ ὕψιστος ποιητὴς πού ἡ φύσις ἔχει περάσει σὲ νάνο ἀνάστημα...

Συμπέρασμα: Τὸ καθαφικὸ αὐτὸ ποίημα («Ἡ πόλις») εἶναι ὁ ἐξοχος λόγος πού μαγεύει ὅλους, χωρὶς νὰ πείθει κανέναν (εἰδότα): ὅλοι θὰ συμφωνήσουμε γιὰ τὸ ἀνακριβὲς πῶς τάχα φταίει ἡ... πόλις —πού ρημάξαμε τὴ ζωὴ μας! Πῶς θὰ μποροῦσε ν' ἀμφισβητηθεῖ πῶς ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ εἶναι ὄχι στὴν πόλιν μας, ἀλλὰ στὴν πολιτεία μας: Ὁ σπαραγμὸς τοῦ «Δὲν ἔχει πλοῖο γιὰ σὲ δὲν ἔχει ὁδόν», εἶναι ἀποτελεσματὸς τῆς μαγανείας τῆς ποιήσεως, τῆς (ἀγυρτικῆς) ἱκανότητος τοῦ μεγάλου ποιητοῦ νὰ «κάνει τὴ νύχτα μέρα»: Καὶ πλοῖο ἔχει καὶ ὁδόν· ἀπλῶς ἄρνούμεθα τὴν ἐπιβίβαση, τὴν ἐκκίνησι. Στὸν «ἐξῶ ἀγέρα»

δὲν βγαίνουμε ὄχι ἐπειδὴ εἶναι κλεισμένοι οἱ δρόμοι, μὰ ἐπειδὴ ἀφηνόμαστε στὴν ἡδονὴ τοῦ νὰ μᾶς ναρκώνει τὸ ἴδιο μας διοξείδιο...

Πρὶν μεταφερθοῦμε στὸ δεύτερο ποίημα, ἐκ τῶν τριῶν τῆς περιόδου 1910-1911 ποὺ εἴπαμε νὰ ἐξετάσουμε δι' ὀλίγων, ἅς θυμηθοῦμε ξανά τὴν παλιά ὑποψία: «Κατὰ λάθος λοιπὸν ἔγραψε τὴν ὄντως μεγάλη του ποίησιν ὁ Ἀλεξανδρινὸς —τὴν ποίησι ποὺ μπορεῖ νὰ μὴ ἔχει τὴ δευτέρῃ της πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀστέρι»;

β) «Ἡ Σατραπεία» (1910)

Βλέπουμε ἀμέσως πὼς κι ἐδῶ ὑποστηρίζονται ἀπαράδεκτα πράγματα. Λογυχάριν τὸ ὅτι, δῆθεν, εἶναι δυνατόν νὰ

*εἶσαι καμωμένος
γὰ τὰ ὥραϊα καὶ μεγάλα ἔργα,*

ἀλλὰ νὰ μὴ τὰ πραγματοποιεῖς... ἔνεκα

ἢ ἀδικη αὐτῇ σου ἢ τύχη

καὶ οἱ

*εὐτελεῖς συνήθειες,
καὶ μικροπρέπειες, καὶ ἀδιαφορίες.*

Φανερὸ πὼς πρόκειται γὰρ τὶς ἐπαναλαμβανόμενες καθαφικὲς ἐλαφρολογίες:

*Καμωμένος
γὰ τὰ ὥραϊα καὶ μεγάλα ἔργα*

εἶναι αὐτὸς ποὺ δημιουργεῖ τὴν τύχη του, ποὺ διατηρεῖται μακρὰν τῶν «εὐτελῶν συνηθειῶν καὶ μικροπρεπειῶν...». Αὐτὸς ποὺ σκοπεύει τὸ μεῖζον σὲ πολυτιμότητα, ἐμορφιά, ἀξιοπρέπεια, αὐτοσεβασμόν! Αὐτὸς ποὺ τὸν φέρει τὸ φωτισμένον ἦθος, τὸ μεγαλειῶδες φρόνημα, τὸ ἐνδιαφέρον —ποῦ θὰ ἔβρισκε «εὐτέλειες, μικροπρέπειες, ἀδιαφορίες» αὐτός, ποῦ θὰ τοῦ περισσεύε χρόνος γιὰ «συνήθειες», μικρότητες — ἀμεθεξίαν στὸ μέγα, στὸ περιούσιο, στὸ πολῦτιμο, στὸ θεοειδές; Εἶναι γελοῖος ὁ ἰσχυρισμὸς πὼς τάχα εἶναι δυνατόν νὰ

παινίεις στὸν μονάρχην Ἀρταξέρξη

μὲ τὸ... ζόρι, ἢ τάχα πὼς

*δέχεσαι μὲ ἀπελπισία
αὐτὰ τὰ πράγματα ποὺ δὲν τὰ θέλεις⁽²⁾.*

Καὶ εἶναι διπλὰ γελοῖος ὁ ἄλλος (ἰσχυρισμὸς) πὼς τάχα...

*Ἄλλα ζητεῖ ἡ ψυχὴ σου, γι' ἄλλα κλαίει
τὸν ἔπαινο τοῦ Δήμου καὶ τῶν Σοφιστῶν,
τὰ δύσκολα καὶ τ' ἀνεκτίμητα Εὐγε
τὴν Ἀγορά, τὸ Θέατρο, καὶ τοὺς Στεφάνους.*

Γιατί, ἂν πράγματι αὐτὰ θέλουμε, μποροῦμε νὰ τὰ ἔχουμε μὲ τό... πρῶτο: Μὴ πηγαίνοντας «στὸν μονάρχην Ἀρταξέρξη»!.. (Κάποιος ἄλλος τὸ ἀπέδειξε δυνατό αὐτὸ —ἀρνηθεῖς νὰ πάει στὴ Θεσσαλίαν...).

Καὶ σὲ τοῦτο τὸ ποίημα βλέπουμε νὰ εὐτυχεῖ ὁ ποιητικὸς λόγος —μόνον αὐτός. Ὁ Κυβάφης τὸ βλέπει ἢ τὸ διαισθάνεται. Ἀποτέλεσμα: οἱ προσπάθειες νὰ δικαιώσει ἑαυτὸν θὰ συνεχισθοῦν.

γ) «Τὰ ἐπικίνδυνα» (1911)

Δῆτε τί σημαίνει μέγας ποιητής: Δυὸ λέξεις μόνον βάζει στὸ ἀγκίστρι τοῦ ὁ Καβάφης («ἀσκητικὸ πνεῦμα») καὶ μᾶς αἰχμαλωτίζει γιὰ πάντα — σχεδόν⁽³⁾. Πῶς; Γιατί; Ἀκριβῶς ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ «ἀσκητικὸ πνεῦμα» εἶναι τὸ πολῦτιμο ὕψιστο τέλειο «μέσον» διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται δυνατὴ ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν ὑπέρτατο σκοπὸν, τὴν ἀρετὴ — ἐν ἑκ τῶν «μέσων» ποὺ μὲ τὸ σύνολό τους *ταυτίζεται* ἡ ἀρετὴ! Εἶναι ἡ μείζων ἐπιλογή, τὰ «ἀλλὰ ποὺ ζητεῖ ἡ ψυχὴ μας», τὸ πλοῖο καὶ ἡ ὁδὸς γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ σπαραγμός μας: Τὸ ἀσκητικὸ πνεῦμα εἶναι τὸ σῖνε κβὰ νὸν συστατικὸ στοιχεῖον τῆς Ἀρετῆς. Τὸ ὅτι αὐτὸ τὸ γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος ἐνορατικά, τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἀδυναμία τοῦ νὰ πείσει τὸν (ἐκ διφυΐας ἢ διάστροφον) δεῦτερον ἑαυτοῦ τοῦ μόνου κατὰ τὴν βιούμενη στιγμή: σ' ὅλο τὸν ἀπέραντο βίον τοῦ (ἐξαιρουμένης δηλαδὴ τῆς βιούμενης στιγμῆς) ἀπεκδέχεται (ἐγκρίνει, κατανοεῖ, ἐλπίζει ἀπαραιτήτη) τὴν Ἀρετὴ — δὲν γεννήθηκε ἄνθρωπος ποὺ νὰ τὴν ἀπορρίπτει θεωρητικά! Γιατί αὐτό; Γιατί ἡ βιούμενη στιγμή εἶναι ἡ ἐκ διφυΐας ἢ διάστροφῆς ἐνδοσις σὲ παρορμήσεις καὶ ὑπαγορεύσεις, κατὰ τίς ὁποῖες τὸ ἐξ ἀντικειμένου *ἀδύνατον σύμπτωσις τῆς ἀτομικῆς ὑπαρξῆς* ὀρίζει σχέσιν ἀντιμαχίας τὴν πρὸς τοὺς λοιποὺς ὑποκειμενικὴν σχέσιν: ὁ διεκδικούμενος ἀτομικὸς στόχος εἶναι ὁλος ὁ χῶρος γιὰ ὅλο τὸν χρόνον (τίποτε λιγότερο — ὥστε ν' ἀπομένει κατὰ γὰρ κάποιον ἄλλον)!

Νὰ λοιπὸν πῶς (καὶ) σὲ τοῦτο τὸ ποῖμα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσι τῶν τεσσάρων πρώτων στίχων (ἄριστη ποίησις ἀλλ' εἰσηγητικὴ στὸ θέμα — ὄχι ποίησις - ὑψηλὸ νόημα) ὁ Καβάφης μᾶς λέγει ξανὰ θεότρελλα πράγματα:

*στὲς κρίσιμες στιγμὲς θὰ ξαναβρίσκω
τὸ πνεῦμα μου σὰν πρὶν ἀσκητικό.*

Ἄκου «σὰν πρὶν»! Ἀλλ' ἂν ὁ Μυρτιάς δὲν μᾶς κοροϊδεύει, ἂν «πρὶν» ἦταν ὄντως ἀσκητικὸ τὸ πνεῦμα τοῦ, μὲ ποῖο πνεῦμα ἔλαβε τὴν... ἱστορικὴ ἀπόφασιν; Μὲ τό... ἀσκητικό; Μὲ τὸ «ἀσκητικὸ πνεῦμα» μελέτησε λογάριασε προγραμματίσει

*τὸ σῶμα τοῦ στὲς ἡδονὲς νὰ δώσει
στὲς ἀπολαύσεις τὲς ὀνειρεμένες,
στὲς τολμηρότερες ἐρωτικὲς ἐπιθυμίες
στὲς λάγνες τοῦ αἱματός τοῦ ὁρμές; χωρὶς
κανέναν φόβο*

μάλιστα — ὅπως τὸ συνηθίζουν οἱ... δειλοί; Κι ἀκόμα, πῶς ἀπεβλήθη, πότε, πῶς.. μπαίνει στὸ ψυγεῖο τό... ἀσκητικὸ πνεῦμα (ἀσκητισμός ἴσον ἐγκράτεια, χαλιναγώγησις ὁρμῶν, παθῶν, ὀλιγάρκεια, ἀποχή); Καὶ πῶς ἀνακαλεῖται ἀπ' τὴν... κατάψυξι, πῶς «*ξαναβρίσκεται*» τὸ ἀσκητικὸ πνεῦμα ὅταν θὰ ῥθει ἡ σειρά τῶν παθῶν (πάθος ἴσον ἐξάρτησις) νὰ μποῦν στὸ ψυγεῖο — μὰ τὸ φαντάζεσθε πῶς ὁ ἐξαρτημένος θὰ πιάνει τὴν ἐξάρτησιν ἀπ' τὸ γιὰ καὶ καὶ θὰ τὴν κρεμάει στὸν καλόγηρο — «Κάτσε κεῖ, κυρία Ἐξάρτησις», θὰ τῆς λέγει, «ὥς ποῦ νὰ σέ... ξαναχρευσθῶ»...

Ἐξ ἄλλου, καθὼς

δυναμωμένος μὲ θεωρία καὶ μελέτη

μπορεῖ νὰ ῥναι κανεὶς μόνον κατὰ τὸ πνεῦμα, τεκμαίρεται βέβαιον πῶς θεωρία καὶ μελέτη (μποροῦν νὰ) δυναμώνουν αὐτὸν ποὺ κυριαρχικὸ μέλημά τοῦ εἶναι τὸ νὰ δώσει «*στὲς ἡδονὲς*» (ἀπολαύσεις, ἐπιθυμίες, ὁρμές) ὄχι τὸ σῶμα ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ! Βέβαια — ψιλὰ γράμματα — σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν θὰ ἔχουμε ὄχι τὸν ἡδονιστὴ, Συβαρίτη, ἐπικούρειον, ἐκδοτον, ἀκόλαστον, ἐκλυτον, ἀλλὰ τὸν ἀκεραιούμενον, αὐτὸν ποὺ ἀπορροφᾷ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἢ προσπάθει νὰ μὴ τοῦ λείπει ἢ περισσεύει τίποτε — ἡ Ἀρετὴ!

Μόνον θυμηδῖαν λοιπὸν μπορεῖ νὰ προκαλεῖ ἡ διακήρυξις

ἐγὼ τὰ πάθη μου δὲν θὰ φοβοῦμαι σὰν δειλός.

Γιατὶ τὰ πάθη (ἀκατανίκητη ἔξις - κλίσις, ἀρρώστια, ἐλάττωμα, παραφορά, μανία) τὰ φοβοῦνται καὶ τ' ἀποφεύγουν ἀκριβῶς οἱ γενναῖοι, αὐτοὶ ποὺ ξανοίγονται στοὺς Μεγάλους Καιροὺς, στὸ Μέγα Ἑρεβος, στὸν Ἑσὼ Ζόφο —φαντάζεστε ἄνθρωπο νὰ μεθάει, χαρτοπαίζει, ἀνναιζεται, ἐκθηλύνεται, καπνίζει... πίπα ἀπό... γενναιότητα;

Τρελλὰ λοιπὸν αὐτὰ τοῦ Καβάφη, «κουφά». Ἄλλο ποὺ ἡ μεγάλη τέχνη τοῦ ὑπερκαλύπτει καὶ χαζομάρα καὶ τρέλλα καὶ πρόκλησιν: Ἑβδομήντα τεσσάρων χρονῶν ποίημα, «Τὰ ἐπικίνδυνα», καὶ μιὰ ματιὰ ποὺ νὰ τὸ εἶδε σωστὰ δὲν ὑπέπεσε στὴν ἀντίληψί μου. Καὶ νὰ 'μαστε γεμάτοι... ἀνεπανάληπτους!..

Ἀνάλογα θὰ μπορούσαμε νὰ εἰποῦμε καὶ γιὰ ἓνα δυὸ ἀκόμα ποιήματα τῆς περιόδου. Λογυχάριν τὸ «Ἀπολείπειν ὁ Θεὸς Ἀντώνιον». Σ' αὐτὸ ἡ προσπάθεια τοῦ Καβάφη ἐπισημαίνεται στὸ ἐγγεῖρημα νὰ ὑποστηρίξει πῶς ἡ εὐθύνη του (γιὰ

*τὴν τύχη του ποὺ ἐνδίδει πιά, τὰ ἔργα του
ποὺ ἀπέτυχαν, τὰ σχέδια τῆς ζωῆς του
ποὺ βγήκαν ὅλα πλάνες...)*

δὲν εἶναι εὐθύνη ἀλλά... γενναιότης! Ὅμως ἡ γενναιότης δὲν εἶναι στὸ νά... «ἀξιώνεσαι μιὰ τέτοια πόλι», ἢ νὰ τὴν ἀποχαιρετᾷς ἀπαθῆς (πρᾶγμα ἀδύνατον ἀκριβῶς γιὰ τοὺς ἔχοντας αὐτὴ τὴν ἀντίληψιν περὶ γενναιότητος!), ὅταν τὴ χάνεις! Εἶναι στὸ νὰ προδιαγράψεις τὴν τύχη σου τέτοια, ὥστε νὰ μὴ ἀποτύχουν τὰ ἔργα σου, νὰ μὴ βγαίνουν πλάνες τὰ σχέδια τῆς ζωῆς σου...

Μπάστα, ἀρκετὰ, φθάνει. Τὸ ξαναλέμε: Λόγος ἀριστουργηματικὸς —ἀν φυσικὰ δὲν δεχθοῦμε ἀπαράιτητο τὸ λόγον, τὴ φιλοσοφικὴ θεμελίωσιν (ἔτσι ποὺ νὰ μὴ διαμοχλεύεται κάποτε ἓνα Σύμπαν ἀπὸ μιὰ ὀδοντογλυφίδα).

Μὰ νὰ ποῦ, θαρρῶ, φθάνουμε πιά στὴν «ΙΘΑΚΗ».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1) Ἄγυθὰ, μέσα καὶ διαικισίες εἶναι χώρος —ἀδιφόρος τοῦ ἄν ὁ ἄνθρωπος σταθμίζει σωστὰ ἢ ὄχι τὸ θετικόν.

2) *Δαυλὸς*/39, σελ. 2017: «... —τελικὰ ὁ πραγματικὸς μας σκοπός, δὲν εἶναι μόνον ὁ,τι ἐπιδιώκουμε, ἀλλὰ καὶ ὁ,τι δὲν ἀποποιούμεθα...».

3) Στὸ ποίημα «Ἡ πόλις» τὸ ἀντίστοιχο τῶν δυὸ αὐτῶν λέξεων εἶναι τὸ «Δὲν ἔχει πλοῖο γιὰ σέ, δὲν ἔχει ὁδὸ»· στὸ ποίημα «Ἡ Σατραπεία» εἶναι οἱ στίχοι

*τὸν ἔπαινο τοῦ Δήμου καὶ τῶν Σοφιστῶν
τὰ δύσκολα καὶ τ' ἀνεκτίμητα Εὐγε*

...
καὶ τί ζωὴ χωρὶς αὐτὰ θὰ κάμεις,

ἄλλο ποὺ τὴν κάνουνε κάποτε μάλιστα... σπέσιαλ - μερίμνη τοῦ Μεγάλου Βασιλέως: «...παρέσχεον αὐτῷ πολλὰ πολῦτιμα δῶρα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τρεῖς πόλεις: Μαγνησίαν μὲν ἄρτον, ἢ προσέφερε πεντήκοντα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ, Λάμψακον δὲ οἶνον... Μυοῦντα δὲ ὄψον...».

ΝΙΤΣΑ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ — ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ

Ἑλληνικὴ καὶ σύγχρονη ἀντίληψη περὶ μουσικῆς

Μὲ τὸν ὄρο μουσικὴ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐννοοῦσαν τὴν ἐπίδοση σὲ κάθε τέχνη τελοῦσα ὑπὸ τὴν προστασία τῶν Μουσῶν, ἰδιαίτερα δὲ τὸν συνδυασμὸ μέλους καὶ ποιήσεως ἢ μέλους καὶ ὀρχήσεως. Ὁ ὄρος μουσικὴ, ὅπως τὸν ἐννοοῦμε σήμερα, δηλαδὴ ἡ ἀνεξάρτητη τέχνη, ποὺ ἔχει σὰν μοναδικὸ ὕλικό της τὸν ἦχο, ἐμφανίζεται τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα. Ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα τὰ κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὰ μουσικὰ ὄργανα, δηλαδὴ ἡ λύρα, ἡ κιθάρα καὶ ὁ αὐλός, ἔχουν ἐξελιχθῇ σὲ ὑψηλὸ βαθμὸ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴ καὶ τὴν τεχνικὴ τους, ἐνῶ ἔχουν ἤδη ἐμφανισθῇ ἐμπνευσμένοι ἐκτελεστὲς καὶ συνθέτες καθὼς καὶ θεωρητικοὶ μελετητὲς τῆς μουσικῆς ἐν γένει, ποὺ ἔθεσαν καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς της βάσεις. Παρ' ὅτι σώζονται ἐλάχιστα λείψανα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς, ποὺ μάλιστα ἀνήκουν στοὺς σχετικὰ ὕστερους χρόνους, ἐν τούτοις ἔχουμε πολλὰ στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐκτέλεση καὶ ἐρμηνεία της. Ἡ «μεγάλη» ἐποχὴ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς εἶναι ἡ ἀρχαϊκὴ καὶ ἡ πρὶν ἀπὸ αὐτὴν, κατὰ τὴν ὁποία ἐμφανίσθηκαν οἱ μέγιστοι μουσικοὶ Ὀρφεύς, Ἀρίων, Ἀμφίων, Μαρσύας, Τέρπανδρος καὶ ἄλλοι.

Οἱ Ἕλληνες διεπίστωσαν πολὺ ἐνωρὶς τὶς ἐπιδράσεις καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μουσικῆς ἐπάνω στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Φαντάσθηκαν τὸν Ὀρφέα νὰ μαγεύει μὲ τὴν λύρα του τὰ ἄγρια θηρία καὶ τὰ δένδρα, καθὼς λένε δὲ ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἀκόμη καὶ τὶς πέτρες. Ἐπίσης, ὁ Ὀρφέας ἀκολούθησε τοὺς Ἀργοναῦτες στὴν Κολχίδα, γιὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνει μὲ τὴν μαγεία τῆς μουσικῆς καὶ νὰ καταπαύει τὶς μεταξὺ τους ἐριδες, τέλος δὲ ὁ μέγας μουσικός κατ' ὀρθὴν νὰ κατέβῃ μέχρι τὸν Ἅδη, ἱκανότητα ποὺ κατὰ τὸν ἀρχαῖο μῦθο τοῦ ἔδωσε ἡ διεισδυτικὴ καὶ ἀκαταμάχητὴ δύναμη τῆς μουσικῆς.

Οἱ Πυθαγόρειοι πρῶτοι διετύπωσαν τὴν θεωρίαν περὶ καθάρσεως καὶ θεραπείας τῆς ψυχῆς μέσω τῆς μουσικῆς, γιατί πίστευαν ὅτι αὕτῃ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τὴν καταπραΰ-

νει, νὰ τὴν ἐξαγνίζει καὶ νὰ τὴν ἀφυπνίζει ἐπενεργώντας στὸ ἄλογο μέρος αὐτῆς, δηλαδὴ σ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ποὺ δὲν πειθαρχεῖ στὸν λόγο, στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν φιλοσοφία. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς λειτουργίας της ἡ μουσικὴ ἔχει σπουδαία θέση στὴν παιδεία τῶν Πυθαγορείων. Τὴν δημιουργικὴ δύναμη τῆς μουσικῆς κατενόησαν οἱ Ἕλληνες, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν μῦθο τοῦ Ἀμφίων, ποὺ μὲ τὸν ἦχο τῆς κιθάρας τοῦ ἔκτισε τὰ τεῖχη μὲ τὶς ἐπτὰ θύρες τῶν Θηβῶν.

Ἕνα κοινὸ σημεῖο μεταξὺ τῶν Ὀρφικῶν, Πυθαγορείων ἀλλὰ καὶ τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἡ χρῆση καὶ ἡ ἰδέα τῆς *ἐπωδῆς*. Θεωροῦσαν ὅτι τὸ ἠθικὸ καὶ θεραπευτικὸ ἔργο τοῦ ἦχου ἐπιτελεῖται μὲ τὴν μορφὴ ἐπωδῆς προερχόμενης συνήθως ἀπὸ τοὺς ἐπικούς ποιητὲς. Τὴν ἱαματικὴ δύναμη τῶν ἐπωδῶν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ θεραπεύουν καὶ ἀσθένειες τοῦ σώματος, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχουμε συχνὲς ἀναφορὲς στὴν ἀρχαία παράδοση. Στὴν *Ἰλιάδα* ἀναφέρεται ὅτι σταμάτησε τὸ αἷμα ἀπὸ τὴν πληγὴ τοῦ Ὀδυσσεύς μὲ ἐπωδὲς ποὺ τραγουδήθηκαν ἀπὸ τοὺς γιουὺς τοῦ Αὐτόλυκου.

Οἱ Ἕλληνες μελέτησαν μὲ λεπτομέρεια τὶς ἐπιδράσεις τῆς μουσικῆς ἐπάνω στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἀναλόγως τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρα της, τοῦ «ἠθους» της καὶ καθώρισαν σὲ ἄδρες ἀλλὰ καὶ σὲ λεπτεῖς γραμμὲς τὶς ἀποχρώσεις καὶ τὰ συναισθήματα ποὺ ἐκφράζει. Ἐτσι, διέκριναν τὸ ἦθος τοῦ μέλους σὲ διασταλτικὸ (μεγαλοπρεπές, ἀνδροπρεπές, ἡρωϊκόν), συσταλτικόν (ταπεινόν, θηλυπρεπές), ἡσυχαστικόν (ὑμνητικόν, ἐγκωμιαστικόν, συμβουλευτικόν) καὶ τὸ ἦθος τῶν ἁρμονιῶν σὲ *δωριστὶ* (ἀνδρῶδες, μεγαλοπρεπές, ὀρμητικόν, ἀξιοπρεπές, σταθερό), *ὑποδωριστὶ* (ὑπερήφανο, πομπῶδες), *φρυγιστὶ* (ἐμπνευσμένο, ἐνθουσιαστικόν, ἐρεθιστικόν, συναισθηματικόν), *ὑποφρυγιστὶ* (σκληρό, αὐστηρό, κομψόν), *λυδιστὶ* (ἀπαλό, εὐχάριστο), *ὑπολυδιστὶ* (βακχικόν, φιλήδονο, μεθυστικόν) κ.ο.κ. Κατόπιν αὐτῶν, ἦταν φυσικὸ ἡ τέχνη τῆς μουσικῆς νὰ προα-

χθῆ ἀπὸ μέσον ἐξυπηρετήσεως μαγικῶν καὶ θεραπευτικῶν σκοπῶν σὲ μέσον ἐξυμνήσεως τῶν θεῶν, ψυχαγωγίας καὶ ἐκφράσεως τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὶς ἐορτὲς καὶ κατὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ.

Ἄλλὰ τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα θεώρησε ὅτι ἡ μουσικὴ μὲ τὴν τεράστια καὶ ἀνεξάντλητη ἡθικὴ τῆς δύναμη καὶ μὲ τὴν ἱκανότητά της νὰ προκαλεῖ δυνατὲς ψυχικὲς ἐντυπώσεις, θὰ εὗρισκε τὴν καταξίωσή της ἂν ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ παιδαγωγικοὺς σκοποὺς. Ἡ ἔμφυτη πλαστικὴ διάθεση τῶν Ἑλλήνων, αὐτὴ ποὺ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν πέτρα ἔφτιαξε ρυθμὸ, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ χάος ἔφτιαξε ἁρμονία, χρησιμοποίησε τὸν ἦχο, γιὰ νὰ διαπλάσει ἀνθρώπους ἱκανοὺς καὶ κατάλληλους, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν ἁρμονικὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινότητος. Εἶναι γνωστὸ, ὅτι ἤδη ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία οἱ νέοι ἐλάμβαναν μουσικὴ παιδεία, ποὺ συνεχιζόταν μέχρι τέλους τῆς παιδεύσεώς των.

Ὁ Πλάτων, θεώρησε ὅτι ὁ βασικὸς σκοπὸς ὑπάρξεως τῆς πολιτείας εἶναι νὰ διαπλάσῃ τὸ ἄτομο σὲ προσωπικότητα τελεία καὶ ἀγαθὴ. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μέσω τῆς παιδείας, ἡ ὁποία θὰ στρέψει τὸ βλέμμα τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀλήθεια, θὰ ἐλευθερώσει τὸ ἄτομο ἀπὸ τὰ δεσμὰ ποὺ τὸ κρατοῦν μέσα στὸ σπῆλαιο τῶν σκιῶν καὶ θὰ τὸ βοηθήσει νὰ γνωρίσει τὴν ὑψίστη ἰδέα, τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος θεωρεῖ τὴν μουσικὴ ὡς σοβαρὸ μέρος τῆς παιδείας τῶν νέων. Ἐν ὧν αὐτοῦ τοῦ προορισμοῦ τῆς ἡ μουσικὴ ποὺ θὰ διδάσκει, θὰ πρέπει νὰ εἶναι αὐστηρὰ ἐπιλεγμένη ὡς πρὸς τοὺς *τρόπους* τῶν ᾠδῶν καὶ τῶν μελῶν. Ἐνδείκνυνται οἱ ᾠδὲς ποὺ καλλιεργοῦν τὸ ἀνδροπρεπὲς ἦθος καὶ τὸ ἥρωϊκὸ στοιχεῖο τῶν ἐκπαιδευομένων, ἐνῶ θὰ πρέπει νὰ ἀποφεύγονται οἱ θηλυπρεπεῖς καὶ μαλακὲς ᾠδὲς ποὺ βλάπτουν τὴν ψυχὴ. Συνεπῶς, συνιστῶνται οἱ δωριστὶ καὶ φρυγιστὶ ἁρμονίες καὶ ἀπαγορεύονται οἱ λυδιστὶ, ἱαστὶ καὶ συντονολυδιστὶ.

Ὁ Πλάτων ἔζησε σὲ μία ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ μουσικὴ ἀρχίζει νὰ παρακμάζει ἐξ αἰτίας νεωτερισμῶν καὶ ἀκροτήτων ποὺ εἰσέγαγαν οἱ σύγχρονοί του μουσικοί. Μία ἀπὸ τὶς νέες τάσεις εἶναι τὰ πολυφωνικὰ καὶ

πολύχορδα ὄργανα, τὰ ὁποῖα ὁ φιλόσοφος καταδικάζει, διότι δὲν εἶναι λιτά, κόσμια καὶ σεμνά. Συνιστᾷ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀπόλλωνος, δηλαδή τὴν λύρα καὶ τὴν κιθάρα γιὰ τοὺς ἀστoὺς καὶ τὴν σύριγγα, ἕνα εἶδος αὐλοῦ τοῦ Πάνα, γιὰ τοὺς ἀγρότες καὶ βοσκούς. Ἀπορρίπτεται ὁ αὐλὸς καὶ τὰ παναρμόνια, ποὺ εἶναι παραγωγοὶ πολλῶν ἡχῶν καὶ οἱ αὐλητὲς δὲν ἔχουν θέση στὴν πλατωνικὴ πολιτεία. Ἡ ἀποψή του εἶναι ὅτι ἡ γνήσια ἀπὸ τὴν κακὴ μουσικὴ δὲν διακρίνονται ἀπὸ τὴν ἡδονὴ ποὺ προκαλοῦν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἡθοπλαστικὴ καὶ παιδαγωγικὴ τους ἀξία. Ἐπίσης καταδικάζει τοὺς ποιητὲς ποὺ βάζουν σὲ μέτρο στίχους χωρὶς συνοδεία μουσικῆς καὶ τοὺς μουσικοὺς ποὺ συνθέτουν χωρὶς τὴν συνοδεία λόγου, πρὸς χάριν τοῦ ἐπιδέξιου καὶ γρήγορου παιξίματος τοῦ ὄργανου καὶ μόνον. Ὁ μεγάλος φιλόσοφος θεωρεῖ ὅτι τῆς μουσικῆς παιδείας τῶν πολιτῶν πρέπει νὰ ἐπιληφθοῦν σοφοί, ποὺ μὲ τὴν βοήθεια καλῶν μουσικῶν καὶ ποιητῶν θὰ ἐκλέγουν τὴν μουσικὴ ποὺ προορίζεται γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῆς νεότητος.

Γενικά, ὁ Πλάτων παραμένει πιστὸς στὴν τέχνη τῶν παλαιότερων μουσικῶν καὶ διδασκάλων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸν Δάμωνα σέβεται περισσότερο, ποὺ εἶχε ἦθος αὐστηρὸ καὶ ἀνδροπρεπές. Θεωρεῖ ὅτι εἶναι τόσο μεγάλη ἡ ἐπίδραση τῆς μουσικῆς στὴν ψυχὴ τῶν πολιτῶν, ὥστε οἱ καινοτομίες στὸν τομέα αὐτὸν ἐπιφέρουν ἀλλαγὲς καὶ στὰ πολιτικὰ ἥθη: *«οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι, ἀνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὡς φησὶ τε Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι»*.

Ἡ πολιτικὴ παρακμὴ καὶ ἡ ἐξαχρείωση τῶν πολιτικῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλάτωνος στὴν Αθήνα ἐξηγεῖται ὡς συνέπεια τῆς *«ἀμούσου παρανομίας»*, δηλαδή τῆς παραβάσεως τῶν νόμων τῆς μουσικῆς. Οἱ τὸ πρῶτον παρανομήσαντες ἦσαν ποιητὲς μὲ δημιουργικὴ κλίση μὲν περὶ τὴν μουσικὴ, οἱ ὁποιοὶ ὅμως δὲν ἀκολούθησαν τὸ *«δίκαιον»* καὶ *«νόμιμον»* τῆς Μούσης, δηλαδή ἀφ' ἐνὸς τὴν ἁρμονία μεταξὺ μουσικῆς ὕλης καὶ μουσικῆς μορφῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ περὶ τὴν μουσικὴ νενομισμένα καὶ

διατεταγμένα. Οἱ ποιητὲς αὐτοὶ ἀνέμειξαν τὰ μουσικὰ εἶδη μεταξύ των, δηλαδή τοὺς θρήνους μὲ τοὺς ὕμνους, τοὺς παιᾶνες μὲ τοὺς διθυράμβους, ἐνῶ ὡς τότε τὰ διάφορα εἶδη τῶν ᾠδῶν ἦταν σαφῶς ἀπ' ἄλλήλων διακεκριμένα μὲ αὐστηρὴ ἀντιστοιχία μεταξὺ μουσικῆς ὕλης καὶ μουσικῆς μορφῆς τῆς ᾠδῆς. Οἱ μουσικοὶ αὐτοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ ἀξία τῆς μουσικῆς κρίνεται ἀπὸ τὸν ἀκούοντα ἐπὶ τῇ βύσει τῆς ὑποκειμενικῆς ἡδονῆς. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ εἰσῆχθη ἡ παρανομία στὴν μουσικὴ καὶ τὸ πλῆθος ἔπαυσε νὰ σέβεται τοὺς αἰώνιους μουσικοὺς νόμους, ἐνόμισε δὲ ἐπὶ πλέον ὅτι μπορεῖ νὰ κρίνει τὰ ἔργα τῆς μουσικῆς καὶ τῆς τέχνης ἀνάλογα μὲ τὴν ἐντύπωση ποὺ τοῦ προκαλοῦν. Οἱ ἀκροατὲς ἔκαναν θορυβώδεις κρίσεις καὶ κατέληγαν σὲ ἀνάγωγες ἀποδοκιμασίες ἢ ἐπιδοκιμασίες ἥτοι «τὴν ἐν τῇ τέχνῃ ἀριστοκρατίαν ἀντικατέστησεν ἡ πονηρὰ θεατροκρατία». Ὅμως ἡ πλάνη τοῦ πλῆθους ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ κρίνει ἔγκυρα τὴν μουσικὴ ἔδωσε τὴν θέση της στὴν πλάνη ὅτι τὸ πλῆθος εἶναι σοφόν.

* * *

Ἀλλά, ἂν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ μουσικὴ κατῴρθωνε νὰ ἐξημερώνει ἀκόμη καὶ τὰ ζῶα, γιατί σήμερον δὲν κατορθώνει νὰ ἐξημερώσει οὔτε τοὺς μουσικοὺς; Ἐχασε, ἄρα, ἡ μουσικὴ μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων τὴν ἐλευθερωτικὴν, ἐξαληθευτικὴν καὶ ἐν γένει τὴν εὐεργετικὴν τῆς δύναμη, αὐτὴν ποὺ οἱ Ἕλληνες φαντάσθηκαν ὡς πλαστοουργὸ τοῦ καλοῦ ἀγαθοῦ πολίτη ἢ εὐθύνεται γι' αὐτὸ ἡ σημερινὴ διαμετρικὰ ἀντίθετη θεωρησις τῆς μουσικῆς ἐν σχέσει μὲ τὴν Ἑλληνικὴν;

Ἡ αἰτία θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν ἐπικράτηση τοῦ ὠφελιμισμοῦ καὶ τοῦ δόγματος στὰ μουσικὰ πράγματα. Ἡ ἄσκηση τῆς τέχνης τῆς μουσικῆς ἔχει λάβει καθαρὴ μορφή ἐπαγγέλματος, πράγμα ποὺ καθιστᾷ ἀναπόφευκτὴ τὴν φθορὰ της. Ὁ ἐπαγγελματίας μουσικὸς συνήθως δὲν συναισθάνεται τὴν παιδαγωγικὴ ἀποστολὴν τοῦ καὶ συνεπῶς τὴν πολιτικὴν εὐθύναν τοῦ καὶ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὶς ἐπιδράσεις τῆς μουσικῆς τοῦ στὸ ἀκροατήριον. Ἀντιθέτως ἡ ἐπιδόξῃ του εἶναι νὰ προκαλεῖ εὐχαρίστηση

στοὺς πολλοὺς καὶ προσπαθεῖ νὰ συμμορφώνεται μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντος ὅπου ζῇ. Ἐπίσης, αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ κολακεύει τὸ ἀκροατήριόν του, νὰ κατεβαίνει στὴν στάθμην τοῦ ἄκριτου ὄχλου, συχνὰ δὲ νὰ διεγείρει καὶ τὰ κατώτερα ἐνστικτὰ του. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπιδόξῃ προβολῆς μέσω τῆς μουσικῆς ἐξαναγκάζει τὸν μουσικὸ νὰ μετέλθει συνήθως ἀθέμιτα μέσα καὶ νὰ ἀσκήσῃ τὴν τέχνην κατὰ τρόπον ὥστε τὸ ἀκροατήριον οὐδόλως νὰ ὑφίσταται τὶς εὐεργετικὰς μουσικὰς ἐπιδράσεις καὶ νὰ μὴν τοῦ μένει παρὰ νὰ θαυμάζει τὴν δεξιότητάν, ἐνὸς μάγου.

Στὴν ἐποχὴ μας, ἡ μεγάλῃ δύναμη τῆς μουσικῆς νὰ ἐπηρεάζῃ τὶς ψυχὰς ἔχει τεθεῖ στὴν ὑπηρεσίαν τῶν διαφόρων πολιτικῶν ἰδεολογιῶν, κομμάτων καὶ ἐξουσιαστικῶν σκοπιμοτήτων. Χρησιμοποιεῖται, γιὰ νὰ διαστρέφῃ τὴν ψυχὴν, ὥστε νὰ διευκολύνεται ἡ μαζοποίηση τῶν ἀτόμων καὶ ὄχι γιὰ νὰ διαμορφώσῃ ἐλεύθερες συνειδήσεις. Ἐτσι ἔχει προκύψῃ ἡ λεγομένη «στρατευμένη τέχνη». Ἡ μουσικὴ εἶναι τὸ προσφορώτερον μέσον γιὰ νὰ περάσουν μηνύματα καὶ νὰ καλλιεργηθοῦν αἰσθήματα καὶ ἐντυπώσεις, ποὺ ἐξυπηρετοῦν σκοποὺς ξένους πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐξύψωση τῶν ἀτόμων. Τὸ κράτος ἀνέχεται ἢ προωθεῖ τύπους μουσικῆς ὅπως τὴν θηλυπρεπεῖαν, τὴν θρηνώδη, τὴν «ἐπαναστατικὴν» κ.λ.π. καὶ δὲν προβάλλει τὴν ἀνδροπρεπεῖαν, ἡρωικὴν κ.λ.π. μὲ προφανεῖς σκοποὺς.

Τὸ δόγμα τῶν νεωτέρων χρόνων «ἡ Τέχνη γιὰ τὴν Τέχνην» καὶ κατ' ἐπέκτασιν «ἡ Μουσικὴ γιὰ τὴν Μουσικὴν», ἀδιανόητον γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ἔχει ὀδηγήσει σὲ τεχνοτροπίες καὶ ἄπειρες καινοτομίας, ποὺ συχνὰ δὲν ἀποσκοποῦν παρὰ μόνον στὴν ἐπίδειξιν καὶ τὴν «ἄμουσο παρανομίαν» καὶ σχεδὸν πάντα ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν παιδευτικὴν τοὺς ἀποτελεσματικότητα. Τέλος ἔχει πραγματοποιηθεῖ πλήρης ἀποσύνδεσις τῆς τέχνης τῆς μουσικῆς ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς ἀστρονομίας, σχέσιν ποὺ ἀναγνώριζαν οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι. Κατὰ φυσικὴν συνέπειαν ἔπαυσε νὰ καλλιεργεῖται ἡ τάσις τῶν ἀτόμων πρὸς τὸ καλὸ καὶ ἀγαθὸ μέσω τῆς μουσικῆς.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ*

Σκέψεις με άφορμή τὸ «τελευταῖο» τῶν ὑπουργείων

Τελευταῖο λοιπὸν τῶν Ὑπουργείων, σύμφωνα μὲ τὸ «νέο κυβερνητικὸ σχῆμα», τὸ Ὑπουργεῖο Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας! Παραλίγο μάλιστα νὰ εἶχε καταργηθεῖ, ἂν δὲν ἀντιδρούσαν δι' ἐφοπλιστές. Ἀλλὰ καὶ σὲ προηγούμενα «κυβερνητικὰ σχήματα» μόλις καὶ μετὰ βίας κατεῖχε τὴν... προτελευταία θέση.

Εἶναι νὰ ἀπορεῖ κανεὶς καὶ νὰ μὴν ξέρει τί νὰ ὑποθέσει γιὰ τὴν ἡγεσία αὐτοῦ τοῦ τόπου. Καί' ὅχι βέβαια μόνο τῇ σημερινῇ, σοσιαλιστικῇ. Ἐρχονται στὸ νοῦ μου διάφορες σκέψεις, ὅταν, ταξιδεύοντας σὲ ποντοπόρα πλοῖα ἢ ἐργαζόμενος σὲ ναυτικές ἐταιρίες στὸ ἐξωτερικόν, ζοῦσα μακριὰ ἀπὸ τὸν Ἑλλαδικὸν χώρον καὶ πίστευα ὅτι ὁ σύγχρονος Ἑλληνισμὸς (παρὰ τὴν πρωτοφανῆ συρρίκνωσή του τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες) ἐξακολουθοῦσε νὰ διαθέτει τρεῖς τεράστιες δυνάμεις: α) τὴν πνευματικὴν τοῦ κληρονομιά, β) τὸν ἀπόδημο Ἑλληνισμό καὶ γ) τὴ ναυτιλία. Οἱ δυνάμεις αὗτὲς μὲ κατ'ἀλληλῇ καὶ πολὺπλευρῇ ἀξιοποίηση θὰ μπορούσαν ὄχι μόνο νὰ συμπαρίστανται σὲ δύσκολες στιγμές, ὅχι μόνο νὰ βοηθήσουν στὴ λύση οἰκονομικῶν καὶ ἀναπτυξιακῶν προβλημάτων τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσουν στὸν Ἑλληνισμό τὴ θέση ποὺ τοῦ ἀνήκει στὴ διεθνή κοινωνία.

Δυστυχῶς δὲν θὰ ἔταν ὑπερβολή, ἂν λέγαμε ὅτι ἡ ἡγεσία (μὲ τὴ γενικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου) αὐτοῦ τοῦ τόπου ποτὲ δὲν ἀξιοποίησε ὅσο θὰ ἔπρεπε τὶς δυνάμεις αὗτὲς. Τὸ Ἑλλαδικὸ κράτος ἄλλοτε σχεδὸν τὶς ἀγνοοῦσε, ἄλλοτε περιοριζόταν σὲ φραστικές μεγαλοστομίες γιὰ στενὴ οἰκονομικίστικὴ ἐκμετάλλευσή τους ἢ χρησιμοποίησή τους σὲ δύσκολες καταστάσεις καὶ ἄλλοτε τὶς ἀντιμετώπιζε μὲ μυωπικά, γραφειοκρατικὰ ἢ καὶ δογματικὰ κριτήρια, ποὺ εἰδικώτερα στὸν τομέα τῆς ναυτιλίας ἔτειναν νὰ ἀγγίζουν τὴν ἐχθρότητα.

Γνωρίζοντας τὴ σοβαρότητα τοῦ θέμα-

τος γιὰ τὸ ὁποῖο ξεκίνησα νὰ γράψω, νιώθοντας δέος μπροστὰ στὴν ἔκτασή του, ξέροντας ὅτι ἡ ἀνάπτυξή του δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ σὲ λίγες σελίδες, θὰ προσπαθῶ νὰ γράψω μερικές σκέψεις μου ὅσο μπορῶ πιὸ σύντομα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, γνωρίζοντας ἐπίσης ὅτι οἱ σκέψεις αὗτὲς μπορεῖ νὰ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ διάφορες δογματικὲς ἀπόψεις καὶ ὅτι λογοκρατικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ μπορεῖ νὰ χαρακτηριστοῦν «οὐτοπίες», παραπέμπω τὸν ἀναγνώστη, ποῦ θὰ σχηματίζει τὴν ἀντίληψη αὐτῇ, στὴν τελευταία παράγραφο τῆς σελίδας 1906 τοῦ *Δαυλοῦ* (τεῦχος 38, Φεβρ. 1985).

Ἀρχίζω μὲ τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ὁποία ταυτόχρονα εἶναι καὶ μιὰ τεράστια ὑποχρέωσή του πρὸς ὅλη τὴν ἄνθρωπότητα.

Ἡ πνευματικὴ μας κληρονομιά, ὁ Πολιτισμὸς μας, στὴν ἀτόφυσή, τὴν καθαρὴ μορφὴ του χωρὶς συνθετικά, χωρὶς δογματικὲς γαρνιτούρες καὶ χωρὶς τὰ λαϊκίστικα καραγκιοζιλίκια ποὺ «πολὺ φοριοῦνται τελευταῖα», εἶναι μιὰ ἐλπίδα, γιὰ νὰ ξεπεράσει ἡ ἀνθρωπότητα τὸν κίνδυνο αὐτοκαταστροφῆς. (Πρὸς ἀποφυγὴ κάθε παρεξηγήσεως: 1) γράφω *μιὰ* ἐλπίδα καὶ ὄχι «ἡ μοναδικὴ ἐλπίδα», ἀφήνοντας τὶς «μοναδικὲς ἐλπίδες» καὶ τὶς «μοναδικὲς ἀλήθειες» στὰ δόγματα καὶ 2) ἀναφερόμενος στὸν Ἑλληνισμό δὲν ἔχω κατὰ νοῦν οὔτε «περιούσιο λαόν» οὔτε «περιούσιο ἔθνος», ἄλλοι εἶναι οἱ κατὰ φαντασίαν ἢ σκοπιμότητα «περιούσιοι». Ὁ Ἑλληνισμὸς, εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι, ὑπῆρξε τρόπος ζωῆς, εἶναι Πολιτισμὸς, πέραν ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς φυλῆς, τοῦ γένους καὶ τοῦ ἔθνους, ὅρια ποὺ τοῦ ἐπιβλήθηκαν εἴτε ἀπὸ ὑποπτες σκοπιμότητες εἴτε ἀπὸ ἀνάγκες ἁμυνᾶς του).

Μιὰ ἐλπίδα λοιπὸν γιὰ νὰ βγεῖ ἡ ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὸ χάος ποὺ τὴν ἔχουν ρίξει οἱ

* Ὁ κ. Λευτέρης Μαρματσούρης εἶναι πλοίαρχος τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ καὶ γνωστὸς ποιητής (ἔχει ἐκδόσει ἕως τώρα τρεῖς ποιητικὲς συλλογές).

ἐξουσίες καὶ τὰ δόγματα καὶ νὰ μὴν καταλήξει στὴν κοινωνία τοῦ «μεγάλου Ἀδελφοῦ» τοῦ Ὁργουελ, εἶναι ἡ ἐπιστροφή, μὲ προσαρμογὴ βέβαια στὶς σημερινὲς συνθήκες, στὴν Ἑλληνικὴ σκέψη, στὸν Ἑλληνικὸ τρόπο ζωῆς.

Τὰ «Ὅκτὼ θανάσιμα ἁμαρτήματα τοῦ (σημερινοῦ) πολιτισμοῦ» τοῦ Κόνραντ Λόρεντς, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ ὁ πυρηνικὸς ὀλεθρος, δὲν ἔορκίζονται οὔτε μὲ τὴν ἱσορροπία τοῦ τρόμου οὔτε μὲ τὰ κινήματα εἰρήνης (καπελωμένα ἢ μὴ) οὔτε μὲ ἀγκαλιῶσματα τῆς Ἀκρόπολης. Ἡ μέσα στὸ μεγαλεῖο τῆς παρακμῆς δουλοποίηση τοῦ ἀνθρώπου στὶς συνεχῶς αὐξανόμενες ἀνάγκες τῆς καταναλωτικῆς του κοινωνίας ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ ἡ δυστυχία τῶν σκλάβων τῆς Νομενκλατούρας καὶ τῶν Γκούλαγκ — πρότυπο γιὰ τοὺς δογματικούς ἐξουσιαστὲς καὶ τοὺς δογματισμένους ἀνεγκέφαλους — ἀπὸ τὴν ἄλλη, θὰ μπορούσαν νὰ ἀποφευχθοῦν μὲ τὴν Ἑλληνικὴ σκέψη, τοῦ μέτρου, τοῦ γνῶθι σαυτὸν καὶ τοῦ μηδὲν ἄγαν, γιὰ νὰ βρεῖ ἡ ἀνθρωπότητα τὸ δρόμο τῆς.

Πόσο πραγματικὰ πλατὺ τομέα δράσεως καὶ ἐνδιαφερόντων θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἡ πνευματικὴ μας ἡγεσία. Ἄν...

Νιώθω τὴν ἀνάγκη νὰ σταματήσω ἐδῶ, ἀφήνοντας τὸν ἀναγνώστη νὰ δώσῃ στὸ θέμα τὶς προεκτάσεις ποὺ ἐκεῖνος θέλει καὶ μπορεῖ. Ἄν συνέχιζα, θὰ ἔπρεπε νὰ γράψω γιὰ δογματικὲς τυφλώσεις μεγάλου ποσοστοῦ τῶν πνευματικῶν μας ταγῶν, γιὰ χωρὶς αἰδῶ ἀλληλολιβανίσματα, γιὰ βραβεύσεις πορνογράφων, γιὰ τάισμα τοῦ λαοῦ μὲ πνευματικὰ ἄχυρα καὶ γιὰ ἓναν «προοδευτικὰ» αὐξανόμενο βομβαρδισμό ἐντονης λαϊκίστικης νοοτροπίας καὶ «τέχνης», ποὺ ὑποβιβάζει συνεχῶς τὴ διανοητικὴ καὶ αἰσθητικὴ στάθμη τοῦ λαοῦ, κύνοντάς του καταστροφῆς ποὺ δὲν θὰ μπορούσε νὰ τοῦ κάνει ὁ χειρότερός τύραννος.

Ἡ δευτέρη ἀπὸ τὶς δυνάμεις ποὺ ἀνέφερα εἶναι ὁ Ἀπόδημος Ἑλληνισμός.

Ὅταν ζῆς πάντοτε στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, ἡ γνωριμία σου μὲ τοὺς ἀπόδημους περιορίζεται στοὺς τυχόν συγγενεῖς ἢ γνω-

στοὺς ποὺ ἔχεις ξενητεμένους, στὶς μεγαλοστομίες τῶν ἐπισήμων γιὰ τὸν Ἀπόδημο Ἑλληνισμό, στὰ ρεπορτάζ ἐφημερίδων - ραδιοφώνου - τηλεοράσεως καὶ στὸ «μεταναστευτικὸ συνάλλαγμα», γιὰ τὸ ὁποῖο συχνὰ διαβάσεις στὶς οἰκονομικὲς στήλες ἢ ἀκούς ἀπὸ τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως.

Κάποια ταξίδια σου ἀναψυχῆς, ἐργασίας ἢ ἀνάγκης στὸ ἐξωτερικὸ σοῦ ἐπιτρέπουν νὰ δεῖς ἀπὸ κοντὰ μερικοὺς ἀπόδημους τοῦ τόπου ποὺ ἐπισκέπτεσαι, ἀλλὰ ποὺ καιρὸς νὰ τοὺς ζῆσεις, νὰ πονέσεις γι' αὐτοὺς, νὰ σκεφτεῖς — εἶναι τόσα πολλὰ τὰ ἀξιοθέατα, τὰ ἐνδιαφέροντα, τόσες οἱ ἀσχολίες ἢ ἀνάγκες καί, συνήθως, λίγος ὁ χρόνος.

Πολὺ διαφορετικὰ βλέπεις τὸν ἀπόδημο, ὅταν τὸν συναντᾷς μπρῶστά σου ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, ἀπὸ λιμάνι σὲ λιμάνι, σ' ὅλο τὸν Κόσμο. Ὅταν ριγῇσεις σὲ μιὰ μεγαλειώδη παρέλαση στὴν πέμπτη λεωφόρο τῆς Νέας Ὑόρκης, ὅταν ξαφνιάζεσαι ἀκούγοντας τριγύρω τὴ γλῶσσα σου στὴ Μάρκετ - στρήτ τοῦ Μόντρεαλ, ὅταν περπατώντας στὴν Ἀστόρια διαβάσεις τὶς ταμπέλες τῶν μαγαζιῶν γραμμένες Ἑλληνικὰ (στὴν Ἑλλάδα γράφουμε τὶς πιὸ πολλὰς ἐπιγραφὰς ξενικά.. ἐξευγενιζόμενοι σουσουδοειδῶς). Ὅταν βρεθεῖς καὶ γιορτάσεις μαζί τους στὶς συνεστιάσεις - γλέντια του, στὸ Σίδνεϋ, στὴ Σαβάννα, στὸ Μασάιο κι ὅπου ἄλλοι. Ὅταν στὶς τοπικὲς Ἑλληνόφωνες ἐφημερίδες τοὺς διαβάσεις στὴ στήλη «κοινωνικά» τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες τους. Ὅταν σὲ κάποιο μικρὸ ξένο λιμάνι ὁ πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος σοῦ φέρει στὸ πλοῖο ἓνα τσοῦρμο Ἑλληνόπουλα, ποὺ γεμάτα χαρὰ πιστεύουν ὅτι ἦρθαν σ' ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἑλλάδα πατώντας τὴ λαμαρίνα τοῦ μ' Ἑλληνικὴ σημαία φορτηγοῦ — κι ἀκούγοντάς τα νὰ θαυμάζουνε μερικὰ καντράκια μὲ Ἑλληνικὰ τοπία, τὰ ξεκρεμάς καὶ τοὺς τὰ δίνεις. Ὅταν, τέλος, τὴν ὥρα ποὺ σαλπάρεις, μετὰ ἀπὸ εἰκοσαήμερη παραμονή, σ' ἄλλο μικρὸ λιμάνι εἶναι γεμάτη ἡ προβλήτα ἀπ' τὴν Ἑλληνικὴ παροικία, ποὺ ἔζησες μαζί της αὐτὲς τὶς μέρες, σοῦ κουνοῦν τὰ μαντήλια κι ἐσύ, μὲ φωνὴ ποὺ τρέμει ἀπὸ συγκίνηση, τοὺς ἀποχαιρετᾷς

ἀπ' τὰ μεγάφωνα, καθώς ἀπομακρύνεται τὸ πλοῖο.

Τότε (ιδιαίτερα ἂν μετὰ ἀπὸ κάθε συντομῆς, ἀλλὰ καὶ κάθε φορά διαφορετικῇ, ἐπαφῇ σου μὲ τοὺς ἀπόδημους ἔρχεται ἓνα πολυήμερο ταξίδι στὸν ὠκεανό, κι ἂν ξεπερνῶς τὴν πνευματικὴ ἀδρανοποίηση πού φέρνουν ἡ ρουτίνα κι ἡ ἀνία του), τότε σὲ πιάνει μεράκι, σοῦ γίνεται πᾶθος καὶ σκέπτεσαι, φαντάζεσαι, ψάχνεις. Ἄλλοτε ψάχνεις τίς αἰτίες πού δημιουργήσανε τοὺς ἀπόδημους. Τὰ περὶ «δαιμονίου τῆς φυλῆς», ψέμματα καὶ ὠραιοποιημένους δικαιολογίες. Τὰ περὶ «τάσεως φυγῆς», περιορισμένους μόνο ἀτομικὲς περιπτώσεις.

Ἀπόδημους τοὺς κάνανε ἡ φτώχεια τοῦ χωριοῦ ἢ τοῦ νησιοῦ τους καὶ οἱ ἔθνικες περικοπές. Χαμένες πατρίδες, πού παίχτηκαν στὰ ζάρια, ὅταν οἱ ἡγέτες εἶχαν διχάσει τὸ λαὸ καὶ τὸν εἶχαν ἀφιονίζει μὲ «ἐλλήν» καὶ «Ἀγκυρα», κι ἦρθαν τὰ σύνορα τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸν Εὐφράτη στὸ Αἰγαῖο, πρὸς ἱκανοποίηση πάντων τῶν ἐχόντων κάθε εἶδους συμφέρον ἀπὸ τὴ συρρίκνωση αὐτῇ, καὶ ἰδιαίτερα τῶν «φίλων» καὶ «προστατῶν». Ἄλλος διχασμός, ὅταν «προοδευτικοὶ λαοὶ» ἡγέτες παίζανε τὸ παιχνίδι τοῦ κόκκινου «πατερούλη», ἀλλὰ καὶ τῶν δυτικῶν ἀνταγωνιστῶν παρτεναῖρ του, κι ἔχασε ὁ τόπος τὸ τραῖνο τῆς ἀνάπτυξης. Ἡ δογματικὴ τύφλωση δὲν τοὺς ἄφησε νὰ δοῦν ὅτι παρόμοιο παιχνίδι εἶχε παίξει πρὶν δύο αἰῶνες καὶ μιὰ «μητερούλα» τοῦ τότε «μεγάλου ὀρθόδοξου γένους», ἀποβλέπουσα σὲ κάποια κληρονομιά, γιὰ νὰ πετύχει μ' ἓνα σμπάρο δυὸ τρυγόνια: τὸ λιγότεμα καὶ ἀδυνατίσμα τῶν κατ' εὐθείαν κληρονόμων καὶ τὸ ἔρπαγμα κάποιου κομματιοῦ τῆς Ὀθωμανίας.

Ἄλλοτε σὲ ποναίει ἡ συναισθηματικὴ πλευρὰ τοῦ ξενιτεμοῦ, φαντάζεσαι ἀποχωρισμούς σὲ μουράγια, καιροὺς πού ἡ ἐπιστροφή ἦταν ἀμφίβολη ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικοινωνία δύσκολη, φαντάζεσαι τὸν πρῶτο

καιρὸ στὰ ξένα χωρὶς γνώση γλώσσας, χωρὶς ἐφόδια. Κι ἡ νοσταλγία! Τὴν ἔχεις νιώσει κι ἐσὺ τὴ νοσταλγία παρὰ τὸ συχνό σου πῆγαιν' ἔλα στὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλοτε βλέπεις τὸν ἀπόδημο διαχρονικά, βοηθάει σ' αὐτὸ κι ὁ ναύτης ἀπ' τὴ Συρία, πού ἔχεις στὸ πλοῖο, μὲ τὴν Ἑλληνικὴ φάτσα, ἀλλὰ κι ὁ ἄλλος ὁ Πακιστανός, ὁ ψηλὸς καὶ ξανθός, τὸ χωριό του κοντὰ στὴν Ταξίλα, ὥρες κάθεσαι καὶ μιᾶς μαζί του, σοῦ λέει γιὰ τοὺς θρύλους τῆς περιοχῆς του, γιὰ τὴ σπηλιά καὶ τὸ κάστρο τοῦ Ἀλέξανδρου, γιὰ τὴ διάλεκτό τους πού ἔχει πολλὲς παλιὲς ρίζες — τὸ κάτω τὸ λένε «κάτα», τὸ φύγε «ντρόμου» (δρομέω-ῶ) — παίξεις μὲ τὸ χρόνο καὶ γράφεις ποιήματα γιὰ ἓναν «Ἑλληνισμό σὲ λανθάνουσα κατάσταση»* πολλὰ ἑκατομύρια, σκόρπια παντοῦ καὶ ἄγνωστα.

Ἄλλοτε πάλι σκέπτεσαι, πόσα θὰ μπορούσε νὰ πετύχει μὲ τοὺς ἀπόδημους τὸ Ἑλλαδικὸ Κράτος, ἔστω καὶ μὲ περιορισμένα, μὲ πολὺ περιορισμένα ἔξοδα. Φαντάζεσαι μιὰ ὀργανωμένη ὑπηρεσία μὲ μόνο σκοπὸ τὴν πολὺπλευρὴ ἀξιοποίηση τῶν ἀποδήμων στελεχωμένη ἀπὸ λίγα ἄτομα ἀλλὰ μὲ κατάλληλη μόρφωση, κατατοπισμένα, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ γραφειοκρατικὲς στενοκεφαλίες καὶ εὐνοφοβίες, ἐλεύθερα ἀπὸ πολιτικὲς καὶ κομματικὲς δεσμεύσεις καὶ συμφέροντα κι ἀποφασισμένα νὰ δουλέψουν μὲ κέφι.

Πολλὰ, πάρα πολλὰ, θὰ μπορούσε νὰ ἀποδώσει μιὰ τέτοια ὑπηρεσία σὲ στενὴ συνεργασία μὲ κατὰ τόπους κατάλληλα διαλεγμένους ἀπόδημους καὶ ἀνάλογα ἐπιμορφωμένα στελέχη τῆς ναυτιλίας, πού θὰ πρόσφεραν τίς ὑπηρεσίες τους ἐθελοντικὰ καὶ χωρὶς κανένα ἔξοδο.

Ταυτόχρονα ὅμως ἀναρωτιέσαι:

Θὰ ἦταν πολυτέλεια ἓνα αὐτοδύναμο Ὑπουργεῖο Ἀπόδημο Ἑλληνισμοῦ; (Καὶ ὅχι βέβαια διακοσμητικοῦ ὀργάνου γιὰ τὸ βόλεμα κομματικῶν στελεχῶν καὶ φίλων,

* Τὸν ὅρο «Ἑλληνισμός σὲ κατάσταση λανθάνουσα» πρωτοχρησιμοποίησα στὴν ποιητικὴ μου συλλογὴ «Περιπλάνηση» αἰτιολογώντας τὸ ἐρέθισμα πού μ' ἔκανε νὰ γράψω ὁρισμένα ποιήματα. Πρόσφατα εἶναι ἄλλωστε ἡ ἐκδοσιογραφία τῶν ἐφημερίδων γιὰ τὴν ἐπίσκεψη - προσκύνημα τῶν 60 Γάλλων ἀπογόνων τοῦ Κανάρη. Πόσοι καὶ πόσοι ἀπόγονοι ἐπώνυμων καὶ μὴ ἐπώνυμων ὑπάρχουν, τί συνέπειες θὰ εἶχε ἡ ἀφύπνιση ἑνός, ἐλαχίστου, ποσοστοῦ τῶν διωφόρων ἀπογόνων...

πού θά μετέφερε τὰ κομματικά πάθη καί στούς ἀπόδημους).

Στίς, ἔστω καί ὑποτυπώδεις, ὑπάρχουσες ὑπηρεσίες (χωρίς νὰ παραγνωρίζεται τὸ πέρασμα ἀπ' αὐτές καί ἀξίω στελεχῶν, πού πολλὰ προσέφεραν) χρησιμοποιοῦνται οἱ κατάλληλα καί μὲ πλατεῖα ἀντίληψη, πού ἐπιβάλλει ἡ σοβαρότητα, θά ἔλεγα ἡ ἱερότητα, τοῦ σκοποῦ ἢ βολεύονται συνήθως οἱ αἰώνιοι «ἡμέτεροι»;

Χωρίς νὰ παραγνωρίζονται καί ὀρισμένες θετικές ἐνέργειες, περιορισμένης πάντοτε ἐκτάσεως, μήπως ἐξακολουθοῦμε νὰ βλέπουμε τοὺς ἀπόδημους κυρίως ὡς μεταναστευτικό καί τουριστικό συνάλλαγμα καί τοὺς θυμόμαστε περισσότερο σὲ δύσκολες στιγμές, ὅταν χρειάζομαστε τὴν ἠθική καί ὕλική ἐνίσχυσή μας ἀπ' αὐτοῦς;

Ἔρχομαι τέλος στὴ Ναυτιλία.

Ἔχω διαβάσει πλῆθος ἄρθρων καί βιβλίων γραμμένων ἀπὸ διάφορους «ειδικούς» γιὰ τὴ «σημασία τῆς ναυτιλίας στὴν οἰκονομία τῆς χώρας», γιὰ τὸ «ναυτιλιακὸ συνάλλαγμα», γιὰ «τὴ συμβολὴ τῆς ναυτιλίας στοὺς ἄγωνες τοῦ ἔθνους». Ἐπίσης ἔχω διαβάσει καί ἀκούσει, σὲ γιορτές καί πανηγύρια, πολλοὺς «χαιρετισμούς» πρὸς τοὺς ναυτικούς, «ποὺ περιφέρουν τὴν κυανόλευκο ἀνὰ τὴν ὑφήλιο» κλπ. κλπ. Δὲν ἔτυχε ὁμως νὰ διαβάσω, μέχρι σήμερα, γραμμένα ἀπὸ Ἑλλῆνα μελετητὴ κάτι σὰ αὐτὸ πού γράφει ὁ Τόυνμπη στὴ «Σπουδὴ τῆς Ἱστορίας» του καί δίνει τὴν πραγματική σημασία τῆς ναυτιλίας γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, δηλαδὴ ὅτι: «ἡ πρόκληση γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ ὑπῆρξε ἡ θάλασσα». Καί, πάλι κατὰ τὸν Τόυνμπη, «πολιτισμὸς χωρίς πρόκληση δὲν δημιουργεῖται».

Ἄλλ' ἂς ἀφήσουμε τὶς βαθύτερες ἐννοιες, τὰ «ψιλὰ γράμματα» καί, χωρίς νὰ ξεγετάσουμε εἰδικότερα τὸ πολὺπλευρο θέμα τῆς ναυτιλίας, ἂς περιοριστοῦμε νὰ δοῦμε, ἐνδεικτικά, δύο μόνο περιπτώσεις εὐκολα ἀντιληπτές καί στὸν μὴ ἔχοντα σχέση μὲ αὐτήν. Εἶναι κι οἱ δύο «παρακλάδια» του, πού θά μπορούσε νὰ τὰ δεῖ καί ἀξιολογήσει ἡ ἡγεσία, ἂν ἔβλεπε «σφαιρικά» (δὲν μπόρεσα νὰ ἀποφύγω τὸ νεολογισμό!!) καί

δὲν κοιτοῦσε μόνο τὸ «ναυτιλιακὸ συνάλλαγμα» καί τὶς ἐφοπλιστικές ἐπενδύσεις, τὶς τελευταῖες πάντοτε (καί ὄχι μόνο σήμερα) μέσα σὲ κλίμα σοσιαλίζουσας οἰκονομίας.

1. Δὲν εἶναι λίγοι οἱ ἀπόδημοι καί εἶναι πολλοὶ οἱ ξένοι, οἱ ἀπασχολούμενοι σὲ διάφορες ἐργασίες, πού ἔχουν σχέση μὲ τὸ Ἑλληνικὸ ἢ Ἑλληνόκτητο πλοῖο καί ἔρχονται σὲ καθημερινὴ ἐπαφὴ μαζί του σ' ὅλα τὰ λιμάνια τῆς ὑφῆλιου κατὰ τὴν παράμονή του γιὰ φόρτωση - ἐκφόρτωση - ἐπισκευές κλπ. Γιὰ τοὺς ἀπόδημους τὸ πλοῖο γίνεται χωρὶς καμμιὰ προσπάθεια ἕνας συνδετικός κρίκος μὲ τὴν πατρίδα. Ἀλλὰ καί γιὰ τοὺς ξένους θά μπορούσε νὰ εἶναι, σὲ ἀνάλογα μὲ κάθε περίπτωση πλαίσια, περιφερόμενος καί ἀνέξοδος τουριστικὸς κήρυκας καί διαφημιστὴς Ἑλληνικῶν προϊόντων, ὅπως ἐπίσης θά μπορούσαν νὰ κατατοπιζοῦνται κατάλληλα πολλοὶ ξένοι (καί δι' αὐτῶν τὸ περιβάλλον τους — κοινὴ γνώμη) σὲ διάφορα ἔθνη καί μὲ τὴν ἔκδοση (π.χ. Κυπριακὸ), δεδομένου πάντοτε ὅτι μὲ τὸ πλοῖο ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ ἄτομα διαφόρων ἐπιπέδων μορφώσεως.

Ὅλα αὐτὰ θά ἦταν δυνατό νὰ γίνονται μὲ κατάλληλα ἐπιμορφωμένα (σὲ ὀλιγοήμερα σεμινάρια) στελέχη τῆς ναυτιλίας καί μὲ ἐφοδιασμὸ τῶν πλοίων μὲ τουριστικές ἀφίσες καί φυλλάδια, ὅπως καί μὲ τὴν ἔκδοση, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἐνημερωτικῶν ὁδηγίων. Τέτοια προσπάθεια ἀξιοποιήσεως τῶν στελεχῶν τῆς ναυτιλίας δὲν ἔχει γίνει ποτέ. Ἀλλὰ μήπως καί οἱ ἀξιοματικοὶ τοῦ Λιμενικοῦ Σώματος πού τοποθετοῦνται στὰ διάφορα Προξενικὰ Λιμεναρχεῖα περνοῦν ἀπὸ ἀνάλογα σεμινάρια, ὥστε πυράλληλα μὲ τὰ ὑπηρεσιακὰ τοὺς καθήκοντα νὰ δραστηριοποιοῦνται καί πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση; Ἐὰν καί ὅποτε ὑπάρχουν προσπάθειες αὐτῆς τῆς μορφῆς εἶναι καθαρὰ προσωπικές.

2. Μήπως ὁμως ἀξιοποιήθηκαν οἱ σὲ παγκόσμια κλίμακα οἰκονομικὲς σχέσεις τῆς ναυτιλίας μας γιὰ ἀνάπτυξη ἄλλων κλάδων τῆς Ἑθνικῆς μας οἰκονομίας (Ἐμπορίου, Τουρισμοῦ, Βιομηχανίας, Γεωργίας); Ἐκμεταλλεύθηκαν οἱ ἐκάστοτε ἀ-

ναυτιολόγοι» τις σχέσεις τῶν ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων, σὲ συνεργασία μ' αὐτές, ὅταν τὰ ναυπηγεῖα ὅλων τῶν ναυπηγιακῶν χωρῶν εἶχαν γιὰ κυριότερους πελάτες τοὺς Ἕλληνες ἐφοπλιστές; Ὅταν οἱ διεθνεῖς θαλάσσιες μεταφορὲς γινόντουσαν στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τους μὲ Ἑλληνικά ἢ Ἑλληνόκτητα πλοῖα; Ὅταν στὰ μεγαλύτερα ναυπηγεῖα καὶ τὰ μεγαλύτερα διυλιστήρια τοῦ κόσμου τὸ «Ἀπαγορεύεται τὸ κάπνισμα» ἦταν γραμμένο σὲ τρεῖς γλώσσες, στὴ γλώσσα τοῦ τόπου, στὴν Ἀγγλική καὶ Ἑλληνικά; (Θυμᾶμαι στὰ ἱαπωνικά ναυπηγεῖα, πού μᾶς παραχωροῦσαν ποδήλατα γιὰ τὴν κίνησή μᾶς ἐντὸς τῆς μεγάλης ἐκτάσεως περιοχῆς τοῦ ναυπηγείου, πινακίδες Ἑλληνικές: «Ἀπογορεύεται ἡ διέλευση ποδηλάτων» σὲ ὀρισμένες περιοχὲς τοῦ ναυπηγείου). Ὅταν στὰ μεγάλα ἀγκυροβόλια ἔνα 60% ἢ τὸ 80% τῶν ἀναμενόντων φόρτωση ἢ ἐκφόρτωση ποντοπόρων πλοίων ἦταν Ἑλληνικά ἢ Ἑλληνόκτητα; Δὲν θὰ ἔπρεπε ἐμπορικά τουλάχιστον νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε αὐτὲς τις καυαστάσεις γιὰ ἐξαγωγὲς Ἑλληνικῶν προϊόντων;

Δὲν θὰ ἤθελα νὰ κουράσω τὸν ἀναγνώστη μὲ προσωπικὲς ἐμπειρίες, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀντέχω τὸν πειρασμὸ νὰ ἀναφέρω μία τουλάχιστον ἀπ' αὐτές: Μὲ τὴν ἄφιξη, μετὰ τὸ πρῶτο ταξίδι, νεοτεύκτου μεγάλου φορτηγοῦ σὲ Ἱαπωνικὸ λιμάνι, ἐπισκέπτεται τὸ πλοῖο ὁλόκληρο ἐπιτελεῖο ἀνωτέρων τεχνικῶν καὶ διευθυντῶν τοῦ ναυπηγείου πού τὸ καυασκεύασε (ἔτσι γίνεται πάντα γιὰ τυχὸν παρατηρήσεις, ἀνωμαλίες κλπ.). Ὁ διευθυντὴς δημοσίων σχέσεων τοῦ ναυπηγείου, μὲ τὸν ὁποῖο εἶχα γνωριστῆ κατὰ τὴν παραμονή μου πρὸ τῆς παραδόσεως τοῦ πλοίου στὸ ναυπηγεῖο, μού προσφέρει ἕνα πολυτελέστατο τυλιγμένο κουτί. Ὅταν ἐκεῖνος φεύγει, ἀνοίγω τὸ κουτί καὶ βρίσκω μέσα ἕνα ὠραῖο στήν ἐμφάνιση τσαμπὶ σταφύλι μέσα σὲ ἕνα σελοφάν πού ἔγραφε: Product of Egypt. Ὅταν δοκίμασα δύο ρῶγες ἀπ' τὸ ἐμφανισιακὸ ὠραῖο ἀλλὰ λίγο στυφὸ, χοντρόπετσο καὶ μὲ μεγάλο κουκούτσι σταφύλι, ἤρθε σὺν νοῦ μου ἡ γεύση τῶν σταφυλίων μας, κάθησα ἀρκετὴ

ῥῶρα συλλογισμένος κοιτάζοντας μιὰ τὸ Αἰγυπτιακὸ σταφύλι καὶ μιὰ τὸν διακοσμητικὸ παγκόσμιον χάρτη πού ἦταν κρεμασμένος ἀπέναντι στὸ γραφεῖο μου: ἡ ἀεροπορικὴ ἀπόσταση Κρήτη — Τόκυο δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπ' τὴν ἀπόσταση Κάιρο — Τόκυο.

Δὲν νομίζω πὼς χρειάζεται νὰ γράψω περισσότερα, ἄς δώσει καὶ ἐδῶ ὁ ἀναγνώστης ὅ,τι προεκτάσεις νομίζει.

Εἶμαι πραγματικὰ νὰ ἀπορεῖ κανεὶς: Τελευταῖο ἢ... προτελευταῖο τὸ Ὑπουργεῖο Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας. Ἴσως γιὰ τὸν ἡμετέρο ἢ Ναυτιλία δασμοβίωτη (ὅπως ἡ βιομηχανία) ἢ αἰώνια πριμοδοτούμενη (ὅπως ἡ γεωργία), ἴσως γιὰ τὸ «ναυτιλιακὸ συνάλλαγμα» ἦταν π.χ. (ἐννοῶ πρὸ... συρρικνώσεως...) ὁ μεγαλύτερος συντελεστὴς τοῦ ὅρρου τῆς οἰκονομίας μας «ἀδελφοὶ πόροι», καὶ μάλιστα χωρὶς τὴν ἀνάγκη ἐπανεξάγωγῆς μέρους του, πρὸς ἐξυπηρέτηση τοῦ κλάδου (ὅπως γίνεται μὲ τὸ τουριστικὸ συνάλλαγμα, πού μέρος του ἐπανεξάγεται γιὰ τὶς καταναλωτικὲς ἀνάγκες τῶν τουριστῶν).

Ἴσως γιὰ τὸν θυμόμαστε τίποτα γιὰ τὰ «ξύλινα τεῖχη», γιὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦσαν οἱ Δελφοὶ ἢ γιὰ τὸν δὲν ἔχουμε μεταφράσει καλὰ ἀπὸ τὴν «ξένη γλώσσα» τὸν Αἰσχύλο, πού κάπου κι αὐτὸς μιλάει γιὰ «ξύλα».

Ὅμως ἂν ἐμεῖς δὲν ἔχουμε ἀντιληφθεῖ τὴν πολυδιάστατη σημασία τῆς ναυτιλίας μας, τὴ γνωρίζουν οἱ ἀνταγωνιστές της καὶ ἄλλοι. Ὅποιος ἀμφιβάλλει, ἄς φροντίσει νὰ δεῖ στὰ τηλεοπτικὰ κανάλια καὶ στὸν τύπο ἀνταγωνιστικῶν χωρῶν (π.χ. Ἀγγλία, Νορβηγία), τὴ θόρυβος γίνεται, ὅταν συμβεῖ ἀτύχημα σὲ Ἑλληνικὸ πλοῖο καὶ πὼς περνιέται στὰ ψιλά, ὅταν τὸ πλοῖο εἶναι δικό τους· ἀλλὰ καὶ ἄς συγκρίνει ἀντίστοιχα τί γίνεται στὸν Ἑλληνικὸ τύπο...

Πνευματικὴ κληρονομιά, Ἀπόδημοι, Ναυτιλία. Τὶ τεράστιες δυνάμεις! Πόσα θὰ μπορούσαμε νὰ πετύχουμε μὲ ὑπηρεσίες κατ'ἀλληλα καὶ ἀξιοκρατικὰ στελεχωμένες! Ἀλλ' ἄς μὴ μιλάμε γιὰ ἀξιοκρατία, ἄς μὴ μιλάμε γιὰ σκοινὶ στὸ σπῆτι τοῦ κρεμασμένου.

[Αὔγουστος 1985]

ΜΕ ΕΞΑΝΤΑ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΛΑΒΟΝ

Ἐγὼ δὲ λέξω δεινὰ μὲν, δίκαια δέ.

Τι εἶναι ὁ θάνατος; (Ἡ μιὰ μέρα τῆς αἰωνιότητος)

Ὅση σοφία κι ἂν ἀποκτήσει ὁ ἄνθρωπος, εἶναι σχεδὸν κανόνας νὰ μὴ αἰσθάνεται ἄνετα σκεπτόμενος τὸ θάνατο. Πού, ἐν τούτοις, κατὰ τὴν ταπεινὴ μου ἀποψι εἶναι ἡ μέγιστη ἡδονὴ (sic) — ἐννοῶ ἀπ' τῆ στιγμῆ τῆς ὀριστικῆς κάμψης τῆς συνείδησης [ἀπ' τῆ στιγμῆ πού ἐνδίδουμε, πού «τὸ παίρνουμε ἀπόφασι» πὼς πεθαίνουμε] ὡς τῆ στιγμῆ τῆς καίριας ἀποσύνδεσής της ἀπ' τὸ Πνεῦμα, πού δηλαδὴ παύει ὑφισταμένη...

Ὁ θάνατος, ὡς μὴ ἔδει, εἶναι τὸ μεῖζον πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ μέγα του δέος, ὁ πανικὸς φόβος του — παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνεργεῖ σὰν ἀθάνατος ἀκόμα καὶ στὰ βαθειὰ του γεράματα! Ὅπωςδὴποτε δὲν εἶναι δειλοὶ οἱ ἐλάχιστοι (ὅσο κι ἂν μοιάζει παράξενο) ἡλικιωμένοι, πού (περισσότερο ἢ λιγότερο) φοβοῦνται τὸ θάνατο.

Ἄν ἐξετάσουμε σοβαρὰ περὶ τίνος πρόκειται, δηλαδὴ τὶ ἀκριβῶς εἶναι ὁ θάνατος (φυσικὸς ἢ «πνευματικὸς» — «ἄνθρωπος φυτό»), θὰ ἰδοῦμε πὼς δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ τὴν ἀποδιοργάνωσι (ἀποσύνθεση, ἀνυπαρξίαν) τῆς συνείδησης [ἐκ διακοπῆς (ἀλλοίωσης, δυσλειτουργίας, ἐκφυλισμοῦ, καταστροφῆς...) τῆς κυτταρικῆς δομῆς πού τὴν παράγει]⁽¹⁾ — κατὰ κάποιο τρόπο ὅσων συνιστοῦν τῇ συνείδησι. Ἐνόσω αὐτὸ δὲν ἀνασκευάζεται - ὑποκαθίσταται στὴν κρίσι μας ἀπὸ πλέον ἀκριβῆ, ἐνόσω ὑποχρεούμεθα νὰ τὸ παραδεχθοῦμε, εἶναι φανερὸ πὼς εὐρισκόμεθα πολὺ κοντὰ στὴν κατανόησι τῆς ἀπόλυτης εὐτυχίας [ἐφ' ὅσον, αὐτονόητο, δὲν συντρέχουν συνθήκες Μείζονος Πόνου], τουτέστι στὴν κατάστασι τῆς Ἰδίας μας πλήρους εὐδαιμονίας⁽²⁾: Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐννοήσουμε πὼς πεθαίνοντας (μετὰ θάνατον) θὰ εἴμεθα τόσο δυστυχεῖς ὅσον (ἐνθυμούμεθα νὰ) εἴμεθα πρὶν γεννηθῶμε.. Πιὸ ἀπλά: Ἡ γνῶσις [καὶ συνεπῶς ἡ κρίσις — ἡ τελευταία εἶναι ἡ συνισταμένη ἐξ ἐπεξεργασίας βασανισμένων πληροφοριῶν πού ἔχουμε ἀναζητήσει κατὰ τὸ βίον μας ἐπίμονα, ἀτέλειωτα, ἐρωτικὰ] ἐκμηδενίζει τὸ φόβον τοῦ θανάτου — εὐλόγως, ἀφοῦ ἡ μετὰ θάνατον κατάστασις (ἀνάλογη τῆς πρὸ τῆς γεννήσεως) πιστώνεται μαθηματικά... προτιμότερη!

Μ' ἄλλα λόγια, ἡ ἀποκοπή, ἡ ἀποσχέσις μου ἀπ' τὴν κατάστασι ζωῆς (ὠργανωμένης συνείδησης) εἶναι ὅ,τι εὐτυχέστερον μπορεῖ νὰ μοῦ συμβεῖ! Ὅτι, ἀκόμα κι ἂν μετέχω στὴν κατάστασι τῶν πραγμάτων ὡς πνεῦμα, ἂν, δηλαδὴ, μὲ τὴν ἀποδιοργάνωσι τῆς συνείδησής μου τὸ πνεῦμα «ΜΟΥ» συνεχίζει νὰ ὑπάρχει ὡς Πνεῦμα (ἀφομοιωμένο στὸ Διάχυτον Πνεῦμα), ἤτοι ὡς ἐπιδραστικότης τοῦ ἑαυτοῦ της (πέραν, ἐρήμην τῆς συνείδησης), θὰ ἐπιδρῶ στὴν κατάστασι τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ δὲν θὰ δέχομαι τίς δικές της ἐπιδράσεις⁽³⁾! Καταλήγομε συνεπῶς πὼς δὲν μπορῶ νὰ φαντασθῶ καλύτερη προσδοκία γιὰ τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ ἓναν γρήγορο κι ἀνώδυνο θάνατο (ἄλλος θάνατος, ἄλλο καταταλαιπώρησις καὶ ὀδύνη ἀπὸ Μελζονα πόνον)...

— Καὶ γιὰτί λοιπὸν δὲν... αὐτοκτονεῖς;

— Γιὰτί ἡ φύσις ἐφτιαξε τὴ Ζωὴ νὰ μὴ εἶναι θάνατος, γιὰτί ἡ συμμετοχὴ μου στὴν κατάστασι τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι ἀρνητικὴ (ἡ ζωὴ μου εἶναι ὡραία ὡς τῇ μεγάλῃ ἀπλότητᾳ...), γιὰτί, ἐπὶ τέλους, ἀσκοῦμαι μεθοδικὰ κι ἐπίμονα γιὰ τὴ στιγμῆ τῆς ἀλήθειας — μιὰ καὶ δὲ ζωὴ γιὰ τὴ ζωὴ, μὰ γιὰ τὴ μυστικὴ της, πρώτη ἀξία:

... γιὰτί μονάχα ἐκεῖνοι πού ἀγαπᾶνε
τὴ ζωὴ, στὴ μυστικὴ της, πρώτη ἀξία,
μποροῦνε νὰ θερίσουνε μονάχοι
τῆς ὑπαρξῆς τους τὸ μεγάλο ἀστάχυ
πού γέρνει πιά, μὲ θεῖαν ἀταραξίαν..

Ἀσύνητα, ἀδίκαιολόγητα τραγικὴ κατὰ συνέπειαν ἡ ἀγωνία γιὰ ἐπιμήκυνσι τοῦ βίου

— καί, μάλιστα, με τὴν κάποτε ὡς τὴν ὑποχονδρία ἐγκράτεια, με τὴ νοσηρὴν ἀσκησι, με τὴ ἐν πάσῃ περιπτώσει φιλοζωϊαν. Τοῦτο, ἐπειδὴ, ὡς πρὸς τὸ χρόνον, δὲν ὑπάρχει ὄριον — ἡ συνειδήσις, ὡς διάρκεια, εὐρίσκεται ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐξω ἀπ' τὰ φυσικὰ μεγέθη (ἓνα μικρὸ χαλικάκι θὰ ζήσει χιλιάδες χρόνια πέρα ἀπ' τὴ συνειδήσιν μας — ἀκόμα καὶ ὅταν δὲν θὰ 'ναι ὁρατό, θὰ ὑπάρχει)... Μποροῦμε νὰ εἰποῦμε λοιπὸν πῶς, λογουχάριν, τὰ περὶ ἀποστάσεων τρισεκατομμυρίων ἐτῶν φωτὸς μεταξὺ γαλαξίων θὰ πρέπει ν' ἀκούγονται μετὰ χαρὰ ὅχι τόσο γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστήμης, ὅσο γιὰ τὸ ὅτι μᾶς προσοικειώνουν μετὰ τὴν ἰδέαν ἐκμηδενισμοῦ τῆς συνειδήσεως! Θὰ πρέπει, λέγω, κάθε ἐπιστημονικὴ πρόοδος, κάθε βῆμα τῆς ἐπιστήμης, νὰ γίνεται τὸ ἔρεισμα ποῦ πάνων του θὰ θεμελιώνεται ἡ γηθόσυνη προσμονὴ τοῦ θανάτου... Ἔτσι κι ἄλλῳς ἔχει κατὰ τὸ τραγικὰ κωμικὸ ἡ προσπάθεια συνάρτησης τῆς συνειδήσεως μετὰ τὴν... αἰωνιότητα. Τὴν αἰωνιότητα, τῆς ὁποίας τόσον ὑπέροχα καὶ παραστατικὰ προσδιορίζει τὴ μιὰν ἡμέρα, ὁ πανάρχαιος μῦθος:

«Πέρα, ψηλὰ στὸ Βορρά, στὴ χώρα ποῦ τὴ λένε Σβιτιγίτ, ὀρθώνεται ἓνα βουνὸ χίλια μίλια ὕψος, χίλια μίλια μᾶκρος. Μιά φορά κάθε χίλιους αἰῶνες σ' αὐτὸ τὸ βουνὸ ἔρχεται καὶ τροχίζει τὸ ράμφος τοῦ ἓνα πουλάκι. Ὅταν τὸ βουνὸ θὰ 'χει ἔτσι τριφετὶ ὁλόκληρο, τότε θὰ 'χει περάσει μιὰ μόνον μέρα τῆς αἰωνιότητος». (Ἔγγραφο καὶ Ἰνδικὴ παραλλαγή: Ἄν ἐνα φτερὸ παγωνιοῦ περνᾷ κάθε ἑκατὸ αἰῶνες πάνω ἀπ' τὰ Ἱμαλάια...).

Ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ;

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1) Κυτταρική δομὴ ἐννοεῖται ἐδῶ ἡ πληρωθεῖσα, ἡ διάμεστη, ἡ ἐμπλη Πνεύματος ἁριστη φυσικὴ κατασκευὴ, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ἄλλως. Αὐτὸ ποῦ μετὰ τὴν ἀποπλήρωσιν τοῦ μετὰ πνεύμα (διάχυτο καὶ ἐνταῦτ' ἀπορροαζόμενο) συγκροτεῖ τὸ «ἐγώ» τοῦ — τὴ συνειδήσιν αὐτοτελοῦς συμπνευματικῆς ὑπαρξέως... Παρεμπιπτόντως, καὶ ὑπογραμμισμένων τόσον τοῦ τερατώδους τοῦ συλλογισμοῦ ὅσον καὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ γράφοντος, ἂν μὴ τι ἄλλο, βλέπουμε ὅτι τὸ ἄκρως πιθανὸν τοῦ ἀβυσσαίου σφάλματος ὑπερκαλύπτεται εὐπροσηγόρως ἀπ' τὸ ἄκρως ἀσφαλὲς πῶς φεύγουμε, τουλάχιστον, τὴν πλήμμυρα τῆς ρηχότητος — ἐδῶ τὸ «ἀβυσσαῖο σφάλμα» γίνεται «μεγαλειώδες λάθος»: Ὁ ὑπογραφομένος, ἀρνούμενος τὸ δόλιον (εἰς συγκάλυψιν - παρασιώπῃσιν ἀγνοίας, ἀδιαφορίας, ἀμελετησίας, ἀνυποψίας) μηλεῖσμόν, ἐπιλέγει ὅχι τὴ σιγουριά τοῦ σωστοῦ *στὰ μικρὰ* (στὰ ἐλάσσονα, κατατριμμένα, ἀνοῦσια, ἀβαθῆ, καθημερινά, δὲν ὑπάρχουν περιθώρια λάθους...), ἀλλὰ τὸ ρίσκο τῆς (συγγνωστῆς) τυχὸν πλάνης, τὸ ἀγνόημα ἢ ξαστόχημα *στὰ μεγάλα* — εἴτε ἀρνεῖται νὰ στοιχίζεται μετὰ τὰ *μικρὰ*, εἴτε μπορεῖ ὄντως ἄλλην ἀντοιστοιχίαν, εἴτε δὲν φέρεται ἀπ' τὴν κρυψοφάνειαν τοῦ νὰ «μὴ συλληφθεῖ ἀδιάβαστος», μὴ ἐκτεθεῖ, μὴ γελοιοποιηθεῖ...

2) Ἐξυπακούεται: μιλάμε γιὰ τὸν ἐν ὑγείᾳ ἄνθρωπον, ὅχι τὸ ἐν διαστροφῇ — ποῦ «ὑποφέρει», ἐπειδὴ ἔχει λάντσια κι ὅχι μερτσέντες...

3) Ὑποθέτω τὸ πνεῦμα κανενὸς (ὅχι δικό μου, δικό σου) ἀλλ' ἐνταῦτ' ἐπὶ τὴν πνοήν (στὴν ὁποία, ζῶν, συμμετέχω καὶ ὡς παραγωγὸς καὶ ὡς πληρούμενος ἀπ' αὐτήν) καὶ ἡ ὁποία θὰ ὑπάρχει ἀσχετὴ πρὸς τὴν ἀνύπαρκτη συνειδήσιν — μετὰ θάνατον. Ὅτι, τί ἄλλο; ἡ ἁριστη φυσικὴ κατασκευὴ δημιουργεῖ καὶ δημιουργεῖ συνεχῶς (παράγει) τὸ πνεῦμα (ἐφ' ὅσον βεβαίως, ὑπάρχει ἀνεκφύλιση)...

Λάθη σὲ ἔγγραφο τῆς Δημ. Διοικήσεως, Δημ. Ἐπιχειρήσεων κ.λ.π.

«Κάτι, νομίζω, ἐπιβάλλεται νὰ γίνει γιὰ νὰ θεραπευθεῖ αὐτὸ τὸ ἀπαράδεκτο φαινόμενο, ποῦ δὲν παρατηρεῖται βέβαια μόνον στὶς ἀνακοινώσεις τῶν Ἑλληνικῶν Ταχυδρομείων».

Μετὰ τὴν ὡς ἄνω φράσιν τελειώνει ἐπιστολὴ τοῦ σὲ ἡμερήσια ἐφημερίδα ὁ κ. Ε. Κριαρᾶς. Δι' αὐτῆς ἐπισημαίνει τέσσερα λάθη σὲ κείμενο ἐλαχίστων λέξεων. «Κάτι νομίζω ἐπιβάλλεται...» — ἀλήθεια πιστεύετε πῶς μπορεῖ «νὰ θεραπευθεῖ αὐτὸ τὸ ἀπαράδεκτο φαινόμενο», κ. Κριαρᾶ; Ἐμεῖς δὲν ἔχουμε τέτοια ἀισιοδοξία. Ἀντίθετα, φρονοῦμε πῶς πολὺ γρήγορα θὰ καταργηθεῖ τελείως ἡ ὀρθογραφία [ὅχι ἐπειδὴ θ' ἀναγνωρισθεῖ ἡ ὠφελιμότης τῆς «φωνητικῆς γραφῆς» (μάταιη πιά — γιὰ γενεὰν ἀεργῆ, φυγόπονη, βοημική, ἀμελῆ, ἀκηδῆ,

ὀλίγῳρη...), ἀλλὰ ἐπειδὴ θὰ ὑπάρξει πλήρες ἀδιέξοδο: Ὁ θεὸς θὰ καλῆται νὰ βάλει τὸ χέρι του καὶ δὲν θὰ τὸ βάζει — μιὰ καὶ δὲν θὰ τὸ βάζει — μιὰ καὶ δὲν θ' ἀναγνωρίζει τὸν... ἐαυτὸ του στὸ θαῖμα, μήτε θὰ βρίσκει τὸ χαίρη του, μῦται, μεῖτε, μίτται, Βαγγελίστρα μου, ἔλεος «φωνητική νὰ γλιτώσουμε τὸ ρεζιλίκι...»]. Ὅτι, ἂν φυσικὰ ἐξαίρεσουμε τὴ γενικὴ ὑποβάθμισιν (τὶ λέω! ἐκπτωσιν!) τῆς σημερινῆς ζωῆς σὲ κάθε τῆς ἐκφάνσι (τὴν πλήρη χρεωκοπία τῆς), θαρρῶ πὺς ἡ κατάστασις τῆς παιδείας μας (ποὺ βγάζει τόσο «μορφωμένους» Διευθυντὲς καὶ Τμηματάρχες...) ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ ἐπαῖοντες ἀπεδείχθησαν κατώτεροι τῶν περιστάσεων: Ὑποχρεώσαντες (συμπαρασύραντες) τὴν Πολιτείαν σὲ βεβιασμένη χρῆσιν τῆς ἤδη «ἐπίσημης γλώσσας τοῦ Κράτους», ἤτοι πρὶν ὑπάρξει ὁ Καταστατικὸς Χάρτης αὐτῆς τῆς παράκλητης [μοῦ ἐπιτρέπετε, κ. Κριαρᾶ;] δημοτικῆς, ἑνας ἀξιοματικὸς ὁρισμός, ἔστω, τοῦ τί στὴν εὐχὴ εἶναι αὐτὴ ἡ δημοτικὴ, σὲ τρόπο ποὺ θ' ἀπέκλειε τὴ θανάσιμη σύγχυσι (ἡ ὁποία θ' ἀκολουθοῦσε μαθηματικά), βεβαιωνοῦνται οἱ μόνον ὑπεύθυνοι (ἐπαῖοντες — γιὰ τοὺς πολιτικοὺς ἄς μὴ γίνεταί λόγος...)! Γιατί, ἐπὶ τέλους, αὐτὸ τὸ «κάτι ἐπιβάλλεται νὰ γίνεῖ».) ποιοὶ θὰ μᾶς τὸ εἰποῦν; Οἱ νεωκόροι, οἱ περιπτεράδες, οἱ προποτζίδες, ἐνῶ οἱ ἐπαῖοντες θ' ἀνεμίζουν τὴν.. ἐπιστολογραφία τους στὶς ἐφημερίδες; Ἐμεῖς ἕνα τρόπον θεραπείας βλέπουμε, κ. Κριαρᾶ: τὸ νὰ μαθαίνουν σωστὰ γράμματα τὰ ἑλληνόπουλα! Κι ἀφοῦ τὰ γράμματα διδάσκονται ὄχι στὰ σοῦπερ μάρκετ κι ἀπὸ γαλατάδες, μὰ στὰ σκολεῖα κι ἀπὸ δασκάλους, γιὰ τὴν ἀγραμματώσυνή τῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ φταῖνε: Ἡ τὰ σχολεῖα (παιδεία), ἡ τὰ ἑλληνόπουλα, ἡ οἱ δασκάλοι — ἰσχυρισθέντες ὅτι τὰ πάντα θὰ θεραπεύσει ἡ δημοτικὴ: «δὲν ἔχουμε γλώσσα», μᾶς εἶπατε, «θέλουμε τὴ δημοτικὴ γιὰ νὰ φτιάξουμε παιδεῖα!...» Σᾶς τὴ δώσαμε, κ. Κριαρᾶ! Καὶ τώρα, ἀντὶ νὰ ἔχουμε τὸ δικό σας ἀπολογισμό, τὴν αὐτοκριτικὴ σας, τὴ μετάνοιά σας, μᾶς δείχνετε ἐπιτιμητικὰ τὴ συμφορὰ — ὀρίστε τώρα ἡ συμφορὰ», μᾶς λέτε «κάτι πρέπει νὰ γίνεῖ.., βρέστε το οἱ καστανάδες, περιπτεράδες, προποτζίδες, ἐγὼ νίβω τὰς χεῖρας μου»! (Γιὰ τοὺς μὴ γνωρίζοντας: Ὁ κ. Ε. Κριαρᾶς δὲν εἶναι καστανάς, περιπτεράς, δὲν διατηρεῖ προποτζίδικο: Δάσκαλος εἶναι, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου — στὸ λεωφορεῖο σηκωνόμαστε μὲ σεβασμό, γιὰ νὰ καθήσει... Μὰ ὄχι νὰ ζητάει καὶ ρέστα, τώρα, ὄχι ἐπιστολὲς στὸν κ. Κομίνη!).

Σοβαρότης καὶ ὑπευθυνότης Δημοσίας Διοικήσεως

Ἀνακοίνωσις τοῦ ΟΤΕ: «Ἀνακοινώνεται ὅτι τὰ μεσάνυχτα τοῦ Σαββάτου 13 Ὀκτωβρίου 1985 πρὸς Κυριακὴ 14 Ὀκτωβρίου 1985 θ' ἀλλάξουν οἱ ἀριθμοὶ κλήσεως...».

Πόσες ὑπογραφὲς νὰ ἔχῃ τὸ «σχέδιο»; Ὁ Θεὸς ξέρει — χοντρικὰ λογαριάζοντας φαντάζομαι πάνω ἀπὸ... ἑννέα! Ἐ, λοιπόν, αὐτοὶ οἱ ἑννέα κύριοι τοῦ ΟΤΕ, ποὺ τσακώνουν καμμιὰ τριακοσαριὰ ἑκαστος κατὰ μῆνα, προκειμένου ν' ἀποδείξουν τὸ ζῆλο τους (ὀλόκληρο μεροκάματο γιὰ μιὰ ἀνακοινωσὺλα πάει πολὺ — φιλοντρέπονται, φαίνεται...), φροντίζουν νὰ τὴν.. παραγέμισουν ὅπως μποροῦν! Ἐφ' ὧ καὶ στὰ «μεσάνυχτα τοῦ Σαββάτου 13 Ὀκτωβρίου 1985» προσθέτουν ἐμβριθῶς καὶ κάθιδροι: «πρὸς Κυριακὴ 14 Ὀκτωβρίου 1985»... Ἐτσι, τὸ ἱορισμένο παραγέμισμα θὰ προστεθεῖ στὸ «φύλαγε τὰ ρούχα σου»: μπορεῖ τὰ μεσάνυχτα τοῦ Σαββάτου 13 Ὀκτωβρίου 1985 νὰ βγάζουνε σὲ καμμιὰ... Τρίτη 32 τοῦ Ἰούνη 2043 — ξέρεῖς τί γίνεται καμμιὰ φορά..

Ναί, ἀκριβῶς αὐτὸ λέγω: Πὺς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς κυρίους ἑννέα, κανεὶς δὲν θὰ σταλεῖ οἱ-καδε, κανεὶς δὲν θὰ φταίει. Θ' ἀποδειχθεῖ περίτρανα πὺς ὄχι αὐτοὶ μὰ οἱ ταξιθέτριες τοῦ «Γκλόρια» φέρουν τὴν εὐθύνη...

— Εὐθύνη; Τὶ εὐθύνη; Ποιὰ εὐθύνη;

— Τῶν κουλουβάχατων: Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πολυπαθὲς Σάββατο ὁ ἄτιμος μῆνας εἶχε μόνο... δώδεκα — ὅποτε καὶ τὴν Κυριακὴ θὰ πρέπει νὰ ἔχῃ δεκατρεῖς (δὲν φιλάω σταυρό, μὰ μοιάζει φριχτὰ πιθανό). Κοιτάχτε λοιπόν τὴν ἀτζέντα σας καὶ σταυροκοπηθῆτε προφρόνως μουτζώνοντας κατὰ Κεφαλλονιά, κατὰ Χίο, κατὰ Βορρᾶ, κατὰ Νότο καὶ πουθενά ἄλλο.

Μη στραβωθοῦμε καὶ στὸ φάσκελο.

Ἔσπασε τὴν παράδοσι

«Ἔσπασα τὴν παράδοσι. Ὡς πότε οἱ ἄνδρες θὰ ἔχουν τὴν ἀποκλειστικότητα στὶς ληστείες;».

Αὐτὰ εἶπε ἡ δεσποινὶς κυρία Ἑλένη Κοντογιάννη στὸν Εἰσαγγελέα, ὅπου ὁδηγήθη γιὰ ἀπόπειρα ληστείας... Εἰκοσιενὸς ἔτους, ποινικὸ μητρώο κατὰ ποῦ ταιριάζει μὲ ντερμπεντέ-ριστες καὶ τσιφτομάγκισες περὶ ἀξιοπρεπὲς οἰκογένεια, δεκάδες κλοπές, κέρδη σεβαστά. Ἀδυναμία τῆς τὰ τιμαλφὲς πράματα, τὰ ὅποια καὶ πουλοῦσε «σὲ πέντε Ἀθηναίους χρυσοχόους ἢ ἐνεχυροδανειστές, ἐναντίον τῶν ὁποίων σχηματίστηκε δικογραφία...» καὶ λοιπὰ τρελλοελληνικά: Δικογραφία ἡ δις Ἑλενάκι, δικογραφία καὶ οἱ εὐνοπολήπτων χρυσοχόνων πέντε. Πῶς συμβαίνει νὰ δίδονται στὴ δημοσιότητα τὰ ὀνόματα τῶν δις Ἑλενάκι ἀλλ' ὄχι καὶ τῶν ρέστων πέντε; Πῶς γίνονται αὐτά; Τί συμβαίνει; Μήπως ἔνεκα ποῦ πρόκειται περὶ διά... «παραγωγικῶν τάξεων» καὶ θυμώσουν — ὅποτε νύξ παραγωγή, νῖξ κι ἐπενδύσεις; Χούχ.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ζήτω ἡ εὐφυΐα τῶν νέων τῆς σήμερον: «Ἐμπλεξα», εἶπε ἡ εὐφυὲς νεᾶνις, «καὶ τὸ ἤξερα, ὅτι ἂν μὲ πιάσουν, θὰ πάω φυλακή. Δὲ μὲ πειράζει. Εἶχα πλήρη συνείδησι τοῦ τι ἔκανα...» — Βαγγελίστρα τῶν μωαμεθανῶν!... Θαρρῶ ποῦ ἐδῶ ἀναγνωρίζεται εὐχερῶς ὁ διδασκόμενος (μερίμνη κάποιων κυρίων δημοκρατικῶν Βασιλικῶν ἐξ μικρᾶς ὁθόνης καὶ ἡρωϊκῶν Βενάρδων) λεοντόθυμος «τσαμπουκάς» — ἐν τέλει θραυσθέντος τραγικά, καίτοι, ὠμέ, ἐπιμόνως καταπίνον κουταλάκια...

Ἡ... φιλοσοφία τοῦ ἐλαφρολαϊκοῦ

Ἀπ' τὴν... πρώτη κυρία τοῦ ἑλληνικοῦ πενταγράμμου (μιά ἐκ τῶν ἑπτακοσίων πενήντα πρώτων κυριῶν) ἄκουσα τὸ περικαλλὲς ἄσμα (Δεύτερο Πρόγραμμα, Δευτέρα 14 Ὀκτωβρίου) ποῦ ἀκολουθεῖ:

Γιατὶ δὲν εἶσαι ὄνειρο,
γιατὶ δὲν εἶσαι ποταμὸς,
γι' αὐτὸ σὲ ἀγαπᾶω...

Εἶχε κι ἄλλο, μὰ δὲν τὸ πρόλαβα: Τὸ αὐτοκίνητό μου προτίμησε βουτιά στὴν Κακιὰ Σκάλα (γυρίζοντας ἀπὸ Λουτράκι) — ἔ, ναι, πνιγμένος γράφω, σᾶς φαίνεται παράξενο; Ἐδῶ; Στὴν ἐνδοξη χώρα μας; Δὲν βλέπετε πῶς ἐπιτάχθησαν αὐθωρεὶ τὸ... παραεμπόριο, οἱ ἐλάχιστοι «κακοὶ ἔμποροι» (ὄχι τοῦ κ. Ἀντωνίου, βεβαίως!), τὰ ἀνοίγματα πρὸς τὴ μαύρη ἀγορά, ἡ κερδοσκοπία; Δὲν βλέπετε πῶς οἱ οἰκονομικοὶ μας Καίσαρες τακτοποίησαν τὸ ἰσοζύγιον πληρωμῶν — μὲ τὸν ἡρωϊκὸ περιορισμὸν εἰσαγωγῆς.. ἄρπων, ἀβακίων, εἰδῶν θηριοτροφείων καὶ παντοειδῶν ρακῶν; Μὰ ποῦ ζήτε, εὐλογημένοι μου;

Ψυλλιαστήκατε;

«Μπάσαμε μιλητὲς ταινίες», «βγαίνουμε στὸν ἀέρα», «μὴ μοῦ τὴ σπάσεις, γιατί θὰ κατεβᾶς», τὰ ρολλά, «πληθῦσμα βιβλίων», «ποῖο εἶναι τὸ μαλακισμένο ποῦ παίζει τοῦ ποῦλί σου;», «ρε τί μαλακίες λέει ὁ ἄνθρωπος» (Δ.Δ.: Μπά...) — τὰ δύο τελευταῖα: «Μικρὲς Ἀγγελίες» τῆς 14ης Ὀκτωβρίου, ὥρα 20.30 στὴν EPT2 (Ἑφημερίδες 22/10/85).

Μπορεῖ νὰ μὴ διαβάσει ὁ νεοέλληνας, (σιγὰ νὰ μὴν εἶναι... σπασίκλας), μὰ τί σημαίνει, δὲν ἔχει ἀνάγκη: Γιὰ τὴ μόρφωσι καὶ καλλιέργειά του μεριμνᾷ συγκινητικὰ ἡ Ἀγία Παρασκευή... Μπαινίζετε λοιπὸν καί, κυρίως, μὴ παραλείπετε νὰ... ἀφουγκράζεστε — ξά σου, λαέ μου, ὅ,τι θέλησες τὸ 'χεις, ποῦ καὶ μὲ τίς ὑγείες σου...

Παρα - ἄτιμη γλῶσσα

Θὰ προσπαθήσω νὰ τὰ εἰπῶ

ΧΩΡΙΣ ἡμῖ, ΧΩΡΙΣ ὑπὸ.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΝΤΗΣ

Δὲν τὰ 'πες, Κώστα μου, καὶ τόσο καθαρά:

λησμόνησες τὸ ἄτιμο «παρα»...

Δ.Δ.

«Δύο χιλιάδες ὀχτακόσιες θύματα (νεκροὶ) τὸ 1983 ἀπὸ νοθευμένα, ἀκατάλληλα καὶ ἐπικίνδυνα προϊόντα (σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη τριάντα χιλιάδες θύματα, σαράντα ἑκατομμύρια «τραυματίες»)...

«Μόνο στὴν περιοχή 'Αττικῆς οἱ... διακόσιες χιλιάδες «παραγωγικὲς» μονάδες (παν-δαιμόνιο — μιὰ γιὰ κάθε... εἴκοσι καταναλωτές!) καθιστοῦν ἀδύνατον καὶ τὸν πλεόν στοι-χειώδη ἔλεγχο, μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχει στὴ χώρα μας τὸ κατάλληλο νομικὸ καὶ θεσμικὸ πλαίσιο...».

«Τὸ INKA καὶ ἡ Γενικὴ 'Ομοσπονδία Καταναλωτῶν 'Ελλάδος «'Ενωσι Πολιτῶν» ἀ-πευθύνουν ἑκκλησι πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸ καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων (Δ.Δ. *Θαρ-σεῖτε, σωθήκαμε...*) πρὸς πάταξι τῶν:

α) Παραβιομηχανίας — ἡ μὴ «παρα» εἶναι καλὴ βιομηχανία, οὐ παπᾶω.

β) Παραεμπορίου — τὸ μὴ «παρα» εἶναι... καλὸ ἐμπόριο, οὐ παπᾶω.

γ) Παραοικονομίας — καινούργιο φρούτο ὅπως τὸ... ἀκτινίδιον;

Ἄτιμα «παρα», μᾶς φάαγετε λάχανα... Ἄκου, ἀπ' τὸν Πρωθυπουργὸ καὶ τοὺς ἀρχη-γοὺς τῶν κομμάτων! Ἄκου πρὸς πάταξιν τῶν «παρα»! Μὰ ἂν ἦταν τόσο εὐκολες οἱ... πατάξεις, δὲν θὰ 'ταν καλύτερα νὰ προσθέσουμε τῆς κοινωνίας ἓνα «παρα» — ἢ νὰ τὴν πα-ραδώσουμε στὸν κ. Ζίγδη νὰ τὴ διαγράψει;

Ἡ Ραῖσα «ἐκλεψε» τὴν παράστασι

«Κατὰ τὴν ἀφιξί της στὸ Παρίσι, ἡ κοκκινομάλλα Ραῖσα (μανδὰμ Γκορμπατσώφ) φο-ροῦσε ἓνα γκρίζο ταγιέρ μὲ μιὰ κομπὴ λευκὴ μπλούζα. Στὸ γεῦμα ποὺ δόθηκε, τὴν Τετάρ-τη, στὸ προεδρικὸ μέγαρο ('Ελλάς — Γαλλία, συμμαχία — πῶς τὴν θέλετε;) ἔφθασε μὲ μα-κρὺ βελούδινο φόρεμα ἀπὸ σιφόν, στολισμένον μὲ χρυσὲς ρίγες, χρυσὰ παπούτσια καὶ δια-μαντένια σκουλαρίκια».

...

Μπράβο, Ραῖσα! Μωρ' σὺ ἔκανες σκόνη ὅλες τὶς κυρίες τῶν κυρίων Κολασμένων τῆς Γῆς, τὶς ἔσκισες, τὶς ἔλυνες — ἄσε κάτι παρακατιανές... μυτερὰν καὶ δεξιότερες... Πάλι καλὰ ποὺ οἱ ἄντρες τοὺς παίρνουνε τὴ ρεβάνς ἀπ' τὸ σύντροφο Γενικὸ Γραμματέα τοῦ Ἀνω-τάτου κ.λπ., κ.λπ.!: Στὶς γοῦνες τὸν τρώει ὁ Ρίτσος, λογουχάριν, στὸ βελουδομέταξο ὁ ποιητὴς τῆς Ρωμιοσύνης, στὴν κομπόση τὸ μανεκεδάκι μας τῆς ἀδελφωσύνης — ἐπὶ τέ-λους, γὰ ὁ καιρὸς νὰ βγάλουμε τὸ καπέλο μας στὸν κ. Ἐφαρμοσμένο καὶ μὴ, σ' ὅλους τοὺς ἀδειοκουτέλους τῆς Οἰκουμένης, τόσο... διαφορετικοὺς ἀπ' αὐτοὺς... ἴδιους τους, ποὺ οὐ-τε ἑαυτοὺς δὲν ἀναγνωρίζουν...

Σοσιαλιστικὰ πράγματα, διαμαντένια σκουλαρίκια γιὰ τὸ ψωμὶ καὶ τὴ λευτεριά τῶν λα-ῶν! Ἔ, οἱ ρωμαντικοί, ἔ, οἱ ἀθῶοι, ἔ, τὰ θύματα, Μπάμπε Διβάρη, Στέφανε Γκιουζέλη, μα-κρυνὴ ἐξαδέλφη Ἡρώ, ἔ...

Ἄνεργια

Οἱ πλοιοκτῆτες ἀλιευτικῶν συγκροτημάτων κάνουν εἰσαγωγὴ ἁλίωνατῶν ἀπ' τὴν Ἀ-

φρική — δὲν προσλαμβάνουν Ἕλληνες. Ὅτι αἱ μαῦροι δουλεύουν δίχως συμβάσεις, ἀσφάλειες, δὲν ἔχουν ἀπαιτήσεις — ἂν σηκώσουν κεφάλι, στέλλονται ἀναυὰ στὴν πατρίδα τους. Ἀντίθετα οἱ Ἕλληνες εἶναι ὠργανωμένοι σὲ ἰσχυρὰ σωματεία, ἀπαιτοῦν τὸ νόμιμο μεροκάματο καὶ μερίδιο («κότα»), γενικὰ ἔχουν γνῶσι οἱ φύλακες, συνδικαλισμὸς εἶν' αὐτός, ὄχι κωλότουμπες... Στριμώχνεις ἐσὺ τώρα τὸν ἐργοδότη (κάνεις τὸ ἴδιο ἀκριβῶς ποὺ ἔκανε, κι ἔχει πάντα τὴ διάθεσι νὰ κάνει αὐτός), τοῦ ἀλλάζεις τὰ φῶτα στὶς ἀπεργίες καὶ μένεις... ἀνεργός!..

Χαρά, ἐσύ, ἐ;

Ὅχι, ὁ κακομοῖρης! Σολομώντα γυρεύω, μὲ παρεξηγήσατε...

Μακαριότης ἀγία καὶ βουλευτική

Στὸ Πανεπιστήμιο Πατρῶν ἔκλεισαν δυὸ σχολῆς — ἡ Πολυτεχνικὴ καὶ ἡ Ἱατρικὴ (παραπέρα θὰ ἰδοῦμε περισσότερα). Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἡ κατὰ 25% περικοπὴ δ' ἀπανῶν (ἀπ' τὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν) ἀλλὰ τὸ ἀδιέξοδο στὸν ὅποιον φέρεται ἡ οἰκονομία τῆς Χώρας (ἐδῶ ὁρατό, στὸν τομέα τῆς παιδείας — μιὰ ποὺ ὅλοι οἱ Ἕλληνες θέλουν «πτυχίο» καὶ «διορισμό», τίποτ' ἄλλο, μήτε ἐπιστήμη, μήτε δουλειά, μήτε παραγωγή, ποὺς θὰ παράγει αὐτὰ ποὺ ἐγὼ καταναλῶν, σκεφθῆτε το σεῖς, ἐγὼ εἰμαι πονηρός...)⁽¹⁾.

Δίπλα σ' αὐτά, θὰ χαμογελάσουν πικρὰ οἱ ἀναγνώσται τοῦ Δαυλοῦ μὲ τὸ ἀπόσπασμα ποὺ παραθέτουμε κατωτέρω (ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τῆς 14ης Ὀκτωβρίου):

«... Εἶναι περισσότερο ἐνδιαφέρον ὅτι, γιὰ παράδειγμα, στὴν Πολυτεχνικὴ Σχολὴ (Δ.Δ.: τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν) ἡ ἀπόφασις (Δ.Δ.: κλεισίματος τῆς Σχολῆς - λουκέτου) πάρθηκε ἀπὸ γενικὴ συνέλευση ποὺ ἔχει ἑκατὸν εἰκοσιοχτὼ μέλη! Ἀπ' αὐτὰ προσῆλθαν στὴ συνέλευσι σαράντα ἑπτὰ μέλη, ἀπ' τὰ ὁποῖα γιὰ τὴ συζήτησι ἔμειναν μόνο τριάντα! Τελικὰ ψήφισαν τὸ κλείσιμο (Δ.Δ.: συμφώνησαν μὲ τοὺς υπεύθυνους τῶν Σχολῶν) δέκα μέλη...».

(1) Ἔχετε ἰδεῖ χώρα νὰ ἰδρῦει Πανεπιστήμια, ἐνῶ... λουκετάρει τὰ ὑπάρχοντα ἐλλείπει πόρων; Ἄσε τὸ... φρακάρισμα — τὸ ὅτι φτιάνει «φοιτητὲς τῆς καφετερίας» ἐλλείπει χώρων, αἰθουσῶν, ἐργαστηρίων, καθισμάτων...

Ἀξιοὶ καὶ ἀνάξιοι στὰ Α.Ε.Ι.

Θὰ ἦταν «ἀδικο» νὰ ἀποδώσουμε μόνο στὴν ὑποδαύλιση τῆς ἐξουσίας καὶ στὴν ἐκ μέρους τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς πολιτικῆς ἀνοησίας τῶν ἀνωνύμων τὸ μῖσος τοῦ ἀνώνυμου σώματος τοῦ «Ε.Δ.Π.» κατὰ τῆς «Ἑδρας» ἢ τοῦ «Καθηγητοῦ Δαλαί - Λάμα» καὶ τὴν ἐπιμονή του νὰ ἐξουδετερώσῃ καὶ ὑποκαταστήσῃ τὸν ἐπώνυμο πανεπιστημιακὸ διδάσκαλο στὴ διδασκαλία καὶ στὴ διοίκηση τῶν Σχολῶν.

Οἱ καθηγητὲς «παλαιῶ τύπου», ὅσοι δηλαδὴ διακεκριμένοι ἐπιστήμονες εἶχαν ἐκλεγῇ μὲ τὶς ἀξιοκρατικὲς - μὴ ἐξουσιαστικὲς διαδικασίες καὶ ἐπιβιώνουν ἀκόμη στὰ Α.Ε.Ι., ἐνσαρκώνουν τὴ ζωντανὴ καὶ ἐνοχλητικὴ ὑπόμνηση στοὺς «ἐπὶ δασμολογίῳ» λεγόμενους (πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι «ἐκτελωνισμένοι» καὶ εἰσαχθέντες πρόσφατα ἀπὸ τοὺς ξένους παραδείσους τοῦ δογματισμοῦ) νεώτερους διορισμένους — τὴν ὑπόμνηση γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνεπάρκεια τους καὶ τὴν πνευματικὴ τους φτώχεια. Τὸ ἀσήμαντο καὶ ὑποδεὲς μισεῖ, φθονεῖ καὶ φοβᾶται πάντοτε καὶ παντοῦ — ἀκόμη καὶ στὴ φύση — τὸ σημαντικὸ καὶ ἰσχυρό. Γιαντὸ συνασπίζεται ἐναντίον του — «ἡ (τεχνητὴ) ἰσχύς ἐν τῇ ἐνώσει», ὅταν δὲν ὑπάρχῃ προσωπικὴ φυσικὴ ἰσχύς — καὶ ὑποστηριζόμενο ἀπὸ τὴν νομοθετικὴ - διοικητικὴ κάλυψη τῆς ἐξουσίας, ποὺ ἐπίσης μισεῖ καὶ φοβᾶται τὸ Πρόσωπο, ἐξαλείφει ἀπὸ τὴν Ἀνώτατὴ Ἐκπαίδευσή μας καὶ τὰ τελευταῖα κατάλοιπα τῆς Πνευματικῆς Εὐθύνῃς, ποὺ κάποτε ἐπὶ «Χρυσῆς Ἐποχῆς» τῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων (ὄλων τῶν βαθμίδων) ἐπλάθε τὸ ἐπιστημονικὸ δυναμικὸ τῆς χώρας — ὄχι τὸ πτυχιόχου δυνάμικὸ τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀντιπνευματικῶν προϊόντων τῆς «Νέας Παιδείας» μας. ➔

Δέκα — ἀπὸ τοῦς 128! Καλὸς ὁ καιρὸς, τὰ παιδιὰ δὲνμποροῦσαν νὰ χάσουν τὸ μπάνιο τους, τὸ καμάκι, νὰ χαλάσουν τὴ ζαχαρένια τους. Πήγανε (μπάνιο, καμάκι) ἤσυχα. Εὐλόγως: "Ἀφηναν πίσω τους μιὰ χοντροκάπουλη, κωλαροῦ δημοκρατία, ποὺ θὰ τακτοποιοῦσε τὰ πάντα — κούνια ποὺ τὰ κούναγε... Ἐπειτα δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ χάσουν τὶς διακοπὲς ἀλὰ Λαλιώτη — διακόπτοντας τὴν ἀγία, ὀλοχρονικὴ κι ἐπίπονη δραστηριότητα τῆς τέλειᾶς ἀπραξίας τους...

Δεινίας Δικαῖος

→ Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνώνυμο φοιτητικὸ πλῆθος ἔχει ἐπίσης τοὺς δικούς του λόγους, ὅταν δέχεται νὰ συμμαχήσῃ μὲ τὴν διδάσκουσα Ἀναξιοκρατία καὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν Ἀξιοκρατία. Μὲ ὑπεύθυνους διδάσκοντες οἱ ἐλπίδες τοῦ φύσει ἀνίκανου διδασκόμενου νὰ ἐξομοιωθῇ μὲ τὸν φύσει ἰκάνῳ συσπυδαστή του — μέσα στὰ θολὰ νερὰ τῆς ἰσοπεδωτικῆς ἀναξιοκρατίας — μειώνονται πολὺ ἢ ἐξουδετερώνονται. Μὲ ὅπλο λοιπὸν τὸν ἀριθμὸ, τὴν ποσότητα («πλειοψηφία» τὴ λένε σήμερα, ποὺ οἱ διδασκόμενοι καθορίζουν... οἱ ἴδιοι τί, πῶς καὶ ἀπὸ ποιοὺς θὰ διδασχθοῦν) καταργοῦν τὴν ποιότητα, διδάσκουσα καὶ διδασκόμενη — κι ἔτσι ζοῦμ' ἐμεῖς, οἱ ἀχρηστοί, καλὰ καὶ ἡ «Παιδεία» μας καὶ ἡ Ἑλλάδα, γενικά, καλύτερα...

Ἐπομένως, ὅταν σὲ διάφορα τμήματα τῶν Πανεπιστημίων ἡ πλειοψηφοῦσα συμμαχία τῆς ἀναξιοκρατίας, δηλαδὴ τῶν «ἐπὶ δασμολογίῳ» διορισμένων διδασκόντων καὶ τοῦ ἀνωνύμου φοιτητικοῦ πλῆθους, ὅχι μόνον ἀπαγορεύῃ, π.χ., τὴν χρησιμοποίησιν ἑξοχου ἐπιστημονικοῦ ἔργου διακεκριμένου «παλαιοῦ» καθηγητῆ ὡς διδακτικοῦ βιβλίου, ἀλλὰ ἀπαγορεύῃ καὶ στὸν ἴδιο διὰ τῆς μεθόδου τῆς «πλειοψηφίας» ἐπὶ δύο χρόνια τώρα νὰ διδάξῃ τὸ μάθημά του, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι «ἡ φιλοσοφία του δὲν κολλάει στὴ φιλοσοφία τοῦ Τμήματος», οἱ λόγοι εἶναι πράγματι «ἰδεολογικοί», ἀλλὰ ὅχι μὲ τὴν ἀπλὴ ἔννοια τῆς φιλοσοφικῆς - θεωρητικῆς τοποθετήσεως ἔναντι τῶν πραγμάτων. Εἶναι, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀπόκρυφης «ἰδεολογίας» τοῦ ἀσήμαντου καὶ ἀχρηστου, τοῦ φθονοῦντος, μισοῦντος, φοβουμένου καὶ μὲ ὅλα τὰ μέσα ἐπιδιώκοντος νὰ ἐξαλείψῃ τὸν ἀνώτερο καὶ ἀξιο — τὸν τόσο ἐνοχλητικὸ ὅσο καὶ ἀνυπότακτο... Ἡ δὲν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα; — Δ. Ι. Α.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

FRITZ—PETER HAGER, *Plato Paedagogus: Aufsätze zur Geschichte und Aktualität des pädagogischen Platonismus*

(Πλάτων Παιδαγωγός: Πραγματείες στην ιστορία και στην πραγματικότητα του παιδαγωγικού Πλατωνισμού)

Το σημαντικό αυτό έργο του Έλβετοῦ Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας κ. Χάγκερ ἀναφέρεται στὴν οὐσιαστικὴ σημασίᾳ τῆς φιλοσοφίας γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη, ὅπως ἐτέθη στὴν σφυῖρα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας τῆς παιδαγωγικῆς γιὰ πρώτη φορὰ καὶ κατὰ τρόπο πρωτότυπο καὶ ἀποτελεσματικὸ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ πραγματειῶν ἀποσκοπεῖ σὲ κἄτι περισσότερο ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴ διδασχὴ γιὰ τὴν παιδεία τοῦ Πλάτωνι. Προτείνει τὴν βυσικὴ σημασίᾳ γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ, στὶς διάφορες ἱστορικὲς φάσεις, τῆς μεταχείρισης τοῦ παιδιοῦ μὲ τὴν παρὰθεση κεντρικῶν παρδειγμάτων γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τοῦ πλατωνικοῦ τρόπου σκέψεσθαι. Ὁ Πλάτων προβάλλεται στὸ σημεῖο μεταβολῆς στὴν ἱστορίᾳ τῆς παιδείας ἀπὸ τὸν Ζὺν-Ζὺκ Ρουσσώ καὶ τὸν θεμελιωτὴ τῆς παιδαγωγικῆς σὺν ἐπιστήμης τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὸν Ντίλτεϋ καὶ τὸν Νόλ, πού ἡ παιδαγωγικὴ θεωρία τοὺς ἐξυκολοθεῖ νὰ διατηρεῖ τὴν ἀξία της.

Στὴν I πραγματεία τοῦ «*Διαλογοῖμοι γιὰ τὸν χαρακτήρα τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς διάστασης τῆς παιδαγωγικῆς*» ὁ Καθηγητὴς Χάγκερ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἱστορικὴ θεώρηση τῆς παιδαγωγικῆς διαδηλώνει τὴν ἀπαραιτήτη θέσση τῆς συγκεκριμένης παιδαγωγικῆς πραγματικότητος στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξή της, ἐνῶ ἡ φιλοσοφικὴ σημασίᾳ της ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπιτυγχάνει τὴν πραγμάτωση αἰώνιων θεμελιωδῶν ἀξιών τοῦ εἶναι του, ὅταν ξεκινήσει ἀπὸ τὴν μοναδικὴ ἐκείνη παιδεία καὶ ἀγωγὴ ὅπου βρίσκει τὸ πραγματικὸ τοῦ νόημα.

Στὴν II πραγματεία τοῦ «*Τὸ εἶδος τῆς παιδαγωγικῆς θεωρίας τῆς ἀρχαιότητος σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Πλάτωνα*» ὁ συγγραφεὺς ἐπισκοπώντας τὶς μεταπλατωνικὲς παιδαγωγικὲς θεωρίες τῆς ἀρχαιότητος διατείνεται ὅτι καμμὶ ἀπὸ αὐτὲς δὲν ἄγγιξε τὸ ὕψος τῆς πλατωνικῆς παιδαγωγικῆς, πού διασφαλίζει στὸ παιδί, μὲ τὴν παιδεία τῆς ἀνάμνησης καὶ τῆς ἠθικῆς πειθαρχίας, τὶς παρδόσεις τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ γίνεταὶ ὅλο καὶ σφεστερα ὁ κανόνας μιᾶς ὀριστικῆς γνώσης.

Στὴν III πραγματεία τοῦ «*Δύο ρίζες τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Ρουσσώ καὶ τὰ δύο εἶδη τῆς σύμφωνα μ' αὐτὸν παιδείας*», ὅπως καὶ στὴν IV πραγματεία τοῦ «*Ἡ φιλοσοφικὴ θεμελίωση τῆς παιδαγωγικῆς ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸ πρόβλημα τῆς αὐτονομίας*

Γιὰ μιὰ θεωρίᾳ τῆς Ἑλληνικότητος

I

Ὁ «*Δαυλός*» εἶναι τὸ μόνο ἐντυπο στὴ χώρας μας πού ἔχει βάλει ἀπὸ καιρὸ γιὰ λύση τὸ πρόβλημα τοῦ ἰδεολογικοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ — δηλαδὴ τῆς Ἑλληνικότητος. Κατὰ τὴ διάρκειᾳ τῆς καμπάνιας αὐτῆς, πού ἐπανελήφθη σὲ πολλὰ τεύχη του, τονίστηκαν ἀπὸ διάφορους τὰ βασικὰ στοιχεῖα της: ἀπουσία δόγματος — ἐλλειψη ἐξουσιαστικότητος — πνευματικὴ αὐτοτέλεια καὶ ἐλευθερία - ἀλήθεια. Στὶς διακριβώσεις αὐτὲς θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ὀρισμένους συμπληρωματικὲς ὄψεις, πὶδ συγκεκριμένους ἱστορικὰ - ἰδεολογικά. Γιατὶ ὁ πρακτικὸς χαρακτήρας ὅλης αὐτῆς τῆς προσπάθειας πού καταβάλλεται ἀπὸ τὸ περιοδικὸ εἶναι κολοσσιαῖος: Νὰ βροῦμε ἀκόμα περισσότερο τὸν ἑαυτὸ μας οἱ νεοῖλληνες, ἀντὶ νὰ γινόμαστε θύματα ὅλων τῶν προπαγανδῶν (καμουφλαρισμένων ἢ ξεκάθαρων) καὶ ὅλων τῶν ξενικῶν ἐπιδράσεων. Ἡ «*ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία*», σύνθημα πού εἶναι πολὺ τῆς μόδας σήμερα, δὲν ἐννοεῖ-

της παιδαγωγικής από τον Ντίλτεϊ και τον Νόλ» ο συγγραφέας επανατοποθετεί τις πλατωνικές θέσεις και υπογραμμίζει την συνάφειά τους προς τις σημαντικότερες εκτιμήσεις του παιδαγωγικού ιδανικού των τελευταίων αιώνων μετά τον διαφωτισμό, με μία συμπαγή θεωρητική και εμπειρική διάθεση και με πρόθεση ανανέωσης. Πρόκειται γιὰ έργο ύψηλης ιστορικής έποπτείας και φιλοσοφικής θεώρησης.

Μανώλης Μαρκάκης

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΛΑΧΟΣ, *Απολογία της Πολιτικής και Παρουσίαση του βιβλίου του J.D. Jurgensen «Orwell ou la Route de 1984»*

Παρ' όλον ότι οι όμιλίες αυτές του Γ. Βλάχου έγιναν πρό ενός και ήμισως περίπου χρόνου, τα θιγόμενα θέματα είναι πάντα επίκαιρα και ιδιαίτερα σήμερα, που η Δημοκρατία μόνο κατά το όνομα διατηρείται σε πολλούς λαούς. Τον άκαδημαϊκό Γεώργιο Βλάχο δέν είναι ανάγκη να τον παρουσιάσει ο Δαυλός. Είναι πολύ γνωστός στο νομικό κόσμο και στον ευρύτερο χώρο της πολιτικής έπιστήμης, της όποίας στη χώρα μας υπήρξε ένας έκ των ίδρυτών και θεμελιωτών. "Ας έλθω όμως στις όμιλίες. Το συμπέρασμα στο όποιο καταλήγει ο κοινωνός των σκέψεων του Γ. Βλάχου είναι ή έλληνική-κλασσική αντίληψη, που τον διακρίνει στην ανάλυση των θεμάτων του, ή διαύγεια πνεύματος, το βάθος των προσεγγίσεων και ή έντιμότητα με το θάρρος που ύπαιτούν οι καιροί, άπαραιτήτα στοιχεία εάν θέλει κανείς ν' άκολουθήσει την όδό της θυσίας χάριν της άλήθειας και να μη γίνε, όπως ο Μ. Heidegger θα έλεγε, «το διακοσμητικό στολίδι ενός μηχανισμού, για να εκτίθεται στην κοινή θέα και χρησιμεύει σαν απόδειξη πώς οι έξουσιαστές δέν άρνούνται την πνευματική καλλιέργεια και δέν επιθυμούν τον βαρβαρισμό» [Einführung in die Metaphysik].

Για τους άναγνώστες του Δαυλού θεώρησα σκόπιμο να μεταφέρω ένα έλάχιστο δείγμα έκ των όμιλών του Γ. Βλάχου και να τονίσω έπ' εόκαιρία ότι θέματα αυτής της μορφής όφείλουν οι πνευματικοί ταγοί (και τέτοιον θεωρώ τον Γ. Βλάχο) έκλαϊκευμένα και διά παραδειγμάτων να τα προσφέρουν, ως έλάχιστη άνταπόδοση στο Δελφικό φώς, στον Άπολλώνεο λόγο, που αυτός πρώτος τόλμησε να φωνέσει τον δογματικό Πύθωνα και που σήμερα οι νέοι Πύθωνες άνεμπόδιστοι έτοιμάζουν τους τελευταίους κρίκους

→
ται χωρίς πρώτ' άπ' όλα πνευματική άνεξαρτησία. "Όταν είσαι δούλος ξένων σχολών και ιδεολογικών ρευμάτων, είναι άδύνατον να είσαι «άνεξάρτητος». Και έθνικά (τουλάχιστον) έλεύθερος. Άφού ή βαρύτερη σκλαβιά είναι ή ιδεολογική, πούνα και προϋπόθεση όλων των άλλων.

II

Ή Έλληνικότητα είναι άρχές και πορίσματα. Είναι ή έπαγωγική και ή άπαγωγική μέθοδος. Είναι συλλογισμοί και απόδειξη. Και μιá πορεία γνώσης, που άποχτιέται με την συνεχή παρατήρηση. Είναι ή λογική ή ίδια. Που έπεμβαίνει στα πράγματα, για να μάς τα εξηγήσει και να μάς τα καταστήσει χρήσιμα. Είναι ακόμα υποθέσεις άντίθετες, που συγκρίνονται με συζήτηση. Είναι ο Λόγος και ή άπαρχή της έπιστήμης. (Και της έφαρμογής της, της Τέχνης — όχι μόνο των «καλών Τεχνών»). Πρίν άπ' τη λογική και τίς γνώσεις, τα πράγματα και τα γεγονότα μπορεί να ύπάρχουν. Μπορεί ακόμα να είναι όδυνηρά ή εύχάριστα, αλλά είναι άνεξάρτητα από μάς. Φαντάσματα, που κινούνται ξέχωρα. Και δέν είναι μέρος του Κόσμου μας. Μετά άπ' τη λογική (και στο βαθμό που κυριαρχούνται άπ' αυτή) καταχτιώνται, άφομοιώνονται και γίνονται σώμα μας και ύποκειμένό μας. Ή Έλληνικότητα είναι το φώς του Άπόλλωνα και ή

της ύλυσίδας των σκλάβων λαών. Ίδιαίτερα ό Έλληνικός χώρος και ή Έλληνική γλώσσα, εργαλείο του πανάρχαιου Έλληνικού λόγου, κινδυνεύουν τόν μέγιστο κίνδυνο.

«Ζούμε —λέγει ό Γ. Βλάχος— σ' ένα αιώνα πού διαθέτει ίσχυρά τεχνολογικά μέσα καταπίεσεως των άτομικών συνειδήσεων και πολιτικής και ήθικης εξουθενώσεως των μαζών. Μεταξύ αυτών των μέσων, ή συστηματική παραμόρφωση της γλώσσας ως ειδικού τρόπου διαστρεβλώσεως και άφανισμού της όρθης επικοινωνίας και του κριτικού πνεύματος...

» Είναι χαρακτηριστικό υπό την άποψη αυτή, ότι στην κοινωνικο-πολιτική όρολογία της εποχής μας οι όροι "επανάσταση" ή "μεταρρύθμιση" έχουν σχεδόν έντελώς παραμεριστεί και έχουν αντικατασταθεί, σε διεθνές επίπεδο, από τόν όρο "άλλαγή", πού δέν έκδηλώνει, άκριβώς, καμμιά θετική ή άρνητική δέσμευση άπέναντι στο παρελθόν. Η επανάσταση και ή μεταρρύθμιση είναι διαδικασίες πού εκτυλίσσονται μέσα στο χρόνο και στα όρια δεδομένων χωρο-χρονικών διαστάσεων. Η άλλαγή είναι ένα "έδω και τώρα", μιá άχρονη στην ουσία βούληση ένός έντελώς νέου, ένός "όραματισμού", πού γίνεται κοινωνική έμπειρία. Κάτω από αυτήν την σκοπιά, ή εποχή μας παρουσιάζει κάποιες όμοιότητες ή αναλογίες με τόν κόσμο της Αναγέννησεως, ό όποιος διασπώντας τα δεσμά της μεσαιωνικής θεοκρατίας άνεζήτησε την έλευθερία του τόσο στην αυστηρή γνώση των νόμων της φύσεως όσο και στο προβάδισμα της βουλησιαρχίας στο τομέα των κοινωνικο-πολιτικών επιλογών. Και δέν είναι περίεργο ότι, όπως και τότε, οι μεγάλες κοινωνικές ουτοπίες συνυπάρχουν ή διασταυρώνονται με τό μακιαβελλικό ιδεώδες της λαοπρόβλητης τυραννίας, με την εικόνα της χαρισματικής ήγεσίας, με την άναγωγή του λαού ή του πλήθους σε πηγή αλλά και σε μέσο εξουσίας. Η ταυτόχρονη ή εναλλακτική χρήση όρθολογικών ή άνορθολογικών μέσων πληροφόρησης, διαλόγου, στατιστικής, ύπολογισμού, αλλά και προπαγάνδας, συνθηματολογίας, ύποβολής, άποκρύψεως ή διαστρεβλώσεως των γεγονότων, δικαιολογημένη ή όχι από κάποια φανερή ή άπόκρυφη άνάγκη, είναι τό κύριο χαρακτηριστικό της πολιτικής πράξεως αυτής της εποχής».

Δέν χρειάζεται, νομίζω, μεγάλη προσπάθεια, για να άντιληφθεί ό άναγνώστης ότι τα χαρακτηριστικά αυτά, ιδιαίτερα σήμερα, είναι ευδιάκριτα στον έλληνικό χώρο. Υπήρξαμε όλοι μάρτυρες της πορείας πού ξεκίνησε από πιθηκίζοντες πολιτικούς, τούς δήθεν

σοφία της Αθηνάς. Είναι ή μέρα, όταν δαμάζει τη νύχτα. Η φιλοσοφία και ή έπιστήμη, μάνα και κόρη αντίστοιχα.

III

Δέν είναι οι «καλές» Τέχνες, στις όποιες διέπρεψαν οι Έλληνες, τό κύριο χαρακτηριστικό της Έλληνικότητας. Δέν είναι ή άρχιτεκτονική του ναού της Παλλάδας Αθηνάς ή ή λάμψη των μαρμάρινων αγαλμάτων του. Ούτε ό «έλεος» και ό «φόβος» των τριών τραγικών μας, τό μεγαλείο της. Δέν είναι άκόμα - άκόμα ή κοσμοϊστορική έφεύρεση του «τίς άγορεύειν βούλεται» της άρχαίας μας, άμεσης και ριζικής δημοκρατίας: Της δημοκρατίας της κλήρωσης των άρχόντων. Η δημοκρατία αυτή μπορεί να άποτελέσει μιá προϋπόθεση, έναν όρο της άνάπτυξης αυτού του μνημειώδους πολιτισμού (όπως σημείωσε στο «Δαυλό» ό ίστορικός και πολιτικός φιλόσοφος μας κ. Αλέξανδρος Κόντος). Αλλά ό πολιτισμός ό ίδιος δέν είναι αυτή. Μιá και ή Δημοκρατία υπήρξε όχι μόνο προϋπόθεση αλλά και άποτέλεσμα έπίσης του πολιτισμού εκείνου. Τό να βακαλιζόμαστε με τις μορφές αυτές της Τέχνης και της Πολιτικής είναι βέβαια άποκοιμιστικό και ευχάριστο, αλλά δέν είναι αυτές ή Έλληνικότητα ή δέν είναι αυτές κυρίως. Αυτό πού είναι τό έκτακτο, τό πρωτότυπο και τό μοναδικό στον

προοδευτικούς, για να ξηλωθούν από τους «όραματιστές» και «χαρισματικούς», που ως άλλοι Κερένσκυ θα διωχθούν από τους νέους «σκληρούς δογματικούς», για να επέλθει το τελικό θάψιμο του «Έλληνικού», που είναι και το μόνο που ενδιαφέρει αυτούς (;) που τους προωθούν στην εξουσία. Το φαινόμενο, παρ' όλο που έχει ιδιαίτερη αιχμή στον τόπο μας, είναι και παγκόσμιο. Χίλιετίες τώρα η Ιστορία μαρτυρεί την έκπτωση του κρέσσονος ανθρώπου εκ της κατά την άξίαν αυτού θέσεως στην διοικητική ιεράρχηση της ομάδας, στη θέση απόβλητου. Οί Έρμόδωροι, από της εποχής του Ήράκλειτου, όχι μόνο διώκονται αλλά «έδω και τώρα» στέλλονται στα ψυχιατρεία για να θεραπευθούν!.. Το Δημοκρίτειο απόφθεγμα άντεστράφη: Οί «Κρέσσονες» όχι μόνο δεν άρχουν, αλλά διοικούνται από άνόητους. Πού θα φθάσουμε; Ποιοί θα φωνάξουν ΣΤΟΠ!

«Το άτομο που άμφισβητεί και άνοίγει έτσι τον πολιτικό διάλογο —συνεχίζει ό Γ. Βλάχος— δεν είναι το οποιοδήποτε ζώο που κοινωνικοποιείται σύμφωνα με τους άυτοματικούς νόμους της βιολογίας. Ή πολιτική όλοκλήρωση προϋποθέτει το άτομο ως διαλογιζόμενη ήθική προσωπικότητα, το άτομο συνεπώς που έχει την ικανότητα να προσαρμόζεται στα άενάως άναθεωρούμενα και άνακατασκευαζόμενα δομικά πρότυπα με πυξίδα, όπως λέγει ό Σταγειρίτης την άρετή της δικαιοσύνης. Ή πολιτικοποίηση του ανθρώπου υπήρξε μάλλον ένα άγαθό, λαμβανομένων υπ' όψη των ιδιαίτερων χαρακτήρων (ήθική προσωπικότητας, δημιουργικότητας, πρωτοτυπία) της φύσεώς του, ή πανπολιτικοποίηση άποτελεί άσφαλώς μια όπισθοδρόμηση, έπειδή άκριβώς συνθλίβοντας την άτομική πρωτοτυπία, επαναφέρει τον άνθρωπο στο επίπεδο της πρωταρχικής άγέλης. Στην πράξη ή πανπολιτικοποίηση έχει ως επακόλουθο τον όλοκληρωτισμό της εξουσίας, που δεν διαφέρει σε τίποτα από τον όλοκληρωτισμό του πλούτου».

Σύνθλιψη της πρωτοτυπίας ή ύποταγή αυτής στο ρόλο ένισχύσεως της εξουσίας. Πνευματική ύποδούλωση ή ύποκατάσταση των άληθινών πνευματικών δημιουργών με το πνεύμα - έξυπνάδα των ύπηρετούντων τους έξουσιαστές. Άντι τέλος περισσότερη άξιοκρατία, μαζοποίηση επί σκοπώ την επικράτηση της τυραννίας με αντίλλαγμα ή άγέλη «να τρώει καλά». Θα τελειώσω με τον Δημόκριτο που έφθέγγετο πρό 2.500 έτών τα ακόλουθα: «Ή εν δημοκρατίη πενίη της παρά τοις δυνάστησι καλεομένης εύδαιμονίης τοσούτον έστι αίρετωτέρη, όκόσον έλευθερίη δουλείης».

Η. Α. Τσατσόμοιρος

→
τόπο τούτο και στην προσφορά του στην ανθρωπότητα (ό μοχλός που ξεσήκωσε όλα τ' άλλα) είναι ή πρώτη συνειδητή προσπάθεια: Ή άπόφαση του Άνθρώπου να **κατανοήσει** το σύνολο του φυσικού και κοινωνικού κόσμου γύρω και τον έαυτό του τον ίδιο. **Έλεύθερα και τολμηρά**. Μόνο από τότε ό άνθρωπος γίνεται άνθρωπος, με τη σημερινή του έννοια. Προηγούμενα ήταν ένας βάρβαρος, ένα μισο-ζώο. Το πολυπολύ ένα στοιχείο του κοπαδιού — μιας φυλής. Άπασχολημένο άστάματα στις καθημερινές βιοτικές του φροντίδες — αυτού και της ομάδας του.

IV

Άπέναντι στο πνεύμα εκείνο μόνο ένα ύψώθηκε αντίπαλο — για να του κόψει το δρόμο. Ήταν ή Ίουδαϊκότητα με τις παραλλαγές, τις παραφυάδες της. Αυτό το πνεύμα ήταν ή Κίρκη, που μεταμόρφωνε πάντοτε τους όπαδούς της Έλληνικότητας, όπου τους συναντούσε. Ήταν κάτι το άπόκοσμα θεολογικό, το δογματικό, το έννοιοποιητικό των πολλών σε μάζα, το έξουσιαστικό, το φανατικό της πίστης, το έχθρικό προς τη λογική και το φώς της συνείδησης. Ήταν το ίδιο το Βουλσιαρχικό Πνεύμα στην πιο έπιμελημένη του άπόσταξη. Σε αντίθεση με το νοησιαρχικό, το Έλληνικό. Ήταν εκείνο που κατάφερε να νικήσει στα σημεία το δικό μας. Να το μαρκάρει έπα-

DAGFIN FOLLESDAL, *The status of rationality assumptions*
(*Τὸ καθεστὼς τῶν παραδοχῶν λογικότητας*)

Στὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ὁσλο Ντάγκριν Φέλλεσνταλ ὑποστηρίζεται ἡ ὑποψη ὅτι οἱ παραδοχῆς λογικότητας στὴν ἔρμηνειά ἢ στὴν ἐξήγηση τῆς δράσης ἔχουν θεωρηθεῖ ἀναγκαῖες (Ντεϊβιντσον, Ντράϋ), ἐμπειρικῆς (Χέμπελ), ἐπιπόλαιες (Πόππερ) ἢ κίβδηλες (Ντάνναγκαν). Ὑστερα ἀπὸ μιὰν ἐπισκόπηση τῶν διαφόρων σημασιῶν τῆς λογικότητας καὶ τοῦ ρόλου ποὺ κάθε μιὰ ἀπὸ αὐτὰς διδραμοῦται στὴν ἔρμηνειά καὶ στὴν ἐπεξήγηση τῆς δράσης, ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζει τὴν ὑποψή του μὲ τέσσερες εἰδικότερες θέσεις: (1) ὁρισμένος βαθμὸς λογικότητας εἶναι ἀναγκαῖος, (2) οἱ λόγοι ποὺ ἐλαύνουν στὴν δράση πρέπει πάντα νὰ συγκαταλέγονται στὴν ἔρμηνειά τῆς δράσης, ἀκόμη κι ὅταν καθαροὶ συντελεστὲς αἰτιότητας θὰ ἐπαρκοῦσιν γιὰ τὴν ἔρμηνειά τους, (3) οἱ ἔρμηνεῖς δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐπιδιώκουν τὴν μεγιστοποίηση τῆς λογικότητας καὶ (4) ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει νὰ εἶναι λογικός.

Ἐνῷ ἀρχίζει μὲ τὴν θέση τοῦ Ἀριστοτέλη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο λογικόν, καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦτο. Ἐν τούτοις ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει ἓνα καινούργιο νόημα στὸν ἀριστοτελικὸν ὁρισμό, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ ἄνθρωπος «ἐπιδιώκει νὰ εἶναι» λογικός. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο λογικόν, μὲ τὴν εἰδικότερη ἔννοια ὅτι ὁ ἄνθρωπος διαθέτει τὴν λογικότητα σὺν κανόνι. Σημαντικὴ συμβολὴ στὴν ἐπιστήμη τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς.

Μαν. Μαρκ.

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΩΝ, Ἀθήνα 1985, σελ. 352, ἔκδοση τῆς Λέσχης τῶν Ἑλλήνων Σιδηροδρομικῶν.

Ἐνα ὑφιέρωμα στὴ λογοτεχνικὴ δημιουργία τῶν Σιδηροδρομικῶν — ὑφιέρωμα στὰ 100 χρό-

νια τῶν Ἑλληνικῶν Σιδηροδρόμων καὶ στὰ ἐξηντάρχονα τῆς Λ.Ε.Σ., ποὺ τὰ ἐπιμελήθηκαν οἱ Πρόδρομος Ματζαρίδης, Κώστας Ἀνδρουλιδάκης καὶ Θωμᾶς Οἰκονόμου. Ἀνθολογημένα κείμενα (ποίησις, πεζά, λαογραφία κλπ.) 45 σιδηροδρομικῶν. Περιλαμβάνει πολλοὺς καταξιωμέ-

νεῖλημμένα. Νὰ τὸ νοθέψει καὶ νὰ τὸ ἐξαφανίσει σχεδόν, ὅταν, λιπόθυμος ἀπὸ τὶς ἱστορικῆς περιπέτειές του ὁ Ἑλληνισμὸς (ἐξάπλωση στὴν Ἀνατολή, ἡττες ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ Τούρκους), ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς θιασῶτες του. Μετασταθμεύει τότε στοὺς Ἀραβες. Ἀργότερα στὴν Εὐρώπη. Ἀλλοιωμένο καὶ κακομοίρικο. Ἐλπίζοντας στὴν ἐσωτερικὴ του δυναμικότητα καὶ ἀξία, γιὰ νὰ κυριαρχήσει ξανά.

Ποῖα εἶναι ἡ οὐσία αὐτῆς τῆς διαφορᾶς; Ὅτι ἡ ἀρχαία σκέψη μας ἦταν λογικοκρατούμενη, φωτεινὴ, ἐνσυνείδητη. Ἐνῶ ἡ Ἰουδαϊκὴ, ἡ θεοκρατικὴ, σκοτεινὴ, μαζικὴ, ἐξουσιαστικὴ, ὑποσυνείδητη. Ἡ Πίστη καὶ ἡ Γνώσις ἀντιπάλευαν πάντα σὲ χίλων λογίων πεδία, ὅπου ὁ θάνατος τῆς μιᾶς σημείωνε τὴ ζωὴ τῆς ἄλλης. Ἡ ἀποστολὴ τῆς Γνώσεως ἦταν νὰ φέρει στὸ φωτισμένο προσκήνιο τῆς συνείδησης ὅλες τὶς τερατώδεις μορφές τῆς ὑπόστασής μας, τοῦ ἀνθρώπινου καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου γύρω μας. Καὶ νὰ τὶς ὑποτάξει μαθαίνοντάς τις. Ἡ Πίστη, ἀντίθετα, ἀμυνόταν πάντα νὰ διατηρήσει ἡ πραγματικότητα τὰ πέπλα τῆς ἀνάμεσα στὸν Κόσμο καὶ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Ἡ μία εἶναι ἡ δύναμις ποὺ γεννήθηκε στὰ χρώματά μας μὲ τοὺς σοφοὺς τῆς Ἰωνίας. Καὶ ποὺ τὸ πρῶτο λαμπρὸ τῆς βῆμα ἦταν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Προάγγελος τῆς Ἐπιστήμης καὶ ἐγγυητῆς τῆς. (Ἡ ἀξεπέραστη, ἀκόμα, ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν ἡμερῶν μας). Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ ἀρχέγονη δύναμις τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ μιὰ πορεῖα ὑ-

νους "Έλληνες λογοτέχνες με ήχηρά ὀνόματα (Γεραλδής Γ., Δημουλᾶς "Αθως, Ζάππας Τάσος, Καρυντῶνης "Ανδρ., Κουκούλας Α., Κυστάλλης Κ., Λεκατσᾶς Παν. καὶ ἄλλοι). Καλαίσθητη ἔκδοση με πολὺ ἐνδιαφέροντα λογοτεχνήματα. Προσπάθεια ἀξιέπαινη, ποὺ θὰ ἦταν εὐχῆς ἔργο νὰ βρεῖ μιμητὲς καὶ σὲ ἄλλους κλάδους ἐργαζομένων. Γιὰ νὰ ξαναθυμηθοῦμε φρασμένους δημιουργοὺς — ὅμως καὶ γιὰ νὰ γνωρίσουμε πρωτοεμφανιζόμενους — τὸ ἀνανεωτικὸ αἷμα τῆς Λογοτεχνίας. Πρᾶγμα ποὺ ἐπιτυγχάνει στὸ ἀκέραιο ἢ "Ανθολογία τῶν Σιδηροδρομικῶν. Δίκαιος ὁ ἔπαινος καὶ τὰ Εὖγε. — **Κ. Π. Μ.**

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΒΟΣ, "Ανταριασμένα Χρόνια (μυθιστόρημα), "Αθήνα 1984.

Μὲ τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον του αὐτὸ βιβλίο ὁ γνωστός συγγραφέας ἐπιχειρεῖ μιὰν ἀκόμα εὐρύτερη καὶ νηφάλια ἀποτίμηση τῶν γεγονότων ποὺ συγκλόνισαν τὴ χώρα μας στὴν κρίσιμη δεκαετία ἀνύμεσα στὰ 1940—1950. Μέσα ἀπὸ τὴν μορφὴ ἐνὸς μυθιστορηματικοῦ χρονικοῦ, ὅπου ἀναβιώνει ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς προβληματισμὸς τῆς ἐποχῆς, μαζί με τὰ τραγικὰ γεγονότα ποὺ χάραξαν τὴν πορεία τοῦ τόπου διχάζοντας καὶ φέρνοντας ἀντιμετώπους τοὺς "Έλληνες, ὁ Β. Κ. πετυχαίνει, τελικὰ, κάτι τὸ πολὺ δύσκολο: Μᾶς δίνει τὴν ἀτμόσφαιρα, τὴν ἰδεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἀντιπαράθεση τῶν δύο μεγάλων ρευμάτων ποὺ κυριάρχησαν στὰ πνεύματα καὶ γαλβάνισαν τὴς ψυχὲς ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ μεσοπολέμου ὡς τὶς μέρες μας. Κι' ὅλα αὐτὰ μέσα ἀπὸ πειστι-

κὲς ἀνθρώπινες καταστάσεις καὶ συγκρούσεις, σκηνὲς γεμάτες δραματικὴ ἐνταση, ἀνθρωπιὰ καὶ εὐγένεια. Σωστός ἄθλος ἐπὶ ἐνὸς τόσο καφτοῦ «θέματος», ποὺ τόσο δίχασε καὶ διχάζει ἀκόμα καὶ σήμερα. Ὁ συγγραφέας ἔβαλε τὸ χέρι του στὴ φωτιὰ πασχίζοντας ν' ἀποτυπώσει τὴ ζέουσα ἀτμόσφαιρα, τὸ «κλίμα», τὴν δυναμικὴ ἀναμέτρηση, τὴν φλογερή, ὅλο ἐλπίδες, θυσίες, πάθος. Κι' ὅλα αὐτὰ μεταπλασμένα σὲ μιὰ γλαφυρὴ καὶ ρέουσα ἀφήγηση ποὺ ποτὲ δὲν κουράζει καὶ ποτὲ δὲν περισσολογεῖ. Οἱ ἥρωές του, σωστοί, ἀνθρώπινοι, γίνονται οἱ φορεῖς τῶν ἰδεολογικῶν τους πεποιθήσεων, ἐνῶ, ταυτόχρονα, διατηροῦν τὴν ἀτομικὴ τους ὑπόσταση, ξεχωρίζουν, ἀντιδιαστέλλοντας μετὰ τὴν ὅποιον τους ἰδιαιτερότητα ἀπὸ τὸ σύνολο. Θᾶθελα, ἀκόμα, νὰ ὑπογραμμίσω κάποιες ποιητικότερες ἐκφράσεις καὶ περιγραφὲς τοπίων, χώρων τῶν προσωπικῶν συγκρούσεων, κάποια σχόλια ποὺ δείχνουν τὴν νηφάλια καὶ φιλοσοφημένη σκέψη τοῦ συγγραφέα ἀφηγητῆ καὶ πολὺ περισσότερο τοὺς θυμύσιους διαλόγους τοῦ ἔργου. Ἐδῶ ὁ Β. Κ. νομίζω ὅτι πέτυχε ἀπόλυτα. Ἀποφεύγοντας τοὺς μονόλογους καὶ τὶς περίπλοκες ἀναλύσεις καταφεύγει, συνειδητὰ καὶ συχνὰ, στὸ διάλογο προσφέροντας ἔτσι στὴν ἐξέλιξη τῆς πλοκῆς ζωντάνια καὶ αὐθεντικότητα. Ἡ σκηνὴ τοῦ τέλους εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ συγκλονιστικὲς, ὅταν ἐρχονται ἀντιμέτωποι, μέσα ἀπὸ ἓνα καίριο διάλογο, ὄχι μόνο δύο διαφορετικοὶ ἄνθρωποι ἀλλὰ καὶ δύο διαφορετικὲς κοσμοθεωρίες καὶ ἀντιλήψεις. Συνοψίζοντας μπορῶ νὰ πῶ, πῶς εἶναι ἓνα μυθιστόρημα μετὰ πολλὰς ἀρετὲς γραμμένο με

→ **πακούει στὸ νόμο τῆς λογικῆς. Ἡ ἄλλη στὴ δύναμη τοῦ ἐνστικτοῦ καὶ τῆς ὁρμῆς. Στὴν ἐξέλιξη καὶ τελειοποίησή τους (τὰ δύο ἀποκλειστικὰ πνεύματα) φτιάχνουν τὸ ἓνα μιὰ κοινωνία υπεράνθρωπων, τὸ ἄλλο μιὰ ἀποικία ἐντόμων. Συμβολίζονται, ἀρκετὰ καλά, ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση τῶν δύο ἱστορικῶν πόλεων. Τῆς "Αθήνας, ἑδρας τῆς θεᾶς, ποὺ συμβόλιζε τὴ σοφία. Καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, πόλης τῆς πίστης καὶ κατοικίας ἐνὸς παθιασμένου ἀνταποκριτῆ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Ἰεχωβά — θεοῦ, τόσο συγκεκριμένου, ὥστε ἀργότερα ἔγινε γιὰ μερικοὺς ἄνθρωπος. Αὐτὴ ἡ ἀδιάλλακτη κρυφὴ διεκυστίνδα μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἐθνικῶν παραδόσεων στάθηκε γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἡ ἀδιέξοδη μοίρα μας. Ἐκλείσε τὸ δρόμο μας, ἔσβησε τὰ ἴχνη τῆς πορείας μας, ἔγινε πνευματικὸς λαβύρινθος.**

V

"Οχι, αἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶναι αὐτοὶ ποὺ κλέβουν μικρὰ παιδιὰ, ποὺ τὰ βάζουν μέσα σὲ βαρέλια με καρφιά, ὥστε νὰ τρέχει τὸ αἷμα τους — γιὰ νὰ τὸ πίνουν στὶς τελετές τους. "Οχι, οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶναι μιὰ κατώτερη ράτσα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κρετίνους — ποὺ θὰ ἐκφυλίσαι μετὰ τὶς ἐπιγαμίες τῆς τὸ ἀνώτερο γένος μας, τῶν Ἀρείων. "Οχι, δὲν ὑπάρχει σιωνιστικὸς κίνδυνος: Δὲν ὑπάρχει ἱστορικὴ συνωμοσία σὲ βάρος τῆς πολυεθνικῆς ἀδελφότητος ἀπὸ μέρους μυστηριωδῶν Ἰουδαϊκῶν συμβουλίων, ποὺ →

τόλη, αγάπη και σύνεση, που υποβάλλει την μετριοπάθεια, την ανάγκη για κατανόηση και έννοτητα. Και μόνο γι' αυτό αξίζει να διαβαστεί. — Ε. Γ. Ρ.

MARIETTA ΛΟΜΠΙΑΝΚΟ, *Με όλοφωτα νήματα (ποιήματα)*, έκδ. Έστία, Αθήνα 1984, σελ. 56.

Έρωτική κατὰ βάση ποιήτρια: / «... Σε άναπνέω / όπως τον ύμνο ο θεός. / ... / τὸ ἀδιάλειπτο σκίρτημα / πὸ εἶσαι ἐσύ» /. Σπουδές γιὰ τὸ ἀναζητούμενο καὶ τὸ ἀποκτηθέν, ἀλλὰ καὶ χοές γιὰ τὸ πὸ χάνεται πρότυπο τῆς ἐρωτικῆς τῆς Έδέμ τραγουδαί σε ωραίους λυρικούς φθόγους φόρμιγγας φωτός. «Τῇ λίμνῃ διάβηκα γυμνή / κι ἀνέβηκα στὸ λόφο· μὲ τὰ πεῦκα. / Νὰ μὲ δεχτεῖς ἥρθες σὰν φῶς / κι ἔγινα / χρυσαυγὴ σου κι ἡλιανθός!.. Ἡ σύλληψη καὶ ἡ ἀπόδοση συνταιριαστὰ ὠρεῖες, ὁ στίχος μεστός καὶ καλλιλεκτός, τὰ εὐρήματα σπιθοβόλα καὶ συχνά, καὶ τὰ χέρια ἀνοιχτὰ γιὰ νὰ δεχτοῦν, μὰ καὶ κλειστὰ μετὰ, μὴ καὶ πετᾷ τ' ὄνειρο πὸ μὲ θυσιές καὶ αγάπη πλάστηκε καὶ πὸ σὰν ἀκριβὸ φυλαχτὸ τὸ φυλάει στὶς ζεστές τῆς παλάμες. Καὶ στὴ ζεστή τῆς καρδιά. Ὁραῖος ποιητικὸς λόγος, ξεχωρὸς ἀπὸ τὴν κατακλυσμαία σημερινὴ ὑπὲρ λεξιπαράθεση, πὸ τὴν ὀνομάζουν οἱ γράφοντες... ποίηση. — Κ. Π. Μ.

«ΚΑΜΑΡΕΣ» (περιοδικὴ ἔκδοση τοῦ συλλόγου Μιοριανῶν Ἀττικῆς), τεῦχος Η' «Ἀφιέρωμα στὸν Στράτο Χατζηγιάννη», Αθήνα 1985.

Με τίτλο «Τὸ ἔργο τοῦ Στράτου Χατζηγιάννη»

ὁ φιλόλογος καὶ λογοτέχνης Γ. Βαλέτας, λέσβιος κι' αὐτὸς ὅπως ὁ Στράτος Χατζηγιάννης, μᾶς δίδει ἀνάγλυψη τὴν προσωπικότητα τοῦ Σ. Χατζηγιάννη μέσα στο χῶρο καὶ στὸν ἱστορικὸ καὶ κοινωνικὸ περίγυρο, ὅπου αὐτὸς ἀνέπτυξε τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ λογοτεχνικὴ του δουλειά. Γράφει ὁ Γ. Βαλέτας γι' αὐτόν: «Μὲ τὰ λαογραφήματά του καὶ τὰ ἱστορικὰ του ἔργα, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του πὸ εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν λεσβιακὴ ζωὴ καὶ φύση, ὁ Στράτος Χατζηγιάννης κατατάσσεται στὴ χορεία τῶν ἀληθινῶν λεσβογράφων, πὸ ἔχει δεθεῖ στενὰ καὶ ἀχώριστα μὲ τὸ νησί του καὶ κατέτρεψε τὴ ζωὴ του στὴ περιγραφή καὶ στὴ μελέτη του ἀλλὰ καὶ στὴ διάσωση τῆς παραδοσιακῆς κληρονομιάς καὶ τοῦ λαογραφικοῦ του πλούτου. Καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀνεξάντλητος αὐτὸς συγγραφέας, μὲ τὸν τόσο ἐσωτερικὸ πλοῦτο, τὴν ἀγνὴ διάθεση καὶ τὸν πανεύγενο ἐνθουσιασμό, γιὰ ὅ,τι καλὸ καὶ ὠραῖο βρίσκεται μέσα στὴν παροδικότητα τῆς ζωῆς, ἀνάγει τὴν ἀπώτερη καταγωγή του σ' ἓνα μοναδικὸ πνευματικὸ πρόγονο, τὸ σοφὸ ἐκκλησιαστικὸ ῥήτορα καὶ ἐκπολιτιστὴ τῆς πρώτης μετὰ τὸ '21 γενιᾶς στὸ νότιο Μοριά καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀναπλιῶ. Πρόκειται γιὰ τὸν λόγιον ἱερωμένο καὶ ἐμπνευσμένο διδάχον Ἰωσήφ Μαῦρο, στὸν ὅποιον ἔχω ἀφιερῶσει τὸ 7ο τεῦχος τῆς σειρᾶς «Τὰ νέα λεσβιακὰ γράμματα» Μυτιλήνη 1936, πρωτόδημοσιευμένο στὸ περιοδικὸ "Ὁ ποιμὴν" τῆς Μυτιλήνης». — Τηλ.

ΑΛΕΚΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Βασίλης Κραψίτης, ὁ κριτικός, ὁ δοκιμογράφος καὶ ὁ μυθιστοριογράφος.

κατέχουν παγκόσμια τοὺς μοχλοὺς κάθε ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως καὶ ἐπηρεάζουν τὶς ἐξελίξεις. Τοῦτα εἶναι μυθιστορήματα «ἐπιστημονικῆς φαντασίας» γιὰ λαϊκὴ κατανάλωση. Ὅμως τίποτα δὲν ὑπάρχει ἐχθρικώτερο, πῶς ἀντιθετικὸ γιὰ τὴν Ἑλληνικότητα ἀπὸ τὸ ἐβραϊκὸ, δογματικὸ καὶ μαζοποιητικὸ πνεῦμα.

VI

Ἀλλὰ ποιὲς εἶναι οἱ σημερινὲς ζωντανὲς παραφυάδες τοῦ ἀνθελληνικοῦ πνεύματος τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ; Εἶναι ὁ ὑπαρξισμός (ἡ κυρίαρχη μεταφυσικὴ τῆς Δύσης) καὶ ὁ μαρξισμός (ἡ ἀπειλητικὴ κοινωνικὴ φιλοσοφία τῆς Ἀνατολῆς). Καὶ τὰ δύο ἐβραιογεννημένα (ὅπως δείξαμε σὲ παλαιότερα ἄρθρα μας στὸ «Δαυλὸ»). Ἱστορικὰ δὲ ὑπῆρξε μιὰ πολὺ ἀρχαιότερη ἐπιβουλὴ, μιὰ ἄλλη χοντρή παραφυάδα, πὸ κρατᾷ ἀκόμα: Ἡ μεταπήδηση τοῦ ἐβραϊσμοῦ μέσ' στὴν Ἑλληνικότητα μὲ τὴ μορφή τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καί, σήμερα, προκειμένου νὰ προχωρήσουμε, δὲν μπορούμε ἀπὸ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ραθυμία (ἡ δειλία προσωπικὴ) νὰ μὴν παρουσιάσουμε τὸ πρόβλημα. Δὲν μπορούμε οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι νὰ χώνουμε τὸ κεφάλι μας στὴν ἄμμο, νομίζοντας ὅτι τὸ λιοντάρι δὲν μᾶς βλέπει. Ὑπάρχει μιὰ βασικὴ ἀπομάκρυνση, μιὰ ἀντίφαση, ἀνάμεσα στὰ δύο σκέλη τοῦ πολιτισμοῦ μας — τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ.

φος (μελέτημα), Ἀθήνα 1985.

Ὁ συγγραφεὺς Α. Βασιλείου στὴν ἀναφορά του αὐτὴ στὸ ἔργο τοῦ Βασίλη Κραψίτη μᾶς ἐνημερώνει μὲ λιτὸ τρόπο γιὰ τὴν λογοτεχνικὴ προσφορά τοῦ Κρ., ἀλλὰ ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν συμβολὴ του στὴν ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας στὸ χώρο τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του, τῆς Παραμυθιάς τῆς Θεσπρωτίας. Θὰ σημειώσω μιά παράλειψη στὴν κατὰ τὰ ἄλλα φιλότιμη προσπάθειά του νὰ μᾶς δώσει ὁ συγγραφεὺς μιά συνοπτικὴ εἰκόνα τοῦ ἔργου τοῦ Β. Κ. Ἡ παρουσίαση ἑνὸς συγγραφέα δι' ἑνὸς βιβλίου γίνεται μὲ σκοπὸ τὴν γνωριμία τοῦ παρουσιαζομένου συγγραφέως σ' ἓνα εὐρύτερο κοινὸ πού τὸν ἀγνοεῖ. Εἶναι φυσικὸ ἐπομένως νὰ θέλει νὰ μάθει ὁ ἀναγνώστης τοῦ Α. Βασιλείου καὶ μερικὰ πράγματα περὶ τοῦ ἀνθρώπου Βασίλη Κραψίτη. Θὰ συμπληρώσω λοιπὸν (χωρὶς ἀξιώσεις βιογραφικοῦ ἐνημερωμένου δελτίου) ὅτι ὁ Β. Κραψίτης γεννήθηκε στὴ Παραμυθιά Θεσπρωτίας τὸ 1921 (:). Σπούδασε Νομικὰ καὶ Πολιτικὰ Ἐπιστῆμες. Χρημάτισε ἀνώτατος ἐφοριακὸς ὑπάλληλος, ἀρεδρος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, Γενικὸς Γραμματέας Ὑπουργείου Δικαιοσύνης, τὸ 1969 Γενικὸς Γραμματέας τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Θὰ τελειώσω λέγοντας ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Βασίλη Κραψίτη θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχε σὲ κάθε Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη, γιὰ τὸ λεπτὸ καὶ πολὺ δύσκολο ἔργο τῆς βιογραφίας ἀποτελεῖ τὸ ἔργο του ὑπόδειγμα τρόπου ἔρευνας καὶ ἀναπτύξεως τῶν διατιθέμενων στοιχείων. **Η.Α.Τ.**

ΑΡΓΥΡΗΣ ΜΑΡΝΕΡΟΣ, Χειροκροτήστε — Οἱ Ἀρχοντες (ποίησι), Θεσσαλονίκη 1980.

Μέσω σὲ δύο κομψοὺς καὶ καλαισθητοὺς τόμους ἔχει συγκεντρώσει ὁ γνωστὸς ποιητὴς ὅλη τὴν ὥς τώρα ποιητικὴ του παραγωγή (1972—1984), κάπου 250 ποιήματα. Ἔτσι δίδεται σ' ἐμᾶς, σήμερα, ἡ δυνατότητα νὰ δοῦμε ὁλόκληρο τὸ ἔργο του νὰ τὸ παρακολουθήσουμε μέσα στὴν ἐξέλιξή του καὶ νὰ τὸ ἐκτιμήσουμε στὸ σύνολό του. Αὐτὸ πού μπορούμε, συνοπτικὰ, ἐδῶ νὰ ποῦμε εἶναι, πὼς ὁ ποιητὴς (πού τὸν γνωρίσαμε) καὶ τὸ ἔργο του (συνυφασμένο ἀπόλυτα μαζί του) μᾶς κέρδισαν. Θυμασμό μᾶς γέννησε τὸ θάρρος του, ἡ παρρησία του, ἡ τόλμη του. Δὲν εἶναι εὐκόλο, στοὺς καιροὺς μας, νὰ τὰ βάζεις μὲ ὅλους καὶ ὅλα, νὰ μένεις μόνος, ἔξω καὶ πέρα ὑπὸ τὰ κάθε λογιῆς κατεστημένα, τοὺς κάθε εἶδους - ἰσμούς, τίς κάθε εἰδους προέλευσης καὶ σκοπιμότητος κλίκες καὶ φατρίες. Ἀκριβῶς αὐτὸ ἐπιχειρεῖ μέσα ὑπὸ τὸ ἔργο του, πού εἶναι προέκταση τῆς ζωῆς του, ὁ κ. Μαρνέρος. Σπάζοντας τὰ δεσμά, τίς προκαταλήψεις, τὰ ταμποῦ, θίγοντας (πάντα καίρια ἀλλὰ εὐστροφα) συμφέροντα τῶν γνωστῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν καπλῶν καὶ ὅλων τῶν ἰσχυρῶν πού ἐπηρεάζουν τὴ ζωὴ μας, ἀποκαλύπτει ἀλήθειες πού ἐντυπωσιάζουν. Naί, ὁ κ. Α. Μ. εἶναι αὐθεντικὸς, τολμηρὸς καὶ αἰχμηρὸς ἀμφισβητίας ποιητὴς, πού, μὲ τὴν διαβρωτικὴ ποιησὴ του, πετυχαίνει νὰ μᾶς δείξει, μέσα ὑπὸ ἓνα χαμόγελο, μερικὰς ἀπὸ τίς πολλὰς πλάνες μας καὶ τίς πιὸ πολλές ἀκόμα ψευτιές μας. Μιά ἀ-

Κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀπομάκρυνση καὶ ἀντίφαση. Μιά ἀλληλοεξουδετέρωση, ἓνας ἀλληλοεκμηδενισμός. Πού ὅτιδήποτε ἐγγυᾶται ἐκτὸς ἀπὸ πνευματικὴ προκοπή. Εἴμαστε πιασμένοι στὴν τανάλια αὐτοῦ τοῦ διλήμματος καὶ δὲν μπορούμε νὰ ξεφύγουμε. Εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα πνευματικὸ πρόβλημα τοῦ καιροῦ μας καὶ τοῦ ἔθνους μας, ἀνεξάρτητα ἀν ἔχουμε τὴν πλήρη του συνείδηση ἢ ὄχι. Τὸ πρόβλημα αὐτό, ἡ ἀντίφαση αὐτή, βυσοδομεῖ καὶ ἀπεργάζεται δυσμενῆ γιὰ μᾶς. Κουβαλώντας τὸ ἀνεπίλυτο δὲν μπορούμε νὰ φτάσουμε πολὺ μακριά. Θὰ μείνουμε στὰ μισὰ τοῦ δρόμου. Ἄλλοι τότε, πὺ ἐμφεῖς λαοί, μὴ συνδεμένοι τόσο στενὰ μ' ἑκείνους, θὰ ἀναλάβουν νὰ ἀκολουθήσουν τὰ μισοσβησμένα ἀχνάρια τῶν ὑπέροχων παιδιῶν τους — τῆς ἀρχαιότητάς μας. Οἱ «κουλτουριάρηδες» μας ἔχουν, ἄραγε, ὑποψία αὐτοῦ τοῦ προβλήματος καὶ τῶν καθημερινῶν του ἐπιδράσεων σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς; Ὅτι ὁ «Ἑλληνοχριστιανικὸς» πολιτισμὸς εἶναι μιά ἀνοστη σούπα, πού μόνο ἀνθρώπους μὲ χοντρή γεύση μπορεῖ νὰ ικανοποιήσει; Ἡ ἀνοστή τοῦ σερβιρίσματος βρίσκεται στὸ ὅτι ἡ «σούπα» περιέχει πολλὴ ζάχαρη καὶ πολὺ ἀλάτι μαζί. Ἄλλες εἶναι οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες, ὅπου ἓνα μῖγμα εἶναι ἀνώτερο κι' ἀπ' τὰ δύο του συνθετικά. Τίποτα τὸ ἀνώτερο δὲν μπορεῖ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν ἐνωση τῶν στοιχείων αὐτῶν. Ἐξηγήσαμε τὸ λόγο. Ὁ ἓνας πολιτισμὸς εἶναι διανοητικὴ ἀναφορά. Ὁ ἄλλος

ναρχική διάθεση, μιὰ τάση ἀμφισβήτησης καὶ ἀνατροπῆς διαποτίζει τὸ λόγο του, ποὺ εἶναι, ὡστόσο, εὐτράπελος καὶ ἀφανάτιστος ὅσο καὶ κυστικός καὶ διεισδυτικός. Χωρὶς ἴχνος φλύαρης διάθεσης, χωρὶς περιττές καλλιπείειες, μὲ μὴν ἄμεση εὐθυβολία κατευθύνεται στὸ ζητούμενο, ποὺ εἶναι πάντα ἀπλὴς ἀλήθειες, ἀπογοητευτικὲς διαπιστώσεις, εἰρωνικοί καὶ σαρκαστικοὶ ὕφορισμοί. Δὲν θ' ἀναφέρουμε τίτλους καὶ ὁ χώρος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δώσουμε δείγματα γραφῆς καὶ αὐτῆς τῆς ποιήσεως, ποὺ τὸ ἔντονο ἐπίγραμματικὸ στοιχεῖο τῆς δίνει, συχνά, τὴν πλαστικότητα ἀρχαίου γυμνοῦ. Αὐτὸ ποὺ μπορούμε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι εἶναι ποίηση ποὺ μᾶς συγκίνησε καὶ μᾶς κέρδισε ἀνεπιφύλακτα. Ὁ κ. Α. Μ. γράφοντας μοντέρνα, μ' ἓνα γρήγορο, κοφτὸ ρυθμό, χρησιμοποιοῦντας ἀπλὰ ὕλικά, λέξεις τῆς καθημερινότητος, πέτυχε νὰ μᾶς δώσει μιὰ ἀίσθηση ὑψηλῆς ποιήσεως. — Ε. Ρ.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Συμφωνία στὸν ἀέρα τῆς ἐνάτης τοῦ Μπετόβεν (ποίηση), Λευκωσία 1985, «Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὁμιλος Κύπρου».

Ἐπανεκδοση ποιητικῆς συλλογῆς ἀφιερωμένης στὸν Μανώλη Καλομοίρη μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῶν 150 χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μπετόβεν καὶ 15 ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Καλομοίρη. Περιλαμβάνεται στὸ *Λυρικό Λόγο*, τόμ. Α. σελ. 317.

ΚΩΣΤΑΣ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ, Τὸ νῆμα τῆς ψυχῆς μου (ποίηση), Ἀθήνα 1984, σελ. 64.

Γιὰ ὑποδημίες — ἀποδημήσανε ὅλα τὰ τρα-

χούδια» — καὶ γιὰ «κάποτε» μιλάει μὲ λυρικοὺς τόνους ὁ Κ. Θ., γιὰ τακτοποιήσεις ἐκκρεμοτήτων, γιὰ γέφυρες ποὺ ἀνατινάζηκαν καὶ γιὰ «Πλοῖο τῆς Αὐγῆς» ποὺ χάθηκε. Τάση ἀπέκδυσης καὶ φυγῆς καὶ μιὰ διάχυτη μελαγχολία πλανιέται στὸ ἔργο του — στόνοι κι ὄχι χαρούμενοι, ἢ ἀπλῶς, φθόγγοι. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ — θέμα ἰδιοσυγκρασίας ἐξ ἄλλου καὶ ὀπτικῆς γωνίας, «ὁράσεως» τοῦ ποιητῆ — τὰ ἐκφραστικὰ του μέσα καὶ ἡ λεκτικὴ καὶ ἡ νοηματικὴ ἀπόδοση ρυθμικῆ, πλούσια καὶ ἄρτια, θεμελιώνουν ὠραῖα τὸν ποιητικὸ τοῦ λόγου. — Κ. Π. Μ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Π. ΚΡΑΝΙΩΤΗΣ, Ἴχνη (ποίηση), 1985.

Ὁ κ. Κρανιώτης ἀποστρέφεται τὰ σύγχρονα σουρρεαλιστικὰ στιχορρήματα, ποὺ κυκλοφοροῦν. Ὅλα του τὰ ποιήματα (ὀλιγόστιχα καὶ χωρὶς βαρετὸ λεκτικὸ φόρτο) ἔχουν εἰρμὸ καὶ νόημα καὶ λυρικὸ παλμό. Συγκινοῦν τὸν συναισθηματικὸ ἀναγνώστη καὶ πείθουν γιὰ τὴν μέλουσα ἀνοδικὴ πορεία τοῦ ποιητῆ. Γιὰ μιὰ ἐλάχιστη αἰσθητικὴ γεύση τῆς ποιητικῆς του γραφῆς, παραθέτουμε:

ΔΥΣΚΟΛΗ ΠΟΡΕΙΑ

Στὴν πορεία μου,
πότιστα βράχια
κι ἀρχισαν νὰ πρασινίζουν.
Πήδησα ἀπ' τὸ γκρεμό
κι ἓνα σύννεφο μὲ βάσταζε.
Λιοντάρια μὲ κατασπάραζαν,
κι ὅμως εἶμαι ἐδῶ. — Νικ. Κρ.

Ἐνστικτο - θεληματική. Δὲν συνταιριάζονται. Ἀντιβαίνουν. Ὁ ἓνας, ὁ δεῦτερος, φτιάχνει (τὸ εἶπαμε) συντονισμένα σύνολα μὲ χαμηλὴ νοημοσύνη καὶ μεγάλη ἀφοσίωση. Φτιάχνει κυψέλες καὶ μυρμηγκοφωλιῆς (μοναστήρια). Ὁ ἄλλος, ὁ πρῶτος, μιὰ κοινωνία ὑπερανθρώπων. (Τὴν Ἀθηναίων Πολιτεία). Ἐκεῖ ποὺ ὁ ἓνας πολιτισμὸς λέει «πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα», ὁ ἄλλος λέει «ἐρεῦνα καὶ μὴ πίστευε ποτέ». Ἐκεῖ ποὺ ὁ ἓνας ἐνδιαφέρεται γιὰ τούτη τὴ ζωὴ (τὴν ἀνάπτυξη σὲ τούτη), ὁ ἄλλος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἄλλη καὶ τὴν κατάκτησή της: Φαντασματοποιώντας καὶ ἀποστεγνωνοντας τὸ σήμερα καὶ τὸ ἐδῶ. Τελικά, ὁ θιασώτης καὶ τῶν δυὸ ἰδεολογιῶν μοιάζει μὲ τὸ ὑποζύγιό τοῦ μύθου ποὺ ψόφησε στὴ μέση νεροῦ καὶ σανοῦ, μὴ ξέροντας τί νὰ προτιμήσει. (Ἄν χρειάζεται ἄλλο παράδειγμα, ἄς σκεφτοῦμε δυὸ ναυαγούς στὴ θάλασσα: βουλιάζουν, προσπαθώντας νὰ σκαρφαλῶσει ὁ ἓνας πάνω στὸν ἄλλο). Ἡ ἀντίληψη αὐτῆς τῆς δυσαρμονίας εἶναι ἀπαράγραφη γιὰ τὸ μέλλον μας. Δὲν σκεπάζεται. Ἡ διακήρυξή της δὲ ζήτημα πνευματικοῦ θάρρους (ποὺ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀξία τῆς πνευματικότητάς μας), ἂν ὑπάρχει. Θέλουμε νὰ ζήσουμε μιὰ πνευματικὴ χαμοζωή; Εἴμαστε ἐλεύθεροι νὰ τὸ κάνουμε. Δὲν θέλουμε; Ὁφείλουμε πιὸ πρὶν νάχουμε συνειδητοποιήσει τουλάχιστον τὸ πρόβλημα. Ἐνα πρόβλημα, ποὺ ὅποια πέτρα κι' ἂν σηκώσεις, θὰ τὸ βρεῖς ἀποκάτω: Ἡ Ἀθήνα καὶ τὸ Βυζάντιο ζοῦν μέσα μας καὶ παλεύουν

ΧΡΥΣ. ΤΣΙΚΡΙΤΣΗ — ΚΑΤΣΙΑΝΑΚΗ, Ένδο-τροπα (ποίηση), 'Αθήνα 1985, σελ. 77.

«Λεύτερη ή ποίηση / χωρίς στρατεύσεις και φραγμούς... / λειτούργημα τής όμορφιάς / ή όμορφιά ζωής...». Και ώραία λειτουργεί ή ποιήτρια στους άπλωτους χώρους που κινούνται οί λογιισμοί τών έμπνεύσεών της. Πολλά και καλά όσα γράφει — και γιά τή θάλασσα ό λόγος της, και γήν Κρήτη - άγάπη της, και γι' άλλα, στίς πρώτες της σελίδες, με καταφανή τάση ύπερρεαλισμού. Σημειώνω ιδιαίτερα τή «Γλωσσική νοσταλγία», μιá πραγματικά έξοχη θύμηση - άναπόληση με τήν «γλυκύφθογγη αύδή τών πατέρων / και μιá πίκρα γιατί / έπλήσθη ό 'Αχέρων λέξεων νεκρών / και άχλυσέσσα έγεμεν ή 'Αχερουσία». Περιπλάνηση νοσταλγική σέ — δυστυχώς — σημερνό άσφοδελό λειμώνα νεκρών. "Αριστος γενικά ό λεκτικός της έξοπλισμός, που με πραγματική μεαστρία κατευθύνει σέ λυρικούς δρόμους μιås ούσιαιστικής ποιητικής εύαισθησίας. — **Κ. Π. Μ.**

ΝΙΚΟΣ ΑΝΩΓΗΣ, Άδελφέ μου Άνθρωπε (ποιήματα), 'Αθήνα 1985, σελ. 64.

Είναι ή τέταρτη ποιητική συλλογή που μās δίνει ό διαλεχτός ποιητής Ν. Άνώγης (ψευδώνυμο του Ν. Μέγα) τå τελευταία 5 χρόνια. Και ό καημός και τó παράπονό του γιά τόν άδελφό άνθρωπο, γιατί: «Όλες τς έρημιδες περπάτησα / κι ως έφτασα διψασμένος στα πόδια σου, / άπόστρεψες τó πρόσωπό σου από έμένα /...». Και ή παύκλυσή του και ή προτροπή — πνοή, πνοή και

συνυπάρχουμε, κι 'Αγάπη και Ειρήνη γιά σημαία — γιά μιá άγαθή ανθρωπινή συμβίωση, μιá κοινωνία έξω από ζούγκλα. Κι άπάνω σέ ωραίους παρόμοιους δρόμους πορεύεται και τραγουδάει σέ λυρικούς τόνους γιά μιá όλβια ζωή, έξω από έχθρητες θανατερές, έξω από μάνητες πολέμου. 'Ωραίος και μεστός ό λόγος του. — **Κ. Π. Μ.**

ΕΛΠΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, Γυμνή Ψυχή (ποιήματα), 'Αθήνα 1984, σελ. 61.

'Αμετανόητα και ώραία ρομαντική. Παραδομένη στού έξαίσιου χθές και στού έρωτα τó μεθύσι και στή μέθη της, τå τραγούδια της, χαρές κι όμορφιές που τόση ανάγκη τς έχουμε στή γυμνή και φρυγμένη έποχή μας. "Όμως και άραξοβάλεια εύφραντικά, άπάγγεια τών πικρών βοργιάδων. «'Η ψυχή μου γυμνή / με τή σκέψη άγνή / στίχους χαράζει(κι ό καημός τής καρδιάς / σέ στιγμές μοναξιάς / σ' εκείνους άράζει». — **Κ. Π. Μ.**

ΣΩΣΩ ΠΕΤΡΟΥ ΒΛΑΣΣΗ, Ένόττες (ποιήματα), 'Αθήνα 1985 σελ. 45.

Λίγη περισσότερη προσοχή στο λυρισμό δέν βλάπτει τήν ποίηση. Αντιθέτως τήν ώφελει· κι έδώ κύπως λείπει. "Ας προσεχθούν έπίσης άδόκιμες λέξεις (άδειοσύνη) και έκφράσεις (χορτάτοι όντας). Κατά τå άλλα με προσπάθεια θα έλθει και καλύτερο άποτέλεσμα. — **Κ. Π. Μ.**

→
καθημερινά: Δύο άλογα ζεμένα αντίθετα. Δεκαεφτά αιώνες στασιμότητα πρέπει νά θεωρηθούν περισσότερο από άρκετοί — γιά νά μās δείξουν τήν κακοτυχία του μίγματος: 'Η σύνθεση τίποτα τó άνώτερο δέν άπόδωσε⁽¹⁾.

'Αποστολή μας άπομένει, νά πλησιάσει τόσο κοντά τó ζεστό του φώς, ώστε τó μίγμα νά πιάσει φωτιά. Τότε ό σημερινός Έλληνισμός δέν θάχει χάσει παρά τήν νάρκη του.

Γεώργιος Δέπος

(1) Σημείωση: Θ' αναφέρω, ένδειχτικά δύο μόνο περιστατικά· σχετικά με τó τι άκριβώς έννοώ. Έξ αίτίας τής διφυίας μας ό Παρθένης, ό μεγαλύτερος ζωγράφος μας, αναγκάζεται νά παραστήσει τήν Παναγιά κατά τρόπο αντίστοιχό και ψεύτικο με τå χαρακτηριστικά τής 'Αρτεμης! Ξανθής, ψηλής, κομψής, ντυμένης με ποδήρη χιτώνα, άνάμεσα σέ άρχαιοπρεπή κτίρια! Κι' ό Φώτης Κόντογλου, ό θαυμάσιος στυλίστας μας, έλκόμενος άπ' τó Χριστιανισμό του και σχολιάζοντας τó βιβλίο μου «Οί Θεμελιώδεις Αύταπάτες», φτάνει νά διακηρύχνει τήν άπαξία κάθε έπιστήμης: «... Γιά μένα, ή άνάπτυξη του θέματος με τόν έπιστημονικό αυτό τρόπο είναι μιá άπατηλή προσπάθεια», γράφει.

ΜΙΑΤΙΑΔΗΣ ΖΑΚΚΑΣ, *Ἡ ταυτότητα τῆς Συνείδησης (ποίησις)*, Ἀθήνα 1984.

Ὡραῖος καὶ μεστός λόγος βυσισμένος σὲ στέρεα θεμέλια: Ἀγάπης καὶ ἔννοιαι γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὑποδιωγμοῦ τῆς κάθε ἀδικίας. «... τ' Ἀπολλώνειο νάμπει φῶς / χαμόσυνα ἢ Εἰρήνη νὰ χαμογέλαει. / Τὰ ταπεινὰ καὶ τὰ ὠραῖα ν' ἀνυψωθοῦν σὲ Δελφικὰ ἀηδονολαλήματα». Καὶ στ' ὁ-

νειρο, τοῦ Προμηθέα τὸ Φῶς — Ἑλληνικότητα γεμῆτο, καὶ τὸ ἀκάνθινο τοῦ Ἑσταυρωμένου τὸ στεφάνι — ἔτσι πού νὰ πλαστεῖ «... ὁ ταπεινὸς μαζί καὶ μεγαλόπρεπος / ὁ Ἀνθρώπος τῶν Ἀνθρώπων...». Εἶθε, ποιητή. Πραγμάτωση ὁ λόγος σου: «... Ἥλιος νὰ γίνονταν φεγγοβολή / τοῦ Σύμπαντος τοῦ κόσμου / ... Ἀγάπη — Ἀδελφότης / ... ὁ σκοπός»: τὸ τέλειο συνταίριασμα — καὶ τὸ ὕψος. Τῆς ἀνθρωπιάς στὴ Γῆ. Πού τόσο λείπει. — **Κ. Π. Μ.**

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΕΥΘΥΝΗ, μηνιαῖο περιοδικὸ (ὑπεύθυνος Κώστας Ε. Τσιρόπουλος), τεύχος 166, Ὀκτ. 1985 • ΔΙΑΛΟΓΟΣ, διεθνὴς περιοδικὴ ἔκδοση τῆς ἡμερικανικῆς ὑπηρεσίας πληροφοριῶν (ἐπιμέλεια ἑλληνικῆς ἔκδοσης Αἰμίλιος Μπουρατίνος), ἄρ. φ. 47, 1985 / Β' ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαῖο περιοδικὴ ἔκδοση γρμμύτων καὶ τεχνῶν (ἰδιοκτήτης - ἐκδότης - διευθυντής Γ.Ν. Παπιγεωργίου), ἄρ. φ. 107, Σεπτ. 1985 • ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ, διμηνιαῖο περιοδικὸ (ἰδρυτής - διευθυντής Λάμπρος Μύλιμας), τεύχος 57, Αὐγ. — Σεπτ. 1985 • ΝΕΑ ΣΚΕΨΗ, μηνιαῖο περιοδικὸ (διευθυντής Χρήστος Ν.Κουλούρης), τ. 268, Ἰουλ. — Ὀκτ. 1985 • ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, μηνιαῖο ἐπιθεώρηση (διευθυντής Κώστας Μιλίσσος), τ. 20, Σεπτ. 1985 • ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ, μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ (διευθυντής Ἀλκης Ροδινός), τεύχος 7, Ὀκτ. 1985 • ΤΑ ΨΑΡΑ, μηνιαῖο περιοδικὸ (ἐκδότης Ν.Κ. Χατζηγεωργίου), τ. 61-63, Αὐγ. — Σεπτ. '85 • ΒΩΜΟΙ — ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, ἔκδοσις Πατριωτικοῦ Ὁμίλου Ἀπογόνων Ἀγωνιστῶν 1821 (διευθυνσις Ἰωάννης Σ. Δεληγιάννης), τ. 81 • ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, μηνιαῖο ἔκδοση τῆς ὁμωνύμου ἐταιρείας (ὑπεύθυνος Ἀλέξ. Χ. Μυμύπουλος), τ. 107 καὶ 108, Αὐγ. καὶ Σεπτ. 1985.

• Ἡ μετάφραση τῆς ὁμιλίας τοῦ καθηγητοῦ J.P. Vernant, πού δημοσιεύθηκε στὸ προηγούμενο 46ο τεύχος τοῦ Δαυλοῦ, ἐγινε ἀπὸ τὴν Κα Σταυρούλα Φραγκογιαννοπούλου.

• Στὸ κριτικὸ σημείωμα γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη Λυρικοῦ Λόγος τοῦ 46ου τεύχους (σελ. 2415) ἡ λέξη: «Ἥλιος» νὰ διορθωθῇ: Ἥλιος.

• Ἡ συνέχεια τοῦ ἔργου «Ἡ πνευματικὴ κατάσταση τοῦ καιροῦ μας» τοῦ Karl Jaspers ἀναβάλλεται γιὰ τὸ ἐπόμενο τεύχος.